

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra archeologie

Bývalý benediktinský klášter v Třebíči ve světle archeologických pramenů
Diplomová práce

Autor: Bc. Josef Krpálek
Studijní program: N7 109 Archeologie
Studijní obor: Archeologie
Vedoucí práce: Mgr. Radek Bláha

Hradec Králové 2016

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucího práce
Mgr. Radka Bláhy samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 29. dubna 2016

.....

Podpis autora

Děkuji Mgr. Radku Bláhovi za vedení diplomové práce a odborné konzultace. Mgr. Davidu Zimolovi a Bc. Jitce Kučové děkuji za zapůjčení archeologických nálezů a podnětné připomínky a rady při zpracovávání tématu. V neposlední řadě děkuji své rodině za podporu a trpělivost.

Anotace:

Bc. KRPÁLEK, JOSEF. *Bývalý benediktinský klášter v Třebíči ve světle archeologických pramenů*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016, 214 s. Diplomová práce.

Tato diplomová práce se zabývá především archeologickými prameny na lokalitě Třebíč – zámek a jejich vyhodnocením. Dále byl popsán současný stav historického a stavebně – historického bádání o bývalém benediktinském klášteře v Třebíči. Práce si klade za cíl pokusit se, na základě archeologických pramenů a s pomocí výsledků historického bádání, formulovat vývojové horizonty na lokalitě a interpretovat nálezové situace.

Důležitá součást diplomové práce je přiložená databáze artefaktů nalezených na lokalitě a přílohy, které doprovázejí hlavní textovou část.

Klíčová slova: Morava západní, Třebíč, středověk, klášter, benediktini, archeologie.

Annotation:

Bc. KRPÁLEK, JOSEF. *The former Benedictine Monastery in Trebic in the light of archaeological sources*. Hradec Kralove: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2016, 214 p. Masters Dissertation Degree Thesis.

This thesis mainly deals with archaeological sources in the locality Třebíč - chateau and evaluation. It was also described the current state of historical and architectural - historical research of the former Benedictine monastery in Trebic. Work aims to try, based on archaeological evidence and with the results of historical research, formulate developmental horizons at the site and interpret the finding situation.

An important part of the thesis is attached database artifacts found at the site and inserts that accompany the main text part.

Keywords: Western Morava, Třebíč, Middle Ages, monastery, the Benedictines, archeology.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Metody a cíle práce.....	2
3. Přírodní poměry na Třebíčsku.....	5
3. 1. Geomorfologické poměry.....	5
3. 2. Geologické podloží.....	6
3. 2. 1. Zdroje nerostných surovin.....	7
3. 3. Pedologické poměry.....	8
3. 4. Biogeografické členění.....	9
3. 5. Geobotanické poměry.....	9
3. 6. Klimatické poměry.....	10
3. 7. Hydrologické poměry.....	10
4. Pravěké osídlení Třebíče a okolí.....	10
5. Dějiny bádání.....	12
5. 1. Historické a stavebně – historické bádání.....	12
5. 2. Archeologické bádání.....	13
6. Historie benediktýnského opatství v Třebíči.....	15
7. Stavební dispozice bývalého benediktýnského kláštera v Třebíči.....	18
7. 1. Bazilika.....	20
7. 1. 1. Vnější dispozice.....	21
7. 1. 1. 1. Hlavní a boční lodě.....	21
7. 1. 1. 2. Apsidy.....	22
7. 1. 1. 3. Severní předsíň.....	22
7. 1. 1. 4. Hlavní portál.....	23
7. 1. 2. Vnitřní dispozice.....	23
7. 1. 2. 1. Krypta.....	23
7. 1. 2. 2. Hlavní a boční lodě.....	24
7. 1. 2. 3. Západní předsíň.....	25
7. 1. 2. 4. Chór.....	25
7. 1. 2. 5. Apsida.....	26
7. 1. 2. 6. Severní kaple.....	26

7. 2. Kvadratura.....	27
7. 3. Stavba v jižním ohrazení kláštera.....	28
7. 4. Fortifikace.....	29
8. Archeologické výzkumy na lokalitě Třebíč – zámek.....	30
8. 1. Sedlárna, 1958.....	30
8. 2. Hradní zahrádka a jižní svah pod zámekem, 1959 – 1960.....	30
8. 3. Rajský dvůr a krypta, 1960 – 1961.....	32
8. 4. Ambit, 1965 – 1967.....	32
8. 5. Průchod do krypty, 1995.....	33
8. 6. Rajský dvůr, 1996.....	33
8. 7. Vnější nádvoří, 1997.....	34
8. 8. Mezi vnějším nádvořím a hospodářským dvorem, 2000 – 2001.....	34
8. 9. Hradní zahrádka, 2002.....	34
8. 10. Přístupová komunikace, 2008.....	34
8. 11. Jižní ohradní zeď, 2009.....	36
8. 12. Západní část vnějšího nádvoří, 2009.....	37
8. 13. Přístupová komunikace 2009 – 2010.....	37
8. 14. Hradní zahrádka, 2011.....	39
8. 15. Rekonstrukce kvadratury a vnějšího nádvoří, 2011 – 2012.....	39
8. 15. 1. I. etapa – interiér.....	39
8. 15. 2. II. etapa – vnější nádvoří.....	42
8. 15. 3. III. etapa – vnější nádvoří.....	44
8. 16. Rekonstrukce budovy „předzámčí“, 2011 – 2012.....	47
8. 16. 1. Interiér.....	48
8. 16. 2. Exteriér.....	49
8. 17. Rajský dvůr, 2012.....	51
8. 18. Podlaha v bazilice, 2013.....	52
9. Druhy nálezů a databáze.....	52
9. 1. Keramické artefakty.....	54
9. 1. 1. Kuchyňská, stolní, zásobní a technická keramika.....	54
9. 1. 1. 1. Rozbor keramických tříd.....	58
9. 1. 1. 1. 1. TZ1.....	59

9. 1. 1. 1. 2. TZ2.....	61
9. 1. 1. 1. 3. TZ3.....	62
9. 1. 1. 1. 4. TZ4.....	69
9. 1. 1. 1. 5. TZ5.....	75
9. 1. 1. 1. 6. TZ6.....	77
9. 1. 1. 1. 7. TZ7.....	85
9. 1. 1. 1. 8. TZ8.....	86
9. 1. 1. 1. 9. TZ9.....	87
9. 1. 1. 1. 10. TZ10.....	90
9. 1. 1. 1. 11. TZ11.....	96
9. 1. 1. 1. 12. TZ12.....	98
9. 1. 1. 1. 13. TZ13.....	99
9. 1. 1. 1. 14. TZ14.....	99
9. 1. 2. Kamnářská keramika.....	99
9. 1. 2. 1. Rozbor kamnářské keramiky.....	100
9. 1. 3. Stavební keramika.....	104
9. 1. 4. Keramická plastika.....	105
9. 2. Kovové artefakty.....	105
9. 2. 1. Rozbor kovových artefaktů.....	105
9. 3. Skleněné artefakty.....	109
9. 3. 2. Rozbor skleněných artefaktů.....	109
9. 4. Kostěné artefakty.....	111
9. 4. 2. Rozbor kostěných artefaktů.....	111
9. 5. Kamenné artefakty.....	111
9. 5. 2. Rozbor kamenných artefaktů.....	112
9. 6. Ostatní artefakty.....	112
10. Vývojové horizonty	113
10. 1. 2. polovina 12. století a začátek 13. století.....	113
10. 1. 3. 1. polovina 13. století a začátek 2. poloviny 13. století.....	113
10. 3. 2. polovina 13. století a 1. polovina 14. století.....	115
10. 4. 2. polovina 14. století a 1. polovina 15. století.....	116
10. 5. 2. polovina 15. století a začátek 16. století.....	118

11. Interpretace.....	119
12. Závěr.....	123
13. Použité zdroje.....	125
13. 1. Literatura	125
13. 2. Nálezové zprávy.....	134
13. 3. Internetové zdroje.....	135
14. Přílohy.....	136
14. 1. Seznam příloh.....	137

1. Úvod

Bazilika sv. Prokopa v Třebíči je impozantní goticko-románská stavba, výjimečná po stránce stavební dispozice i architektonické bohatosti. Byla postavena jako součást komplexu klášterních budov kolem poloviny 13. století na místě, kde snad původně stály starší budovy benediktinského kláštera. Třebíčské opatství bylo založeno na počátku 12. století a první třetina vrcholného středověku byla pro něho především doba rozkvětu a prosperity, která také poskytla možnost přestavby původních (dřevěných?) budov v nákladnou goticko-románskou stavbu. Po příznivém období následovala méně příznivá léta, doprovázená ekonomickými a hospodářskými těžkostmi. Husitské války klášter zastihly právě v takovéto situaci a přes své kvalitní opevnění byl husity dobyt a obsazen. Po husitských válkách byl celý klášterní majetek opět navrácen původním majitelům, tedy benediktinskému řádu. Doby dřívější prosperity se však již nedostavily. Poslední rána přišla v dobách česko-uherských válek roku 1468, kdy byl klášter dobyt Matyášem Korvínem. Po této události byl vyhnán poslední opat a zbytek konventu, který z kláštera neodešel, živořil v poničených budovách. Definitivním koncem benediktinského kláštera v Třebíči bylo vyhnání posledních mnichů na začátku 16. století novými majiteli Pernštejny. Další osud klášterních budov spočíval hlavně v přestavbě ambitu kláštera v renesanční zámek a ve stavebních úpravách baziliky z pozdějších let, které byly především v duchu barokní gotiky.

Archeologické výzkumy se v areálu třebíčského kláštera uskutečňují od konce 60. let minulého století. Starší výzkumy byly částečně zpracovány M. Vokáčem (*Vokáč 2000*), kde se zabývá artefakty datovanými do konce 13. století a staršími. Největší množství archeologických výzkumů, které byly svou rozlohou zároveň plošně nejrozsáhlejší, se událo mezi roky 2008 – 2013 a pochází z nich velké množství archeologického materiálu. Základ mé diplomové práce je rozbor všech artefaktů, které byly nalezeny při archeologických výzkumech na lokalitě Třebíč - zámek (s výjimkou souborů, které byly v době zpracovávání nedostupné) a posouzení nálezových situací. Doufám, že se mi tímto způsobem podaří přispět k poznání minulosti bývalého benediktinského opatství v Třebíči.

2. Metody a cíle práce

Ve své diplomové práci se pokusím nastínit jednotlivé etapy vývoje bývalého benediktinského kláštera v Třebíči, na základě poznatků z množství archeologických výzkumů. Soustředím se na celé období jeho fungování, tedy od raných počátků na začátku 12. století, až po definitivní konec existence kláštera na konci 15. století. Jako podklad pro uvedení do problematiky nejprve zhodnotím přírodní poměry na lokalitě (*kap. 3.*) a stručně nastíním dějiny pravěkého osídlení Třebíčska (*kap. 4.*). Následující kapitola (*kap. 5.*) bude pojednávat o historických a archeologických dějinách bádání a shrnu zde všechny nejdůležitější mezníky v oblasti vědeckého poznávání trebičského kláštera. Dále se pokusím nastínit výsledky historického bádání o bývalém benediktinském opatství v Třebíči (*kap. 6.*) a na základě dostupné literatury provedu stručný stavebně historický rozbor nemovitých památek na lokalitě (*kap. 7.*). Další kapitola se bude zabývat jednotlivými archeologickými výzkumy na lokalitě, které budou v součtu seřazeny od nestarších výzkumů, po ty nejmladší (*kap. 8.*). Následně provedu celkový rozbor nálezů (*kap. 9.*), které byly během výzkumů vyzvednuty a uloženy v muzejních depozitářích. Zaznamenal jsem je v přiložené databázi, kterou jsem sestavil. Po vlastním rozboru se pokusím vymezit jednotlivé vývojové horizonty na základě provedené analýzy artefaktů a posouzení informací z nálezových zpráv (*kap. 10.*). V předposlední kapitole textové části diplomové práce se pokusím interpretovat nashromážděné informace o benediktinském klášteře v Třebíči (*kap. 11.*), se zvláštním důrazem na archeologické prameny. Přílohy se nacházejí na konci diplomové práce (*kap. 14.*) a budu na ně průběžně odkazovat v textu.

Problematika přírodního prostředí s tématem nesouvisí jen zdánlivě (*kap. 3.*). Přírodní prostředí vždy determinovalo pravěkého a raně středověkého zemědělce při výběru místa pro život. Třebíčsko nepatří mezi tradiční sídelní oblasti úrodných nížin, ale nachází se na jejich hranici. Právě benediktýnský klášter v Třebíči byl jedním z center kolonizace doposud řídké osídlené a pro pravěkého a raně středověkého zemědělce nehostinné oblasti Českomoravské vrchoviny. Při posuzování přírodních poměrů Třebíčska jsem se opíral především o odborné přírodovědecké publikace. Jedná se zejména o podrobné pojednání o chráněných územích na Jihlavsku (*Čech 2002*) a přírodních poměrech na Třebíčsku (*Ondráčková 1980*). Dílčí informace jsem

vyhledával v podrobnějších pojednáních o geomorfologických, geologických, pedologických, klimatických, biogeografických, geobotanických a hydrologických poměrech (Demek 1987; Cháb 2007; Tomášek 2000; Culek 1996; Mikyška a kol. 1968; Neuhäuslová a kol. 1997; Quitt 1971; Tolasz 2007). Zvláštní zřetel jsem věnoval problematice zdrojů nerostných surovin na Třebíčsku (Dostál 1994, 43 - 59; Houzar 1997, 33 - 49).

Dále jsem vypracoval stručný souhrn dokladů o pravěkém osídlení území současného Třebíčka (kap. 4.). Pokoušel jsem se zjistit, do jaké míry bylo toto pomezí mezi nížinou a vrchovinou pro pravěkého a raně středověkého člověka skutečně atraktivní. Informace jsem čerpal, vedle jiných zdrojů, především ze souhrnné práce o pravěku Třebíčka (Košťurík a kol. 1986) a bakalářské práce M. Vokáče, který téma zpracovává blíže k současnému datu (Vokáč 2000).

Následující kapitola popisuje dějiny bádání o třebíčském klášteře (kap. 5.). Nejprve jsem se soustředil na historické a stavebně - historické bádání, kde jsem se snažil zachytit nejdůležitější momenty a osobnosti, které přispěli k poznání minulosti kláštera. Dále jsem přistoupil k dějinám archeologického bádání na lokalitě a zmapoval jsem všechny archeologické výzkumy, které byly na lokalitě provedeny. Informace o archeologiích jsem čerpal z *Biografického slovníku českých, moravských a slezských archeologů* (Sklenář 2005), pokud to bylo možné.

Dosavadní přehled o výsledcích historického bádání jsem se stručnou formou pokusil podat v další kapitole (kap. 6.). Dobové informační zdroje jsou sice poněkud skoupé a často problematické, ale jistý kriticky zhodnocený podklad pro možnou interpretaci (s vysokou mírou opatrnosti) archeologických situací je pro badatele vždy velkou výhodou. Obecné informace o charakteru doby jsem čerpal ze souhrnných pojednání, které mají širší záběr (Bláhová - Frolík - Profantová 1999; Borovský 2005; Měřínský 2009; Wihoda 2010; Foltýn 2005; Válka 1991), poté jsem se již zaměřil na publikace a články, které pojednávají přímo o historii Třebíče nebo o dějinách tamního benediktinského opatství (Měřínský 2002, 57 - 83; Kubeš 1874; Fišer 2001; 2004; 2009; Fišer - Nováčková - Uhlíř 1978). Ucelený přehled výsledků historického bádání o benediktinském klášteře v Třebíči nově vypracovala N. Macozsková (Macozsková 2013).

Dále jsem se věnoval nemovitým památkám na lokalitě (*kap. 7.*), zvolil jsem formu stručného stavebně historického popisu dosud stojících budov bývalého kláštera a jeho opevnění. Zabýval jsem se především stavební dispozicí baziliky sv. Prokopa, která si i po novověkých stavebních úpravách zachovala původní podobu impozantní goticko-románské stavby. Informace týkající se architektury baziliky bývalého kláštera jsem čerpal ze základních tematických publikací a článků (*Bartušek 1969; Žamberský – Uhlíř 1995; Kuthan 1982; 2014; Kudělka 1984; Uhlíř 2002; 231 - 243; Merhoutová – Třeštík 1984; Lehner - Muška 1903; Kutal – Libal – Matějček 1949; Blažek 2011; atd.*). Doklady o zaniklé klášterní budově vetknuté do jižní ohradní zdi areálu jsou popsány v článku V. Kolaříka, D. Merty a M. Pešky (*Kolařík – Merta – Peška 2011*) a dosavadní poznatky o středověkém opevnění kláštera shrnul V. Razím a P. Zahradník (*Razím – Zahradník 2003*).

Jednotlivé archeologické výzkumy a akce provedené na lokalitě jsem řadil v pořadí od nejstaršího výzkumu z roku 1958 po nejmladší z roku 2013 (*kap. 8.*). Podrobnější informace o nálezových situacích a závěrech jednotlivých akcí jsem čerpal z publikovaných článků, nálezových zpráv nebo pouze z popisků na archivních krabicích v muzejním depozitáři. Kvalita zpracování výzkumů se značně liší, a proto jsem musel u některých výzkumů volit kritičtější přístup k interpretaci vyzvednutých artefaktů.

Vlastní analýza nálezového souboru je vystavěna na základě databáze, kterou jsem za tím účelem vytvořil (*kap. 9.*). Má podobu tabulky vytvořené v programu Microsoft Office Excel 2007. Páteř celé analýzy je rozbor kuchyňské, stolní, zásobní a technické keramiky nalezené na lokalitě. Pro analýzu zmíněného keramického materiálu jsem použil systém keramických tříd. Vypracoval jsem ho na základě mé zkušenosti s materiálem a informací o charakteru dobové keramiky, které jsem získal z pojednání o středověké keramice lokálního i obecnějšího charakteru (*Peška – Procházka 2007, 143 - 232; Goš – Karel 1979, 163 - 175; Dostál 1994, 43 - 59; Poláček 1992; Vokáč 2000; Nekuda – Reichertová 1968; Unger 1984, 288 - 296; Nekuda 1985; 2000; atd.*). Ostatní druhy nálezů jsem posuzoval především na základě analogií z jiných lokalit. Zpravidla jsem dával přednost lokalitám, které se nacházely ve větší blízkosti třebičského kláštera. Při sestavování databáze a popisu jednotlivých částí artefaktů jsem se řídil především popisným systémem, který vytvořil K. Sklenář (*Sklenář 1989; 1992; 1998; 2000*).

V následující kapitole se pokouším nastínit jednotlivé vývojové horizonty lokality z pohledu archeologie (*kap. 10.*). Soustředil jsem se především na zhodnocení mobiliáře konkrétních archeologických kontextů. Prováděl jsem vzájemná srovnávání archeologických situací v rámci zkoumané lokality i v rámci lokalit, které byly prozkoumány v blízkém okolí. Při posuzování výpovědní hodnoty archeologických situací mi byla velice nápomocná disertační práce L. Čapka (*Čapek 2013*) o postdepozičních a transformačních procesech ve středověkém městském prostředí.

V závěrečné interpretaci provádím celkové vyhodnocení nashromážděných dat a informací. Situaci na lokalitě Třebíč – zámek srovnávám s publikovanými výzkumy jiných benediktýnských klášterů - Vilémovský klášter, Kladrubský klášter, Sázavský klášter a klášter na Ostrově u Davle (*Brych – Stehlíková 2003; Reichertová a kol. 1988; Royt – Sommer – Stecker 2013; Nováček a kol. 2010; Somer – Šrámek 2015*).

3. Přírodní poměry na Třebíčsku

Benediktýnský klášter v Třebíči byl založen na začátku 12. století v oblasti, kde bylo doposud jen velice řídké osídlení (*Měřínský 1993, 102 – 104*). Jedná se o hraniční území mezi starou sídelní oblastí na jižní a střední Moravě a Českomoravskou vrchovinou, kde se hlavní kolonizační snahy projevují až s nástupem velké transformace středověké společnosti v první polovině 13. století (*Hrubý a kol. 2014, 19 - 21; Nekuda 1993, 151 – 152*). Třebíčský klášter se tak stal jedním z prvních center, odkud mohla být Českomoravská vrchovina podrobena středověké kolonizaci. Tomu nasvědčuje i jeho strategická poloha na historické Haberské stezce, vedoucí do nitra Českomoravské vrchoviny (*Měřínský 1988, 17*). Nyní se pokusím nastínit, jak tato oblast, která byla z hlediska priorit pravěkého a raně středověkého zemědělce poměrně nehostinná, vypadá z hlediska přírodních podmínek.

3. 1. Geomorfologické poměry

Studované území Třebíče a blízkého okolí leží v západní části geomorfologické oblasti Českomoravské vrchoviny. Rozkládá se v celku Jevišovické

pahorkatiny, podcelku Jaroměřické resp. Třebíčské kotliny a ve Stařečské pahorkatině (Demek a kol. 1987, 44-45).

Na Třebíčsku se pohybuje převážně na plochých pahorkatinách a vrchovinách, které se zformovaly na krystalických přeměněných a vyvřelých horninách starého fundamentu českého masivu (Čech a kol. 2002, 254; Cháb a kol. 2007). Do takto utvářeného povrchu se zařezávají koryta řek Jihlavy a jejích přítoků. Povrch okresu se celkově sklání od severozápadu k jihovýchodu.

Okres Třebíč, v jehož jádru leží Jaroměřická kotlina, vymezuje od západu, severu a severovýchodu Křižanovská vrchovina. Dosahuje střední nadmořské výšky 541, 2 m n. m. Východ a jih je ohraničen nižší Jevišovickou pahorkatinou se střední nadmořskou výškou 414, 3 m. n. m. (Čech a kol. 2002, 258). Město Třebíč leží v Jaroměřické kotlině se střední nadmořskou výškou 470 m n. m. Povrch tvoří převážně plošiny, poloroviny s ojedinělými vyvýšeninami. Do kotliny se hluboce zařezává řeka Jihlava a její přítoky. Mezi Třebíčí a Vladislavou vytváří přímý úsek řeky Jihlavy širokou údolní nivou. Zajímavá je rovněž asymetrie údolních přítoků Jihlavy. Svahy obrácené k východu jsou pokryty vrstvou svahových nebo sprašových hlín, zatímco na protějším svahu již vystupuje skalní podklad (Demek 1980, 11 – 12; Demek a kol. 1987, 517).

3. 2. Geologické podloží

Třebíčský masiv představuje mohutné těleso, které má přibližný tvar trojúhelníku a je složeno z hlubinných vyvřelých hornin (Čech a kol. 2002, 256; Kalášek 1980, 15 – 21). Nejhojněji zastoupenou horninou jsou durbachity různých typů. Jsou to horniny chudé křemenem, bohaté slídou a mají místy nápadné světlé odstíny tvořené vrostlicemi draselného živce. Zvětrávání těchto hornin vytváří chudou písčitou půdu, které jsou zastoupeny především v oblastech severně od Třebíče.

Uvnitř Třebíčského masivu se nacházejí ostrůvky krystalinika, v jižní části jsou nejhojněji zastoupeny samostatně vystupující masivy leukokratních granitů a na západě tohoto geologického tělesa se setkáme nejčastěji s pruhy světlého aplitu, případně pararulami s vložkami mramorů a dalších hornin. Třebíčský masiv je poměrně hustě rozdělen četnými tektonickými zlomy a pásmy drcených hornin. Na tyto struktury jsou vázány žíly aplitů, pegmatitů a granitových porfyrů (Čech a kol. 2002, 257).

Pokryvné sedimenty zastupují drobné denudační relikty neogenních sedimentů. Představují údolní výplně větších toků nebo místních jezerních pánví. Jsou tvořeny především cyklicky se střídajícími nánosy šterků, šterkovitých písků a jílu. Z hlediska pravěkého osídlení jsou ve zkoumané oblasti významné především pleistocenní sedimenty v podobě nesouvislých pokryvů spraší a sprašových hlín, které jsou v naší oblasti mocné max. 3 m. Dále jsou místy v údolní niv uložena šterkopísčítá souvrství o různé mocnosti. Do období pleistocén – holocén spadají svahové a splachové sedimenty různého složení (Čech a kol. 2002, 257; Kalásek 1980, 15 – 21).

3. 2. 1. Zdroje nerostných surovin

Způsob a rozsah lidského osídlení krajiny determinuje (mimo jiné) rozložení zdrojů nerostných surovin v prostoru a jejich dostupnost. Nerostné suroviny na Třebíčsku můžeme rozdělit do dvou skupin. Jedná se o rudní a nerudní suroviny.

Do první skupiny patří zejména ložiska stříbrných a železných rud. Stopy po využívání stříbrných rud zastupují drobné relikty důlních jam po pokusné těžbě u Sokolí a Vladislavi (Houzar 1997, 39 – 40). Důležitější jsou však ložiska železných rud (především limonitu) zjištěná v Klučově, Petrovicích, Třebíči - Borovině, Krahulově, Budíkovcích, u Táborského mlýna a na mnoha dalších místech (Čech 1980, 36; Houzar 1997, 34, 40, 42 – 43). Stopy po středověkém zpracování těchto poměrně snadno dostupných ložisek železných rud se sice zatím nepodařilo nalézt, ale jejich přítomnost mohla hrát důležitou roli v místním zpracování této suroviny.

Nerudní suroviny jsou ve zkoumaném území zastoupeny cihlářskými hlínami a sprašemi, které jsou vhodné například k výrobě keramiky a některých druhů staviva. Další důležitou surovinou jsou krystalické vápence (tzv. mramory). Bylo z nich páleno vápno, které bylo upotřebitelné při větších stavebních podnicích, jako byla například stavební činnost v areálu třebíčského kláštera. Místa, kde bylo možné krystalický vápencem těžit ve formě menších žil, se nacházela západně od třebíčského masivu (Čech 1980, 33; Houzar 1997, 46).

Ve středověku byla rovněž využívána místní hojně rozšířená hornina durbachit (Kalásek 1980, 17), a to především jako stavební materiál. Svědčí o tom například stavba baziliky sv. Prokopa, na které byl tento materiál v hojné míře uplatněn. Jednalo

se o tzv. „trnavskou žulu“. Pro jemnější sochařskou práci byl využíván pískovec z lomu u Oslavan (Uhlíř 2002, 232; Koutek 1936, 98 – 99).

Grafit je ve zkoumané oblasti ve velké míře přidáván do keramické hmoty především v období mladší až pozdní doby hradištní (Dostál 1994, 43 - 59; Goš, 1977, 297 - 303). Ložiska této suroviny byla zjištěna u Mastníka (šupinkový grafit) a nedaleko od sledovaného území je u Římova ložisko celistvého amorfního grafitu, který je uložen v kvarcitech (Čech 1980, 35 - 36; Houzar 1997, 44). Zatím nejsou k dispozici důkazy, že grafit přidávaný do tuhé keramiky v Třebíči pochází z místních zdrojů, ale rozhodně nemůžeme tuto možnost vyloučit.

Pro úplnost ještě zmíníme zdroje pro kamennou štípanou a broušenou industrii, které hrály roli pro období od paleolitu až po eneolit. Pro štípanou industrii připadají v úvahu naleziště štípatelných opálů v reziduálních zvětralinách západně od Třebíče, např. Třebíč – Borovina (Čech 1980, 36; Košťurík a kol. 1986, 16). Materiál vhodný pro výrobu kamenných broušených nástrojů je například jemnozrnný durbachit, tzv. „mylonit“.

3. 3. Pedologické poměry

Ve sledované oblasti převládají hnědé půdy neboli kambizemě (Čech a kol. 2002, 261). Jedná se většinou o skeletovité půdy s menší mocností. Zrnitost se mění na charakteru mateční horniny. V našem případě jde spíše o lehčí půdy. Obsah humusu zpravidla silně kolísá a jeho složení je často méně kvalitní. Kambizemě jsou střední až nižší kvality z hlediska úrodnosti. Jsou vhodné pro pěstování především méně náročných plodin (Tomášek 2000, 53). Kambizemě zaujímají celou severní část sledovaného území, dále lokálně jižní, jihozápadní a střední část (okolo města Třebíče a dále na východ a jihovýchod).

Druhým nejrozšířenějším typem jsou půdy ilimerické, především hnědozemě. Řadí se mezi středně těžké půdy. Obsah humusu je poměrně příznivý a navíc mají menší náchylnost k vysychání. Hnědozemě jsou hodnotné zemědělské půdy a lze je využít k pěstování náročnějších obilovin jako je pšenice, ječmen apod. (Tomášek 2000, 46). Na studovaném území se vyskytují především ve východní a jihovýchodní části.

Hydromorfnní pŮdy zastupují hlavně pseudogleje. Jsou to (převšim ve spodnĭch častech) těžšĭ až těžké pŮdy. Tyto pŮdy jsou málo provzdušnĕné a mají celkovĕ nepříznivĕ fyzikální vlastnosti. Ze zemědělského hlediska mají nízkou hodnotu (Tomášek 2000, 57). Vyskytují se nejvíce na jihovýchod a jihozápad od Třebíče a menšimi ostrŮvky prakticky po celĕm okrese.

Toky hlavnĭch řek v oblasti (Jihlava, Rokytná, Rouchovanka, Oslava) lemují fluvizemĕ. Jde o vývojovĕ mladĕ nivní pŮdy vyplňující plochá dna říčních údolí a nalezneme je převšim v nížinách. PŮvodní porost na fluvizemĭch tvořil nivní les, nebo také údolní louka. Zrnitost nivních pŮd kolísá v závislosti na rychlosti toku a na vzdálenosti od řečiště. Obsah humusu je většinou střední. Dají se dobře zemědělsky využívat, jsou vhodné pro pĕstování např. pšenice, ječmene a zeleniny (Tomášek 2000, 56).

3. 4. Biogeografické členĕní

Zkoumanĕ územĭ spadá do biogeografické provincie středoevropských listnatých lesŮ, hercynské podprovincie, regionu Velkomeziříčského a Jevišovického (Culek 1996). Dále spadá do oblasti mezofytika, v doteku termofytika. Nalézá se ve fyto geografickĕm okrese 67 a 68 Českomoravského mezihořĭ (Skalický 1997). Termofytikum je osidlováno převážně teplomilnými druhy rostlin a mezofytikum představuje přechod mezi termofytikem a oreofytikem, tedy oblastĭ s chladnomilnou kvĕtenou.

3. 5. Geobotanické pomĕry

Za předpokladu přirozenĕho vývoje bez zásahŮ človĕka by se na sledovanĕm územĭ měly rozkládat acidofilní doubravy a dubo-habrovĕ háje, protkanĕ luhy a olšiny při březích vodních tokŮ (Mikyška a kol. 1968; Neuhäslová a kol. 1997). Na jih a jihovýchod by byla situace stejná, ale na sever a západ by s rostoucí nadmořskou výškou přibývalo bučin.

3. 6. Klimatické poměry

Zkoumané území leží podle Quitta (*Quitt 1971, 73*) v mírně teplé klimatické oblasti. Vyznačuje se poměrně plynulým přechodem od nejdrsnější klimatické jednotky (MT3) na severozápadě, přes mírnější (MT5, MT9) až po nejteplejší, ale také nejsušší klimatickou jednotku v oblasti na jihovýchodě (MT11). Podle Atlasu podnebí Česka (*Tolasz 2007*) je na zájmovém území průměrná měsíční teplota v lednu - 3 – - 4 °C a v červenci 16 – 17 °C. Roční úhrn srážek činí 500 – 550 mm. Počet dnů se sněhovou pokrývkou je 60 – 80 a průměrná výška sněhové pokrývky je 20 – 30 cm. Proudění vzduchu je ve velké míře usměrňováno tvarem terénu. Na zkoumaném území převládá severní a severozápadní proudění a v zimním období se zřetelně projevuje východní a jihovýchodní proudění. Rychlost větru je v zimě 4 – 5 m/s, v létě pak 3, 5 – 4 m/s.

3. 7. Hydrologické poměry

Třebíčský okres patří k úmoří Černého moře. Dominantním tokem je řeka Jihlava, která s přítoky Oslavou a Rokytnou odvádí vodu z celého území. Další významnější přítoky Jihlavy jsou z prava Stařečský potok a Markovka, z leva pak Lubí, Klapovský potok a Mlýnský potok. Z Třebíčského okresu řeka Jihlava vytéká pod nádrží Mohelno, která byla spolu s nádrží Dalešice vybudována pro potřeby energetiky v 70. letech 20. stol. Podle map I. (1764 – 1768) a II. (1836 – 1852) vojenského mapování se koryto řeky Jihlavy a potoční síť v okolí Třebíče příliš nezměnila (*obr. 106.*; <http://oldmaps.geolab.cz/>). Zájmové území bylo dostatečně zásobováno vodou a jeho celková poloha představovala atraktivní místo pro potencionální osadníky.

4. Pravěké osídlení Třebíče a okolí

Třebíčsko představuje z hlediska pravěkého osídlení okrajovou oblast, která se nachází na kontaktu se starou sídelní oblastí. Lidé v pravěku a raném středověku na Třebíčsko pronikali dvěma směry. Jednak podél řeky Jihlavy z Náměšťska a dále z níže položeného Jaroměřicka (*Kozel 1959, 9*).

Nejstarší doklady lidské přítomnosti pocházejí patrně ze středního paleolitu. Dokládá to ojedinělý nález křemenného sekáče z lokality Slavice „Achtele“, který je datován do období středního krumlovienu (*Koštuřík a kol. 1986, 36, 238*). Na lokalitě v Kožichovicích se našel soubor štípané industrie z období mladopaleolitického gravettienu (*Vokáč 2000, 7, 21*). Jedná se nejspíše o osamocenou loveckou stanici kultury, která se soustředila spíše v moravských úvalech a podél velkých řek. Pozdní paleolit je zastoupen daleko hojněji (*Klíma 1970, 85, 87 - 89; Svoboda a kol. 1994, 180; Vokáč 2000, 8 – 13, 21*). Nachází se především na lokalitách v okolí Ptáčkova, Sokolí a Slavice, kde se našla typická krátká škrabadla, hroty s otupeným bokem a mikrolitické čepelky. Neolit je v regionu zastoupen především jednotlivými nálezy štípané a broušené industrie, které vzhledem k problematickému kontextu nelze blíže datovat (*Vokáč 2000, 21*). Ojedinělost nálezů naznačuje pouze výjimečný průnik prvních zemědělců na kraj kopcovitého terénu Českomoravské vrchoviny. Silnější neolitické osídlení existovalo v povodí potoka Markovky. Jsou zde zachyceny sídlištní nálezy z období moravské malované keramiky (*Kovárník 1984, 97; Vokáč 2000, 21*). Pozdní doba kamenná je zastoupena pouze několika kamennými sekerkami výrazně hraněných tvarů se symetrickým ostřím (*Vokáč 2000, 22*), nálezy pochází z neznámých lokalit v okolí Slavic a Třebíče. Měděná dýka, nalezená v Třebíči u řeky Jihlavy, náleží k únětické kultuře starší doby bronzové (*Vokáč 2000, 22*). Mladobronzová popelnicová pole zastupuje depot z Trnavy (*Kozel 1959, 9; Koštuřík a kol. 1986, 106 – 108, 245*), který pochází z období přelomu mezi valetickou a podolskou kulturou. Obsahoval 75 kg bronzových předmětů, především náramky, terčikovité ozdoby, závěsky z růžicovitých spon, jehlice, náhrdelníky, zlomky srpů, kopí a 2 sekerky. Doba halštatská je zastoupena několika fragmenty keramiky z řeky Jihlavy v Třebíči (*Vokáč 2000, 23*), jedná se o fragmenty ze závěrečného období horákovské kultury. Období protohistorie dokládají pouze ojedinělé nálezy mincí. Do doby laténské patrně patřil nález zlatých mincí z roku 1862 od rybníka Židlochovice (*Kozel 1959, 10; Koštuřík a kol. 1986, 247*), byly ovšem ztraceny brzy po nález. Daleko hojnější jsou nálezy mincí z doby římské (*Vokáč 2000, 23*), které tvoří v prostoru města a jeho severovýchodního okolí nápadnou koncentraci a pravděpodobně souvisejí se starou komunikační tepnou spojující jihozápadní Moravu a jihovýchodní Čechy.

5. Dějiny bádání

5. 1. Historické a stavebně - historické bádání

První historické zprávy o třebíčském klášteře pochází z přepisu Kosmovy kroniky české z 15. století, do které byla vložena vsuvka o založení kláštera (překlad: *Bláhová - Hrdina 1972*, 223 – 225). Bádání o regionální historii a dějinách Třebíče začíná s prací F. Dvorského, F. Rypáčka a především A. Kubeše, který v roce 1874 vydal vlastivědné dílo *Dějiny města Třebíče I. (Kubeš 1874)*, kde se mimo jiné zmiňuje i o manské soustavě třebíčského kláštera. Toto téma dále rozvíjí ve studii z roku 1902 *Manové bývalého benediktinského kláštera Třebického (Kubeš 1902)*. První architektonický rozbor klášterní baziliky provedl roku 1900 V. Houdek (*Houdek 1900*).

Komplexněji pojednané dílo věnované historii a stavební dispozici třebíčského kláštera bylo vydáno roku 1903, má název *Opatský chrám Panny Marie v Třebíči a jeho dějiny* a autory jsou F. J. Lehner a E. Muška (*Lehner – Muška 1903*). V. Nikodém vydává roku 1911 *Stručné dějiny města Třebíče*, kde shrnuje tehdejší poznatky o historii města (*Nikodém 1911*). Další významný regionální badatel byl Č. Sameš, který roku 1934 uveřejnil pojednání *Opravy opatského chrámu třebíčského z let 1725 – 1732 (Sameš 1934)*, nověji na toto téma napsal článek P. Turecký (*Turecký 1999*, 171 - 183). Č. Sameš dále v roce 1948 shrnul dosavadní historii třebíčského muzea (*Sameš 1948*), které se do zámku přestěhovalo po jeho poválečné konfiskaci. V roce 1968 ještě vydává podrobnou historickou studii o dobytí Třebíče roku 1468 (*Sameš 1968*). O stavivu, které bylo použito pro vybudování baziliky sv. Prokopa, napsal roku 1936 studii J. Koutek (*Koutek 1936*). Třebíčský farář F. Doležal napsal při poslední velké opravě baziliky roku 1939 průvodcovský spisek *Průvodce basilikou Sv. Prokopa v Třebíči – zámku (Doležal 1939)*. Architektura a vnitřní výzdoba baziliky je předmětem práce Z. Drobné, kterou uveřejnila roku 1941 (*Drobná 1941*). O architektuře a slohovém určení baziliky, rovněž v roce 1948, pojednal D. Líbal (*Líbal 1948*). Téma znovu zpracoval roku 1984 se Z. Kudělkou (*Líbal 1984*, 150 - 151; *Kudělka 1984*, 76 – 102).

Uměleckohistorický vývoj města zpracoval A. Bartušek a svou práci uveřejnil v roce 1969 pod názvem *Umělecké památky Třebíče (Bartušek 1969)*. Významný a stále aktuální souhrn poznatků o historii města je v knize R. Fišera, E. Nováčkové a J. Uhlíře

Třebíč, dějiny města I, byla publikovaná v roce 1978 (Fišer – Nováčková – Uhlíř 1978). Z hlediska architektury jsou stěžejní práce J. Kuthana z let 1982, 1994 a 2014, kde pojednává o podobě a stavebním slohu basiliky sv. Prokopa a zařazuje je do evropského kontextu (Kuthan 1982, 310 - 316; 1994, 409 - 420; 2014, 264 - 276). Monografii kompletně věnovanou bazilice sv. Prokopa vydali v roce 1995 J. Uhlíř a A. Žamberský pod názvem *Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči* (Žamberský – Uhlíř 1995). Nejvýznamnějším historikem, který se v současnosti zabývá dějinami Třebíče a zdejšího bývalého kláštera je, vedle J. Uhlíře, R. Fišer. Podílel se na knize *Třebíč, dějiny města I*. (Fišer – Nováčková – Uhlíř 1978) a s J. Uhlířem zpracoval pojednání o třebíčském klášteře (Fišer – Uhlíř 2001), které později rozvedl v dosud nejucelenější práci o historii bývalého benediktinského kláštera s názvem *Třebíč, z historie benediktinského opatství* (Fišer 2004). Dále roku 2001 vydal útlou knihu, která se zabývá problematikou zakládací listiny kláštera (Fišer 2001) a v roce 2009 publikoval obsáhlejší dílo *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči* (Fišer 2009). Důležitým počinem bylo vydání sborníku příspěvků z konference *Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči* (Jan – Obšusta 2002). Sborník nese název *Ve stopách sv. Benedikta* a obsahuje množství informací (historie, architektura, archeologie) o bývalém benediktinském klášteře v Třebíči. Sborník připravili k vydání L. Jan a P. Obšusta.

Stavebně historický průzkum třebíčského zámku, předzámčí a souvisejících staveb v poslední době provedli D. Černoušková a P. Borský (Černoušková 1992; Černoušková – Borský 2001; Borský 2006; 2007; 2008; 2009). Problematiku opevnění třebíčského kláštera dosud nejlépe zpracoval V. Razím a P. Zahradník (Razím – Zahradník 2003). Doplňkové informace se dají nalézt i v knize J. Joury *Procházky starou Třebíčí podruhé* (Joura 2006). Historii a stavebně – historického vývoj bývalého benediktinského kláštera v Třebíči nejnověji přehledně shrnula N. Macozsková ve své bakalářské práci *Benediktinský klášter v Třebíči* (Macozsková 2013).

5. 2. Archeologické bádání

První archeologický výzkum na lokalitě Třebíč – zámek se uskutečnil až na konci šedesátých let 20. století. Nemáme žádné doklady amatérských ani profesionálních

výzkumů z dřívějších dob. Nastíněnou situaci nám částečně dokládá i soupis badatelské činnosti třebičského muzea, který byl vydán roku 1969 u příležitosti sedmdesátého výročí založení muzea (*Šabacký 1969*, 126 - 127). Informace o archeologických výzkumech jsou k roku 2002 shrnuty ve sborníku *Ve stopách sv. Benedikta (Obšusta 2002*, 219 – 229) a v článku *Přehled archeologických výzkumů středověkého města Třebíče (Obšusta 2002*, 105 – 107). Pozdější výzkumy nejsou dosud publikovány.

První archeologický výzkum se uskutečnil v roce 1958 v prostoru bývalé sedlární (*kap. 8. 1.*) pod vedením J. Kozla a H. Karasové. J. Kozel byl krátce archeologem v třebičském muzeu (1958) a H. Karasová tuto pozici zastávala asi v letech 1958 – 1963 (*Sklenář 2005*, 276, 316). Roku 1959 – 1961 vedla výzkum jižního svahu pod zámek a hradní zahrádky s pohřebištěm (*kap. 8. 2.*). Za jejího dohledu došlo rovněž k sondáži v prostoru bývalého ambitu a průzkumu krypty baziliky (*kap. 8. 3.*). Mezi lety 1965 – 1967 prováděl J. Uhlíř archeologický průzkum bývalého ambitu kláštera (*kap. 8. 4.*), ač sám byl spíše historikem než archeologem. Roku 1995 nastupuje na pozici archeologa třebičského muzea P. Obšusta (*Sklenář 2005*, 412). Mezi lety 1995 – 2002 prováděl archeologické akce v prostoru průchodu do krypty (*kap. 8. 5.*), rajského dvora (*kap. 8. 6.*), vnějšího nádvoří a hradní zahrádky (*kap. 8. 7.; 8. 8.; 8. 9.*), žádná z těchto akcí bohužel není řádně zdokumentována. V roce 2009 proběhl výzkum zaniklé budovy v místě jižní ohradní zdi kláštera, uskutečnila ho výkopová firma Archaia Brno o. p. s. (*kap. 8. 11.*). Mezi lety 2008 – 2013 zároveň proběhlo množství archeologických výzkumů v souvislosti s rekonstrukcí celého zámeckého areálu. Jedná se o sérii rozsáhlých akcí, na kterých třebičské muzeum (nyní již s archeoložkou J. Kučovou) spolupracovalo s jihlavským muzeem. Vedoucím výzkumu byl M. Vokáč z jihlavského muzea. Jednalo se o předstihový archeologický výzkum přístupové komunikace z roku 2008 (*kap. 8. 10*) a 2009 - 2010 (*kap. 8. 13.*), vnějšího nádvoří z roku 2009 (*kap. 8. 12.*) a 2011 – 2012 (*kap. 8. 15. 2; 8. 15. 3.*), hradní zahrádky z roku 2011 (*kap. 8. 14.*), kvadratury a rajského dvora z let 2011 - 2012 (*kap. 8. 15. 1.; 8. 17.*), předzámčí z let 2011 - 2012 (*kap. 8. 16.*) a podlahy v bazilice z roku 2013 (*kap. 8. 18.*).

6. Historie benediktýnského opatství v Třebíči

Zakládání klášterů se v raném a vrcholném středověku považovalo za jeden z fundamentálních rysů správné vlády panovníka (*Borovský 2005, 17; Uhlíř 1978, 17*), často se zároveň jednalo o akt mocensko – politický a hospodářský. Byl to jeden z nástrojů rozšířit mocenský vliv zakladatele a zajistit si pevný bod v neklidných oblastech.

Třebíčský klášter byl založen v době, kterou charakterizuje mocenská rozdrobenost spojená s oslabením vlivu ústředního panovníka. Důsledkem takovéto situace byly zpravidla snahy úředních moravských knížat získat vládu pro sebe (*Uhlíř 1978, 17*).

Zde se dostáváme k Oldřichovi Brněnskému a Litoldu Znojenskému, kteří benediktýnský klášter v Třebíči roku 1101 založili a je tedy nutné si je na tomto místě alespoň stručně představit. Byly to synové českého knížete Konráda I. Brněnského, který mezi ně rozdělil svůj moravský úděl v období své krátké vlády. Brněnsko dostal Oldřich Brněnský a Znojensko Litold Znojenský. Mezi českým knížetem Břetislavem II. a Oldřichem Znojenským se rozhořel spor o nástupnictví na pražský knížecí stolec. Oldřich byl po Břetislavovi II. nejstarší Přemyslovec a měl na základě stařešinského řádu právo na knížecí stolec. Břetislav II. však cíleně chystal následnictví pro svého nevlastního bratra Bořivoje II. Vztahy se postupně vyostřily a Břetislav II. nechal roku 1097 Oldřicha uvěznit na hradě v Kladsku. Oldřich zde moc dlouho nepobyl a po návratu zpět na Moravu připravoval spolu s bratrem Litoldem odpor proti Břetislavovi. Ten však roku 1099 uspořádal vojenskou výpravu na Moravu, bratry vyhnal a na místo správce jihozápadní Moravy dosedl Bořivoj. Břetislav II. zemřel roku 1100 a vlády nad českým knížectvím se ujal Bořivoj II. O rok později se na Moravu opět vrací Oldřich a Litold a domáhají se jejich dědictví. Oldřich se nevzdal ani svého nároku na knížecí stolec a oba bratři roku 1101 vypravili vojenskou výpravu proti Bořivojovi, ale ta ztroskotala u Malína na Čáslavsku. Po této prohře se Oldřich a Litold vrací zpět na Moravu do svých údělů, kde také dožili (*Bláhová – Frolík – Profantová 1999, 465, 486 - 488; Měřínský 2009, 221 - 226; 2002, 67 - 74 ; Válka 1991, 38 - 41*).

Názory na důvod pro založení kláštera v místech, kde se dnes nachází, se do jisté míry různí. Většinou se předpokládá, že se mělo jednat o předem vybraný opevněný bod na hranicích Čech a Moravy a středisko kolonizace, se kterou měla benediktýnská řehole

bohaté zkušenosti (*Bartušek 1969*, 10; *Měřínský 2002*, 61; *Uhlíř 1978*, 17). Jiní badatelé vidí v založení kláštera poděkování za úspěšný ústup od Malína, čemuž by nasvědčovalo umístění na Haberské stezce a jeho bohaté vybavení (*Wihoda 2010*, 157). Klášter Panny Marie (jak se původně jmenoval) byl také posledním místem odpočinku pro své zakladatele a další příslušníky přemyslovského rodu v Konrádově linii (*Měřínský 2009*, 226).

Třebíčský klášter byl podle písemných pramenů založen roku 1101 (*Měřínský 2002*, 58). Samotná zpráva o založení pochází z opisu textu Kosmovy kroniky z poloviny 15. století. V tomto opisu byla vložena vsuvka o založení třebíčského kláštera, která vznikla pravděpodobně v rozmezí let 1156 – 1161/1162 (*Fišer 2001*, 64 – 65). Klášter pravděpodobně neměl sepsány původní zakládací listiny (nebo byly zničeny?) a tímto dodatečným sepsáním se pokoušel doložit vlastnická práva k darovaným majetkům, nebo chtěl zachovat paměťihodnosti o fundátorech kláštera (*Bláhová 2002*, 110; *Fišer 2001*, 65).

Dochoval se nám neúplný výčet opatů třebíčského kláštera (*Kubeš 1874*, 19 - 172; *Fišer 2004*, 39 – 53). Prvním opatem byl Kuno I., který patrně přišel s prvními mnichy z bavorského prostředí (*Fišer 2004*, 39). Bohužel se nám z jeho doby nedochovaly žádné zprávy. Kuno I. byl v čele konventu 34 let a zemřel roku 1138. Vystřídal ho Vojtěch, který zemřel již roku 1140, jeho nástupci nejsou doloženi. Historické prameny dále mluví až o opatovi Nadějovi, jehož vládu připomíná název vsi Nadějov. Zemřel zřejmě kolem roku 1174, neboť tohoto roku je v listinách zmíněný již opat Kuno II. Od roku 1184 stál v čele konventu Tiburtius, je označován za autora kroniky *Annales Monasterii Trebicensis* (*Bartušek 1969*, 13). Dalším opatem v pořadí je Martin, který byl roku 1210 svědkem, když král Přemysl Otakar I. potvrdil listinou založení a obdarování kláštera. Opat Lukáš, který následoval po Martinovi, asi zemřel mezi lety 1225 – 1226, protože v roce 1226 již klášter řídil opat Zvěst. V první polovině 13. století klášter získává na významu a těší se přízni panovníků, začíná se rovněž s přestavbou areálu (*Uhlíř 1978*, 24). Opat Arnold spravuje konvent od roku 1228 do roku 1240, kdy ho vystřídal opat Jindřich. K roku 1255 je již doložen opat Arnold II., jeho následovník měl být opat Matěj, ale jsou pochybnosti, zda jde o skutečnou historickou postavu. Další doložený opat je Martin II., který je roku 1277 zmiňován v listině o založení Třebíče. Opat Unko je zmiňován k roku 1289, jeho nástupce je Opat

Jan. Od počátku 14. století začínají finanční problémy a hospodářský úpadek je spojen s vysokými náklady na stavbu nového chrámu Nanebevzetí Panny Marie a okolních budov. Vedle toho se stále zvyšovaly poplatky vůči panovníkovi a docházelo rovněž ke svévolnému zabírání majetku vrchností a církví (*Fišer 2009*, 43). Opat Adam je zmiňován k roku 1342 a opat Jindřich II. k roku 1394, za jeho vlády pokračují hospodářské problémy. Situace se nemění ani za opata Ignáce, zmíněného k roku 1409. Opat Trojan je připomenut k roku 1439, chtěl odvrátit počínající úpadek kláštera, ale jeho snažení bylo neúspěšné. Jeho nástupce byl poslední opat třebíčského kláštera Matěj, který byl roku 1472/1473 sesazen Matyášem Korvínem a od té doby klášter opata nemá.

Třebíčské opatství v průběhu 12. a 13. století zakládalo na svých pozemcích řadu proboštství (*Fišer 2004*, 120 – 129). Jde o pobočné domy, menší kláštery, jejichž představený byl probošt, který se zodpovídal opatovi (*Foltýn 2005*, 24). První proboštství bylo zřízeno Na Luhu s kostelem sv. Jiljí, přesný rok založení není znám. První písemná zmínka je z roku 1195, zanikl nejspíše kolem roku 1527. Druhé proboštství bylo během 2. poloviny 13. století založeno v Měříně. Na základě rozboru architektury původních částí kostela sv. Křtitele je velmi pravděpodobné, že se na jeho stavbě podíleli kameníci ze stejné stavební huti, která budovala baziliku v Třebíči (*Kuthan 1994*, 417). Proboštství v Měříně zaniklo asi v roce 1491. Třetí proboštství bylo v 60. letech 13. století zřízeno v Březové na severní Moravě, farní chrám byl zasvěcen sv. Mikuláši. Jeho existenci ukončili husité roku 1427.

Dalším aspektem hospodářské činnosti (nejen) třebíčských benediktýnů bylo budování manské soustavy. Počátek se datuje do 70. let 13. století (*Fišer 2004*, 94 - 97; *Kubeš 1874*, 20, 45). Manové byli služebníci opata, kteří drželi manské dvory, nebo celou vesnici jako klášterní nápravu. Podíleli se na utváření hospodářství a zároveň představovali poměrně významnou vojenskou sílu ve službách kláštera. Vztahy mezi opatem a služebníky se uvolňují po husitských válkách a úplný konec přichází s rokem 1556, kdy byl celý majetek již neexistujícího kláštera převeden do vlastnictví rodu Pernštejnů.

Postupný zánik třebíčského kláštera začal s husitskými válkami, ale před tím již byl klášter oslaben válkami mezi markrabaty Joštem a Prokopem, kteří soupeřili o vládu nad Moravou (*Válka 1991*, 108). Klášter byl husity dobyt roku 1425, kdy byla

podniknuta velká vojenská výprava z Čech na Moravu, proti Albrechtovi Habsburskému. Husité do kláštera umístili posádku a klášter se tak stal opěrným bodem husitské moci na příští desetiletí. Roku 1426 se Albrecht pokoušel klášter dobýt zpět, ale marně, podařilo se mu to až roku 1435 (*Nováčková 1978*, 49 – 50). Doba po husitských válkách byla pro klášter velice těžká, hodně se investovalo do oprav a zdokonalování obranného systému kláštera, to znamenalo obrovské výdaje, které klášter finančně vyčerpávaly. Poslední ranou pak byla česko - uherská válka, kterou vedl Matyáš Korvín proti Jiřímu z Poděbrad (*Nováčková 1978*, 52 - 55). Roku 1468 Matyáš oblehl třebíčský klášter, kde byl opevněn syn Jiřího z Poděbrad Viktorin. Viktorinovi se z obleženého kláštera podařilo uprchnout a posádka se krátce nato vzdala Matyášovi. Klášter byl po obléhání velice poničen a Matyáš navíc vyhnal opata Matěje, který se uchýlil do vilémovského kláštera v Čechách (*Bartušek 1969*, 45). Část mnichů z konventu odešla a zbytek živořil v rozbořeném klášteře bez opata. Po této události se klášter i jeho majetek dostal do světských rukou, byl rozdán jako náhrada za válečné ztráty. Nakonec ho Vladislav Jagellonský roku 1480 převedl do rukou Viléma z Pernštejna (*Vorel 1999*, 96). Klášteře se v této době dostalo jen nejnужnějších oprav a za vlády Jana z Pernštejna v letech 1525 až 1528 byli z kláštera vyhnáni poslední mniši (*Fišer 2004*, 157). Rod Pernštejnů klášter vlastnil až do začátku 2. poloviny 16. století. Následně se dostal do rukou pánů Osovských z Doubravice (*Nováčková 1978*, 77), kteří klášter přebudovali v renesanční zámek (*Bartušek 1969*, 46). Následně bylo vybudováno západní křídlo a vstupní severní trakt (předzámčí), bazilika byla v této době používána ke světským účelům. Renovace se dočkala za Jana Josefa z Valdštejna (*Fišer 1978*, 167), který ji nařídil navrátit jejímu církevnímu účelu a roku 1759 se z ní stal farní kostel. Mezitím byla v letech 1727 - 1733 bazilika přestavěna v duchu barokní gotiky, Františkem Maxmiliánem Kaňkou (*Fišer 2009*, 13 – 14). Valdštejnové zámek drželi až do roku 1945, v současnosti je v něm Muzeum Vysočiny v Třebíči.

7. Stavební dispozice bývalého benediktýnského kláštera v Třebíči

Třebíčský klášter byl postaven na návrší nad řekou Jihlavou, převýšení terénu klášterního areálu nad hladinou řeky činí 20 – 30 m. Jižní stranu návrší obtéká zmíněná

řeka Jihlava a severní stranu lemovala sezónní vodoteč, která se východně od návrší vlévala do řeky Jihlavy. Celou jižní a východní stranu plošiny lemují strmé srázy, severní strana je méně svažité, ale stále hůře přístupná než severozápadní a západní strana, kde se nacházelo hospodářské zázemí kláštera. Místo pro založení kláštera bylo vybráno velice uváženě a odpovídá zvyku benediktinů uchylovat se do vyvýšených a dobře hájitelných poloh (*Vlček – Sommer - Foltýn 1997*, 15). Tuto tendenci můžeme srovnat například s cisterciáckými kláštery, pro které jsou naopak typická odlehlá údolí (*Charvátová 1998*, 8).

Nejstarší benediktýnskou stavbou na lokalitě byl podle písemných pramenů kostel Nanebevzetí Panny Marie, dokončený snad v první polovině 12. století. Kostel musel v polovině 13. století ustoupit stavbě románsko – gotické baziliky (*Bartušek 1969*, 12; *Žamberský – Uhlíř 1995*, 17), která byla pravděpodobně postavena na jeho místě. Bohužel se nám žádné stavební konstrukce z rané doby existence kláštera nedochovaly. Jediný doklad starší budovy je relikt základů zděné stavby, nalezený pod jihovýchodní obvodovou zdí baziliky. Základy této stavby jsou porušeny stavbou baziliky. H. Karasová se domnívá, že by mohlo jít o stavbu sloužící laické části konventu (*Karasová 1961*, 740).

Nový kostel Nanebevzetí panny Marie, dnes zasvěcený sv. Prokopu, se dochoval ve svém původním půdorysném rozvrhu, celá stavba je situována na vyvýšeném návrší nad řekou Jihlavou (*Bartušek 1969*, 13). Tradičně se udává, že samotná stavba benediktýnského kláštera proběhla mezi lety 1240 a 1260. Zprávy o jejím budování se nám bohužel nedochovaly a zmíněné časové vymezení se opírá především o výskyt specifických architektonických prvků, které byly v tu dobu právě aktuální (*Kuthan 1982*, 316; *Kudělka 1984*, 87; *Bartušek 1969*, 35). Podle novějších poznatků se počátek zahájení stavby datuje k první třetině 13. Století, nebo až k roku 1220 (*Žamberský – Uhlíř 1995*, 18; *Obšusta 2002*, 220; *Merhoutová – Třeštík 1984*, 245, 247). Materiál použitý pro stavbu rádkového zdiva je hrubozrnná žula, obsahuje vrostlice bílého živce a jsou z ní vysekány i jednodušší výzdobné prvky, jako jsou obloučkové vlysy, profilovaná žebra a některé hlavice sloupků (*Koutek 1936*, 98). Jednotlivé kamenné kvádry často nesou kamenické značky (*obr. 104.; 105.*). Jemnější sochařské práce vyžadovaly poddajnější materiál, a proto je k tomuto účelu používán pískovec z nedalekých Oslavan (*Uhlíř 2002*, 232; *Koutek 1936*, 98 – 99).

Třebíčská stavba byla budována v době, kdy v západní Evropě postupně vítězil gotický sloh nad románským a z Francie byly vytlačovány mnohé pozdně románské hutě, které nahrazovala klasická gotika. Některé pozdně románské hutě ovlivněné gotickým slohem mířily do střední Evropy (*Kutal – Líbal – Matějček 1949*, 15). Právě stavební huť, která ve své práci umně spojovala prvky románského a gotického umění započala se stavbou baziliky v Třebíči (*Lehner - Muška 1903*, 3; *Líbal 1948*, 31; *Kuthan 1994*, 420). Její stopy se intenzivně projeví především ve východním Podunají a částečně také v Uhrách. Dostala se k nám pravděpodobně z jihozápadní Francie, přes Burgundsko a Porýní (*Líbal 1948*, 28; *1984*, 151; *Bartušek 1969*, 36; *Kutal – Líbal – Matějček 1949*, 15 – 16). Největší vliv na podobu stavby mělo působení vzorů wormského a babenberského dómu, dobové řezenské stavby a francouzská architektura (*Kudělka 1984*, 86). Přímou inspirací, pro vybudování nového klášterního komplexu, se podle D. Foltýna (*Foltýn 2005*, 25) stal klášter ze St. Gallen z 9. století. Podle D. Líbala (*Kutal – Líbal – Matějček 1949*, 15) vznikl základ klášterní stavby pod vlivem hornorýnských vzorů a východní část lodi s apsidou a trpasličí galerií byl inspirován západním chórem ve Wormsu. Odkaz jihozápadní Francie je zase spatřován v osmidílných žebrových klenbách a burgundskou inspiraci nese sloupová galerie v apsidě a palmetkové dekorace hlavic (*Bartušek 1969*, 36, *Líbal 1948*, 28). Bazilika se pravděpodobně stavěla ve dvou etapách, největší část chrámu a severní předsíň byla postavena jednou stavební hutí (*Kuthan 1982*, 314; *Žamberský – Uhlíř 1995*, 18). Je poukazováno na jistou neharmoničnost propojení obou stavebních fází (*Uhlíř 2002*, 236). Důvody pro přerušení stavby jsou někdy spatřovány ve vpádu Tatarů a platební neschopnosti kláštera (*Merhautová – Třeštík 1984*, 246). Podle jiného názoru je zmíněná druhá etapa výstavby pouze novověká oprava a renovace poničeného chrámu z rukou Františka Maxmiliána Kaňky, který byl žákem známého Santiniho - Aichla (*Kolařík – Merta – Peška 2011*, 155).

7. 1. Bazilika

Bazilika je postavena na přísném románském půdorysu tzv. bazilikální trojlodí (*obr. 83.*), podle klasického křesťanského kánonu je orientován apsidou na východ (*Kuthan 1982*, 310 - 313; *Kudělka 1984*, 86). Hlavní a nejširší loď má šest čtvercových

klenebních polí, boční lodě mají každá po deseti klenebních polích. Poměrově má jedno klenební pole hlavní lodi dvojnásobný rozměr oproti klenebním polím bočních lodí (*Bartušek 1969, 14; Blažek 2011, 197; Lehner – Muška 1904, 5*). Transept nebyl součástí stavby pravděpodobně kvůli nedostatku místa (*Žamberský – Uhlíř 1995, 21*). K bočním lodím přiléhají ze strany chóru dvě kaple, původní podobu má pouze severní tzv. opatská kaple (*obr. 85.*), jižní kaple byla zničena během bojů v roce 1468 a obnovena byla až v roce 1956 (*Bartušek 1969, 14; Uhlíř 2002, 225*). Na mnišský chór ve východní části hlavní lodi navazuje pětiboká apsida (*Obr. 84*). Pod chórem a přilehlými částmi bočních lodí se rozkládá krypta (*obr. 92.; 93.*), je to nejstarší část celé baziliky (*Bartušek 1969, 35; Blažek 2011, 199 - 201; Žamberský – Uhlíř 1995, 21*). Hlavní vstup do baziliky je v předsíni pod hudebním kůrem na západní straně, severní předsíní přiléhá k západní části severní boční lodi ze severu (*obr. 87.; 88.*). Hlavní portál je dnes přestavěn v barokním slohu, ale původně měl snad podobu klasického sloupového průčelí nebo westwerku. (*Uhlíř 2002, 238*). Celková délka baziliky od západního průčelí po východní apsidu činí 65, 7 m a šířka trojlodí je 20, 2 m (*Blažek 2011, 197; Joura 2006, 129*).

7. 1. 1. Vnější dispozice

7. 1. 1. 1. Hlavní a boční lodě

Hlavní loď baziliky je vyvýšená nad boční lodě a osvětlována šesti mírně lomenými okny (*obr. 80.; 81.; 82.*). Celou hlavní loď obíhá plastická římsa a její stěny jsou členěny lisénami. Boční lodě jsou vybaveny půlkruhovými okny, lemující římsou s obloučkovým vlysem a opěrnými pilíři (*Bartušek 1969, 33 - 34*). Nad bočními loděmi v patře se nacházel ochoz, který vedl v celé délce chóru a trojlodí, svojí šířkou odpovídal tribunám. Ochoz byl s kostelem propojen podvojnými okénky. Jižní strana ochozu se stala součástí zámku a severní byla upravena na byty, které fungovaly až do roku 1727, kdy začala oprava ochozu do dnešní podoby (*Žamberský – Uhlíř 1995, 26*). Hlavní loď a chór jsou kryty sedlovou střešou, boční lodě střešou pultovou. Nad kněžištěm se tyčí sanktusníková věžička s křížem.

7. 1. 1. 2. Apsidy

Trojice apsid, které uzavírají východní část baziliky, jsou v soklu u země opatřeny kulatými okénky ústícími do krypty (*obr. 84.; 85.*). Hlavní pětiboká apside je v přízemí rozdělena výřezy slepých arkád s pěti okny, dvě lomená okna se nacházejí na bocích apsidy a první tři části polygonu v přední části apsidy jsou zdobeny rozetami. Původní rozeta je pouze ta ve středu (*obr. 86.*), má bohatě zdobené ostění a deset sloupků okolo kruhu ve středu, někdy je připodobňována s podobnými okny v katedrále Notre – Dame v Remeši. Rozety napravo a nalevo od ní pocházejí z úprav v 19. století a mají plaménkovou výzdobu (*Žamberský – Uhlíř 1995, 22; Uhlíř 2002, 235; Blažek 2011, 199*). Nad slepou arkádou s okny obíhá otevřený ochoz s trpasličí galerií, která je v každém polygonu tvořená z pěti arkád. Arkády jsou rozděleny sloupci se štíhlými válcovitými dříky a kalichovitými hlavicemi nesoucími plastický dekor. Nad trpasličí galerií následuje šikmý ústupek a zeslabení šířky apsidy, tento ústupek zároveň kryje prostor pod sebou a nejspíše nahradil původní pultovou střechu. Zúžená stěna nad ústupkem je opatřena osmibokými okénky, nad kterými se nachází obloučkový vlys nesoucí profilovanou římsu zdobenou zubořezem (*Bartušek 1969, 34; Kuthan 1982, 313; Uhlíř 2002, 235*).

Obnovená jižní kaple vychází z původního půdorysu, ale nedosahuje dřívější výšky (*Žamberský – Uhlíř 1995, 22*), její půlválec je členěn polosloupy. Severní opatská kaple má také půlválcový tvar a je členěna pilastry (*obr. 85.*), které jsou v horní části zakončeny hlavicemi nesoucími figurální výzdobou. V koruně je zakončena obloučkovým vlysem nesoucí profilovanou římsu se zubořezem. Nad ním se ještě nachází pás listů zavínutých do bobulí (*Bartušek 1969, 34; Kuthan 1982, 314*).

7. 1. 1. 3. Severní předsíň

Severní předsíň s portálem se otevírá ve třetím klenebním poli od hlavního vchodu do baziliky (*Líbal 1984, 150; Bartušek 1969, 34; Žamberský – Uhlíř 1995, 41; Uhlíř 2002, 238*). K bazilice byla přistavěna nedlouho po jejím dokončení, ale asi se s ní původně nepočítalo (*Žamberský – Uhlíř 1995, 25 – 26*). Má obdélný půdorys a je zaklenutá jedním klenebním polem, uzavírá ji sedmidílná žebrová klenba s hmotnými

vyžlabenými žebry (*obr. 87.; 88.*). Tři strany předsíně jsou opatřeny půlkruhovými arkádami, které jsou odděleny mohutnými opěrnými pilíři, ty jsou z vnitřku obloženy subtilními románskými sloupky. Nad arkádami se nacházejí sdružená podvojná okénka se středním sloupkem, fungují jako odlehčení zdi. Vrcholek předsíně obíhá římsa zdobená zubořezem a obloučkovým vlysem. Vchod do baziliky s ozdobným portálem (*obr. 89.; 90.*) se nachází uvnitř předsíně, jeho šířka je 7 m a výška 6, 2 m (*Bartušek 1969, 34; Žamberský – Uhlíř 1995, 25; Lehner – Muška 1904, 9*). Pravoúhlé ostění je zdobeno sedmi odstupňovanými sloupky s hladkými dříky, které jsou střídány trojbokými hranoly ústupků. Ústupkové hranoly jsou vytesány z pískovce, sloupky jsou žulové, podloženy pískovcovými talířovitými patkami a v horní části zakončeny listnatými hlavicemi v římsě, rovněž z pískovce. Pásky mezi sloupky jsou zdobeny ornamentální a rostlinou dekorací (*obr. 91.*), nad římsou tato výzdoba přechází do mezioblouků archivoly. Žulovým sloupkům v ostění zase odpovídají klenuté pásky pískovcových oblouků. První a třetí ostění, na pravé a levé straně ve směru od vstupu je ukončeno figurativními plastikami symbolizující evangelisty, soška člověka symbolizuje Matouše, orel Jana, lev Marka a býk Lukáše (*Hall 1991, 103*). Vrchol archivoly je zdoben plastikou anděla. Detailnější rozbor ikonografie třebíčského portálu nejnověji provedla A. Čeplá (*Čeplá 2011, 204*).

7. 1. 1. 4. Hlavní portál

Hlavní portál byl značně poškozen při obléhání na začátku 1. poloviny 15. století (*Drobná 1941, 5 - 6*). Nyní zde dominují dvě barokní věže zakončené kopulí. Střed portálu je osazen velkým štítem a průčelí je opatřeno hrotitými okny. Současná podoba západního průčelí byla dokončena na konci třicátých let 18. století (*Kotrba 1976, 91*).

7. 1. 2. Vnitřní dispozice

7. 1. 2. 1. Krypta

Nejstarší část baziliky je krypta (*obr. 92.; 93.*), jsou v ní pochováni zakladatelé kláštera a opati (*Blažek 2011, 201*).

Celá stavba započala zaklenutím masivních gotických žeber se široce rozpjatými oblouky nad kryptou (*Bartušek 1969*, 35; *Kuthan 1982*, 313; *Blažek 2011*, 201), jedná se o křížovou klenbu v pravidelných čtvercových polích. Prostor mezi žebrý je vyplněn dřevěným bedněním, které je zakryto bílou omítkou. Některé vrcholky kleneb jsou ozdobeny plastickou výzdobou.

Střední část krypty je utvářena třemi loděmi, každá z nich má po šesti polích (*Kuthan 1994*, 408; *Uhlíř 2002*, 232). Na střední část navazuje pětiboký závěr se třemi loděmi, který je prolomen pěti malými okénky. Východní závěr a boční lodě krypty jsou zaklenuty trojdílnou klenbou. Uprostřed krypty stojí kamenný oltář, který sem byl umístěn roku 1936 (*Drobná 1941*, 22).

Klenební žebra vybíhají ze šestnácti osmibokých sloupů stojících na čtyřhranných podstavcích a se stěnami je propojuje čtrnáct polosloupů vystupujících ze stěn (*Lehner – Muška 1904*, 7; *Kuthan 1982*, 313). Sloupy jsou na podstavcích usazeny pomocí románských atických patek s nárožními listy, hlavice sloupů jsou zdobeny dekorem v podobě jazykových listů stočených do bobulí a kryjí je desky s článkovanou výzdobou.

Vchod do krypty byl původně v západní části severní a jižní obvodové zdi baziliky, odtud vedla schodiště do závěru bočních lodí krypty. Nynější vchod je z jižní závěrové kaple, byl dostavěn roku 1956 (*Žamberský – Uhlíř 1995*, 22; *Uhlíř 2002*, 233).

7. 1. 2. 2. Hlavní a boční lodě

Hlavní loď je od bočních lodí oddělena šesti pilíři a šesti lomenými oblouky na každé straně, pilíře se střídají v síle průměru, kdy jeden je slabší, za ním následuje silnější atd. (*obr. 94*). Zděné arkády, štukový ornament na žulových pilířích a profilovaná římsa nad lomenými oblouky pocházejí z barokních úprav v první polovině 18. století (*Drobná 1941*, 19; *Houdek 1900*, 81; *Bartušek 1969*, 14 – 15). Zdi jsou v horním a nižším pásu opatřeny šesti lomenými okny. Okna v nižším pásu byla při barokních úpravách zazděna a orámována, původně byla součástí galerie (*Uhlíř 2002*, 238). Strop nese barokní síťová klenba (*Bartušek 1969*, 14), její žebra jsou postavena z cihel a malty (*Kotrba 1976*, 91). Klenba má šest klenebních polí a k slabším pilířům je připojena pětibokými příporami, ty jsou zakončeny hlavicemi s barokními plastikami

světců. Poslední pilíř na severní straně hlavní lodi nese pseudorománskou kazatelnu z 19. století, vyrobenou z mramoru (*Lehner – Muška 1904, 26*).

Boční lodě jsou pravoúhle uzavřeny zdi a z východní strany se na ně napojují kaple (*Bartušek 1969, 14; Kudřelka 1984, 76, 86 - 88; Kuthan 1994, 409*). Jsou zaklenuty deseti klenebními poli. Žebrové klenby jsou pravidelně křížové a dosedají na mohutné polygonální přípory. V západní části obou lodí se tyčí hranolové věže. V jižní části obvodové zdi baziliky se nachází původní portál do bývalé kvadratury, sochařská výzdoba v tympanonu je datována asi do třetího desetiletí 13. století (*obr. 97*). Uprostřed oblouku stojí Beránek Boží nesoucí kříž, nalevo od Beránka stojí dva draci s propletenými krky a napravo šupinaté zvíře se dvěma těly.

7. 1. 2. 3. Západní předsíň

Nachází se zde tribuna hudebního kůru a zaujímá celou šíři hlavní lodi, spočívá na třech sloupcích hrotitého tvaru a na osmidílné klenbě, která je doplněná trojpraprscitými klenbami spočívající na přízemních příporách. Hudební kůr pochází z 1. poloviny 18. století (*Kuthan 1982, 314; Uhlíř 2002, 238*).

Předlodí je prostor pod tribunou, kde se také nacházejí průchody do obou bočních lodí. Průchod do jižní lodi podpírá gotický oblouk a průchod do severní lodi zase oblouk románský. Schodiště vedoucí k hlavnímu portálu se nachází v západní části předsíně (*Joura 2006, 129; Uhlíř 2002, 238*).

7. 1. 2. 4. Chór

Mnišský chór je od hlavní lodi oddělen vítězným obloukem (*obr. 95*) a dělí se na dvě čtvercová pole (*Bartušek 1969, 14; Kuthan 1982, 313; Uhlíř 2002, 235*). Strop nad klenbou je nesen kopulovou osmidílnou žebrovou klenbou, která je v rozích doplňována drobnější trojpraprscitou klenbou. Žebra kleneb mají hranolový tvar a svou šířkou poukazují na ranou fázi prosazující se gotiky (*Lehner – Muška 1904, 11*). Spočívají na zkrácených příporách polygonálního tvaru a nad dělicími oblouky jsou usazeny na konzolách. Navzájem je odděluje stěna, která je vylehčená třemi okénky. Hmotný oblouk hrotitého tvaru, tvořící příčný pas, je usazen na zkrácených příporách.

Samotný triumfální oblouk je hrotitého tvaru (*Drobná 1941, 20; Houdek 1900, 81*). Na dvě patra ho člení pět dvojoken. Okna jsou poměrně vysoká, půlkruhovitě zakončená a rozdělena štíhlým středovým sloupkem. Štukové orámování oken nese barokní výzdobu. Severní a jižní stěny chóru jsou vybaveny dvěma řadami oken (*Bartušek 1969, 15; Žamberský – Uhlíř 1995, 25*). Nižší řada je tvořena čtyřmi sdruženými okny, která původně byla součástí ochozu. Dalších šest jednoduchých oken propouští do chóru světlo, mají hrotité záklenky a jsou téměř v dotyku s klenbami. Mnišský chór od apsidy odděluje stěna opatřená čtyřmi okénky půlkruhového tvaru. Paty oblouku zdobí úzké barokní portálky vedoucí původním schodištěm k trpasličí galerii (*Uhlíř 2002, 236*).

7. 1. 2. 5. Apsida

Nejvýchodnější část baziliky zaujímá prostor vyhrazený pro apsidu, má podobu osmiúhelníku a je situována na vyvýšeném místě (*Drobná 1941, 5; Kuthan 1982, 313; Uhlíř 2002, 235*). Strop nad apsidou nese původní osmidílná klenba s žebry obloukového profilu, kouty po stranách jsou doplněny trojprapřčitými klenbami. Přípory kleneb spočívají na hlavicích štíhlých sloupků, které lemují celou délku polygonálního závěru v úhlech lomení. Celá konstrukce připomíná ciborium, tedy stříšku nad oltářem, kterou nesou podpěry (*Žamberský - Uhlíř 1995, 23*). Pod lomenými oblouky kleneb se nacházejí malá kruhová okénka. Ve střední části zdi jsou zdvojená románská okna, která jsou rozdělena sloupkem a představují propojení s triforiovým ochozem. Pod nimi se nacházejí dvě novogotické kružby s plaménkovou výzdobou (*Fišer 2009, 48*). Celý obvod apsidy je pod kružbami lemovaný římsou. Závěr kněžiště obíhá v přízemí lichá arkáda (*obr. 96.*), která spočívá na pískovcových sloupcích s talířovitými patkami a bohatě zdobenými kalichovitými hlavicemi. Pseudogotický oltář stojící uprostřed apsidy je z roku 1908 (*Fišer 2009, 45*).

7. 1. 2. 6. Severní kaple

Vstupní portál do severní kaple se nachází na konci severní boční strany chóru (*Bartušek 1969, 16; Kuthan 1982, 310 – 313; Uhlíř 2002, 240*). Portál je vytesán

z pískovce a tvoří ho dvojice sloupků s motivy ptáků a palmetek (*obr. 98.*). Na konzolách, které jsou v ostění portálu, jsou spodobněny ptáci s propletenými krky. Tympanon nad portálem má půlkruhovitý tvar, ve středu je zdobený obloučkovým vlysem a novodobý latinským nápisem, který v překladu zní „Stavba byla započata r. 1109“ (*Drobná 1941, 21*). Nápis vznikl při opravách v roce 1871. Okolo celého portálu obíhá výžlabek, který zdobí drobné plastické růžice. Dveře vedoucí do kaple jsou kované železem a jsou zdobené znakem zubří hlavy, vznikly kolem roku 1505 a odkazují na své někdejší majitele z rodu Pernštejnů (*Fišer 2009, 37*).

Půdorys vlastní kaple je obdélný a ve východní části je ukončený apsidou s kruhovým okénkem (*Bartušek 1969, 16; Kuthan 1982, 314; 1994, 409*). Strop nese křížová klenba o dvou polích (*obr. 99.*). Klenební žebra dosedají náběžnými štítky na hmotné pětiboké abaky umístěné na polygonálních příporách, které jsou ukončené dekorovanými hlavicemi. Apsida na východní straně je zaklenuta konchou, na západní straně na kapli navazuje komora s jedním klenebním polem.

Celá kaple byla původně vyzdobena souvislou malbou, její fragmenty byly objeveny v roce 1932 (*Krása 1982, 36; Mašín 1954, 56*). Malba na severní straně se téměř nedochovala. Uvnitř konchy je situace lepší a lze rozpoznat zobrazení mandorly (*obr. 100.*), ve které se zřejmě nacházel Kristus Pentokrator. Na východním poli křížové klenby se nachází zbytek obrazu Beránka Božího (*Bartušek 1969, 16*). Západní a jižní strana kaple je zachována nejlépe, malby zde utvářejí tři obrazové pásy, které se rozkládají mezi pilíři a čelními klenebními oblouky (*obr. 101. – 103.*). Malby v přízemní části dále přecházejí na pilíře nosoucí klenbu. Jednotlivé pásy maleb jsou členěny bílou páskou, na které jsou nápisy vztahující se k vyobrazeným výjevům. Použité barvy jsou červená, světle žlutá, světle zelená a bílá, samotné kresby jsou ztvárněny tenkými černými čarami. Ztvárněná vyobrazení jsou většinou narativní scény odvíjející se na plošném pozadí. Postavy jsou spíše statické a hmotné, krajina je znázorněna stylizovanými rostlinami a místy je přítomna ještě ornamentální malba.

7. 2. Kvadratura

Kvadratura se bohužel nedochovala v takovém stavu jako bazilika. V 16. století byla přestavěna na renesanční zámek a po původně goticko – románské kvadratuře mnoho

nezbylo. Stavebně historický průzkum třebíčského zámku, předzámčí a souvisejících budov v poslední době provedli D. Černoušková a P. Borský (*Černoušková 1992; Černoušková – Borský 2001; Borský 2006; 2007; 2008; 2009*).

Na jižní straně bývalého ambitu byly částečně obnoveny okenní arkády s hmotnou trojdílnou polygonální kružbou (*Uhlíř 2002, 239*). J. Uhlíř v letech 1965 – 1967 prováděl výzkum ambitu v prostoru rajské zahrady (*Uhlíř 1968, 285 – 290*), který byl soustředěn na zjištění možných pozůstatků křížové chodby (*kap. 7. 4.*). Existence původních konstrukcí byla potvrzena ve východním a jižním křídle ambitu. Byly zde nalezené přízemní konstrukce v podobě lomených arkádových oblouků s částečně zachovalou kružbou, dále hlavice s odstoupenými žebry, přípory, klenební čelné pasy a tři rohové pilíře polygonálního tvaru. Sonda při severní části kvadratury odhalila její základ v podobě žulových kvádrů. Západní část ambitu se nám bohužel nezachovala vůbec. Další archeologický doklad stavebních aktivit na lokalitě je nález původní gotické dlažby (*kap. 7. 3.*), která byla objevena při kladení hromosvodů v roce 1960 (*Obšusta 2002, 106*). Při posledním výzkumu z let 2011 - 2012 byla objevena masa navezeného materiálu pod východní zdi kvadratury (*kap. 7. 15.; Vokáč 2013, 5*). Byla interpretována jako vyrovnávka, která byla nutná pro vybudování stavby na svažitém terénu.

7. 3. Stavba v jižním ohrazení kláštera

Při hloubení kanalizace v roce 2009 byl podniknut výzkum zaniklé klášterní budovy v jižní ohradní zdi klášterního areálu (*kap. 7. 11.; Kolařík – Merta – Peška 2011, 157 – 159*). Budova měla tři stavební fáze a její jediná dosud stojící část je severní stěna, která byla druhotně využita jako zmíněná ohradní zeď. Funkce budovy není jasná, pravděpodobně se jednalo o prelaturu, infirmarium nebo o stavbu sloužící laické části kláštera. První stavební fáze byla současná s výstavbou baziliky, budova měla v této době rozměry 12 x 9, 1 m a dvě podlaží. Pod povrchem současného terénu byl v severní zdi stavby nalezen vstup do druhého podlaží, byl vyzděný z kamenných kvádrů bez profilace. Dále byla nalezena východní příčka s ostěním okna.

Druhá stavební fáze je záležitostí třetí třetiny 13. století. Stavba se rozšiřuje východním a západním směrem, její půdorys je 25, 9 x 9, 1 m, přízemí je

pravděpodobně zasypáno. Tato stavební fáze zanechala v severní zdi trojici lomených okének v úrovni druhého podlaží stavby a příčky mezi místnostmi byly později druhotně využity jako opěrné pilíře ohradní zdi.

Třetí stavební fáze proběhla v neurčitěm období vrcholného středověku. Došlo k navýšení terénu o ca 3, 5 m ze severní strany stavby. Pod současnou úrovní byla nalezena předsínka o rozměrech 1, 9 x 3 m s výškou 2 m. Byla vybudována za účelem zachování vstupu do druhého podlaží budovy, který byl nyní pod úrovní terénu. Celá budova zanikla asi na přelomu 15. a 16. století.

7. 4. Fortifikace

Problematiku opevnění třebečského kláštera dosud nejlépe zpracoval V. Razím a P. Zahradník (*Razím – Zahradník 2003*). Jižní stranu fortifikace vytvářelo již zmíněné severní křídlo neznámé stavby (prelatury?). Na tuto stavbu navazovalo jižní křídlo kvadratury. Pod spojnici jižní a západní části kvadratury byly nalezeny pozůstatky věže (*kap. 7. 1.; Obšusta 2002, 106; Uhlíř 2002, 239*). Areál kláštera byl ze západu uzavřen hradbou, která probíhala v linii od koníren k pozdně středověké západní bráně, která však byla postavena až ve druhé polovině 15. století. Tato hradba byla potvrzena výzkumem z roku 2000 – 2001 (*kap. 7. 8.; Obšusta 2002, 227*). Zeď dále směřovala k vnitřnímu obvodu západní budovy současného předzámčí, její relikty byly nalezeny pod severní obvodovou zdí renesančních budov (*kap. 7. 16.; Vokáč 2013, 12, 15*), byla použita jako jejich základ. Před západním křídlem předzámčí se zároveň nacházel příkop. Jediná známá brána z 13. – 14. století byla u severní předsíně baziliky, čelem směřovala k východu. V pozdním středověku k ní byla vybudována cesta, která byla archeologicky doložena (*Vokáč 2010; 2011*), spolu s opevněným koridorem ze směru nové východní brány (*kap. 7. 13.*). Původní hradbu kláštera představuje jižní strana tohoto koridoru. Nelze doložit, zda byl areál již okolo poloviny 13. století z východu uzavřen stejným způsobem jako dnes, hradba je v těchto místech datována do širšího rozmezí 2. poloviny 13. století až 1. poloviny 15. století (*kap. 7. 10.; Vokáč 2008, 5*). Východní strana je velice strmá a asi zpočátku nevyžadovala tak důkladné opevnění. Celá fortifikace byla v průběhu středověku dále zdokonalována, nejnynější podoby

dosáhla nejspíše po husitských válkách. V písemných pramenech se hovoří o tom, že v této době měl klášter mít až sedm věží (*Fišer 2004*, 69).

8. Archeologické výzkumy na lokalitě Třebíč – zámek

8. 1. Sedlárna, 1958

Roku 1958 došlo k prvnímu archeologickému výzkumu na lokalitě pod vedením J. Kozla a H. Karasové (*Obšusta 2002*, 106). Akce byla provedena při příležitosti stavebních úprav v bývalé sedlárně a konírně, která je z jihu připojena k západní části kvadratury (*obr. 1.; 2.*). Původní násyp v sedlárně byl odtěžen až do hloubky 5, 5 m. Při odkrývání bylo zjištěno, že se původně jednalo o hranolovou věž, která byla postavena v polovině 13. století současně s areálem kláštera. V horní části zkoumané plochy měl být nalezen zřícený krov této stavby. Stavební technika, architektonické články (žebra, konsola) a archeologické nálezy toto tvrzení podporují. Soubor nálezů z výzkumu obsahuje především větší a zachovalé (neomleté) fragmenty keramických nádob. Výraznou převahu má jemně grafitová keramika TZ3 a keramika s příměsí slídy TZ4. K výzkumu bohužel neexistuje žádná dokumentace.

8. 2. Hradní zahrádka a jižní svah pod zámekem, 1959 – 1960

Výzkum proběhl v letech 1959 – 1961 pod vedením H. Karasové (*Karasová 1960; Karasová 1961*, 740 - 741). Nejprve byla roku 1959 položena sonda na jižním svahu, pod hradbami zámku „nad zahradnictvím“. Byla zde nalezena kamenná destrukce z pobožené hradby (*obr. 1.; 2.*), nebo ze zdí zaniklých klášterních budov. Při výzkumu byly sledovány dvě úrovně. První úroveň byla hluboká 0 – 1 m a jednalo se pravděpodobně o druhotně přemístěnou vrstvu z pozdního středověku až novověku, převládaly v ní keramické fragmenty třídy TZ6, TZ4, TZ9 a TZ10. Druhá úroveň byla 1 – 2 m hluboko a výrazně v ní dominovala keramika třídy TZ6, rovněž je nápadná přítomnost velkého množství fragmentů reliéfně zdobených kachlů z konce 15. století (ze zaniklé budovy?).

Další část výzkumu probíhala roku 1960 v okolí apsidy baziliky, v tzv. „hradní zahrádce“ (obr. 1.; 2.). Byly zde položeny 4 sondy, které zachytily průběh dvou základových zdí. Nejdůležitější byla základová zeď starší stavby porušené stavbou baziliky, podle H. Karasové (*Karasová 1961*, 740 – 741) patřila klášterní profánní budově, která měla být zrušena v souvislosti se stavbou baziliky v polovině 13. století. Druhá zeď byla mladší a oboustranně lícovaná, táhla se od jižního rohu jižní lodi baziliky směrem k východní bráně. Terén od baziliky směrem k jihu výrazně klesal a byl upravován četnými navážkami. Podloží nebylo ve všech sondách dosaženo, ale přesto lze konstatovat, že jeho zjištěná úroveň se od současného povrchu pohybuje 1,75 – 2,75 m hluboko.

Okolo základové zdi bylo zjištěno na 165 pohřbů uložených ve 3 až 5 vrstvách nad sebou. Bohužel všechny vrstvy pohřbů byly do značné míry porušeny mladšími zásahy a nelze je brát jako spolehlivý datovací prvek. Nejstarší pohřby jsou H. Karasovou datovány na konec 12. a počátek 13. století (*Karasová 1963*, 170). Pohřbívání dále pokračovalo přes 13. a 14. století až do 2. poloviny 15. století. V bezprostředním okolí odkryté starší zdi byly pohřby uloženy v hloubce cca 1, 2 m (spodní 1. a 2. vrstva), velké množství jich touto zdí bylo porušeno. Všechna pohřbená těla (až na dvě výjimky) byla uložena v natažené poloze na zádech, ruce na prsou, nebo podél těla. Orientace koster byla ve směru západ – východ (hlava k západu). Pohřby jsou často zachovány jen torzovitě. Ze 165 jedinců bylo identifikováno 25 dětí a 32 dospělých jedinců, mezi nimi bylo identifikováno 6 mužů a 13 žen. Převážná většina dospělých jedinců byla pohřbena ve věku 30 – 50 let, děti hlavně ve věku 5 – 7 let. Jeden pohřeb (č. 70) patřil gravidní ženě. Dva pohřby tvoří výjimku v ustáleném charakteru pohřbů. Pohřeb č. 4 je uložen na levém boku s mírně pokrčenýma nohama (orientace Z – V) a pohřeb č. 123 je uložen na pravém boku, má nohy silně pokrčené a je orientován hlavou k severu. Vedle posledně jmenovaného pohřbu (3. vrstva koster) byl ještě zachycen mělký mísovitý objekt obložený cihlami a kameny, ve výplni měl uhlíky a bronzové slitky, datace a funkce objektu je nejasná.

Výbava pohřbených byla velice chudá (*Vokáč 2000*, 39 - 41). Byly zjištěny dvě bronzové záušnice z tenkého drátu (v souboru nalezena pouze jedna; obr. 73.) v hrobě mladé ženy. V hloubce 1, 3 – 1, 9 m (1. a 2. vrstva pohřbů) byl nalezen bronzový prsten s modrým skleněným očkem (v souboru nenalezen), navlečený na prstu zničené

kostry č. 144. Dva fragmenty přezek v podobě kruhových rámečků (bronzový o průměru 3,5 cm a železný o průměru 4 cm) byly nalezeny u pohřbu č. 154. Malý modravý skleněný kroužek o průměru 1,5 cm (v souboru nenalezen) byl uložen u nohou kostry č. 144 a zbytky dřevěné rakve se zachovaly u poslední jmenované kostry a kostry č. 147.

Na úrovni 2. vrstvy pohřbů se našly i 2 stříbrné mince (uloženy mimo soubor, *Obšusta 2002*, 224; *Sejbal 1978*, 186). První mince ležela v hloubce 1,5 – 1,7 m, u hrobu č. 79 a jednalo se o malý moravský brakteát z doby Přemysla Otakara II. (1253 – 1278). Druhá mince byla vyzvednuta z druhotné polohy v hloubce 2 m a jednalo se o denár fenikového typu z doby markraběte Vladislava II. (1246 - 1247). Prostor mimo hroby byl dále zkoumán po jednotlivých úrovních. První úroveň byla hluboká 0 – 1 m a nejvýraznější množství keramiky představovaly třídy TZ4, TZ6 a TZ10, pravděpodobně jde o navážku z pozdního středověku nebo novověku. Ve druhé (1 – 2 m) a třetí úrovni (2 m a více) se již téměř nevyskytuje glazovaná keramika, fragmenty jsou často omleté a může jít o vyrovnávku terénu z vrcholného středověku. O samotném charakteru vrstev se v dokumentaci bohužel mnoho nepíše.

8. 3. Rajský dvůr a krypta, 1960 – 1961

V roce 1960 byla při kladení hromosvodů v hloubce 0,8 – 0,9 m objevena původní gotická dlažba v místech někdejšího rajského dvora (*Obšusta 2002*, 106). Artefakty z této akce jsem neměl k dispozici a nejsou zahrnuty do analýzy. Dále byl v roce 1961 proveden průzkum krypty baziliky (*Karasová 1963*, 170), který nepřinesl žádné nálezy (*obr. 1.*). Charakter průzkumu krypty je bohužel neznámý.

8. 4. Ambit, 1965 – 1967

V letech 1965 až 1967 proběhl archeologický výzkum areálu ambitu bývalého kláštera (*Obšusta 2002*, 225; *Uhlíř 1968*, 285 - 290). Výzkum byl soustředěn na zjištění možných pozůstatků křížové chodby vybudované v rozmezí let 1230 – 1260 (*obr. 1.*). V jižní a východní části kvadratury byly v přízemí objektu nalezeny reliktly lomených arkádových oblouků (někdy se zachovalými zbytky původní malby) s částečně

zachovalou kružbou, dále hlavice s odstoupenými žebry, přípory, klenební čelné pasy a tři rohové pilíře polygonálního tvaru, které vymezují půdorys vlastní kvadratury. Ze západní a severní části ambitu se nám nedochovaly téměř žádné architektonické prvky (krom nárožních pilířů). J. Uhlíř položil sondu k severovýchodnímu pilíři a v hloubce 0, 4 m narazil na základy severní kvadratury ze žulových kvádrů o mocnosti 0, 7 m. V hloubce 0, 6 m byl podél základů objeven dětský pohřeb ležící na zádech s rukama podél těla a orientací západ – východ. Nálezy z výkopu představují především fragmenty keramických nádob třídy TZ6, TZ3, TZ7 a TZ8, dále fragmenty komorových a pohárových kachlů, kované hřebíky a čepel nože. Nálezy jsou převážně z 1. poloviny 15. století.

8. 5. Průchod do krypty, 1995

Při budování průchodu do krypty v roce 1995 byl v těchto místech proveden archeologický průzkum pod vedením P. Obšusta (*Obšusta 2002*, 225). Jednalo se o položení sond podél obvodové zdi jižní lodi baziliky, základová spára však nebyla nalezena ani do hloubky 1, 2 m. Akce nepřinesla žádné movité archeologické nálezy (*obr. 1.*).

8. 6. Rajský dvůr, 1996

Při rekonstrukci inženýrských sítí byly v severozápadním rohu rajského dvora objeveny 3 lidské kostry bez milodarů (*obr. 1.*). Všechny zaujímaly polohu na zádech s rukama podél těla, dvě měly orientaci hlavou k západu a jedna k východu. Skelety nebyly vyzvedávány z důvodu malého rozsahu sondy. P. Obšusta se domnívá (*Obšusta 1998*, 188), že se mohlo jednat o jedince pohřbené v souvislosti s obléháním kláštera roku 1468. Nálezy keramiky představuje především třída TZ6, dále cihly, prejzy a fragmenty mramoru.

8. 7. Vnější nádvoří, 1997

Při liniových výkopech na vnějším nádvoří byly P. Obšustou (*Obšusta 2002*, 226) objeveny čtyři destrukce zdí, které nebylo možné datovat vzhledem k omezené hloubce a šířce výkopů (*obr. 1.*). Podle autora výzkumu byla také narušena sídlištní vrstva z průběhu 15. století, čemuž nasvědčuje soubor nálezů, ve kterém se vyskytují především fragmenty keramiky tříd TZ6 a TZ4

8. 8. Mezi vnějším nádvořím a hospodářským dvorem, 2000 – 2001

Archeologický průzkum se uskutečnil u příležitosti obnovy inženýrských sítí v části vnějšího nádvoří a hospodářského dvora (*Obšusta 2002*, 227). Výkopy v hospodářské části dosahovaly hloubky až 3 m. Podle P. Obšusty (vedoucí výzkumu) však nedošlo k narušení středověkých vrstev, ale byla potvrzena vrcholně středověká hradební zeď, která uzavírala klášterní areál ze západní strany. Výkopy v přízemí gotické věžové brány rovněž nepřinesly žádné doklady původních středověkých vrstev, jednalo se většinou o navážky a vyrovnávky terénu. Sonda položená ve vnějším nádvoří (bližší lokalizace je bohužel nejasná) pravděpodobně zachytila vrstvu z vrcholného středověku, její mobiliář představuje především keramikou tříd TZ6, TZ3 a TZ4, tato vrstva se nacházela přímo nad podloží (*obr. 1.*).

8. 9. Hradní zahrádka, 2002

Informace o tomto výzkumu jsou pouze z popisků na archivních krabicích v muzejním depozitáři. Jedná se o akci provedenou v souvislosti s výkopem kanalizace někde v prostoru „hradní zahrádky“ (*obr. 1.*). Soubor vyzvednutých artefaktů působí dojmem novověké navážky.

8. 10. Přístupová komunikace, 2008

Záchranný archeologický výzkum se soustředil na hloubení několika sond umístěných při vnější i vnitřní patě dvou kamenných hradeb, které mimo vlastní

opevnění kláštera tvořily zároveň i opevnění přístupové komunikace (*obr. 1.; 4.; 16.; 17.; 18.; 19.*). Materiál ze sond jsem bohužel neměl k dispozici a není zahrnut do analýzy, omezují se tedy jen na informace z nálezové zprávy (*Vokáč 2008*).

Sonda č. 1. 2 byla vyhloubena při vnější patě vnější hradby v severovýchodní části v těsném sousedství vstupní brány. Při patě zdi se nachází asi dva metry zvýšený násep, který zamezuje posunu zdi po svahu a jejímu zřícení do prostoru vně od opevnění kláštera. V hloubce asi 140 cm byl objeven předzáklad hradební zdi. Na profilu sondy se objevovaly pouze vrstvy novověké sutě. Sonda č. 2 byla umístěna opět v severozápadní části při vnější patě vnější hradební zdi ve stejném náspu. Byly nalezeny obdobné vrstvy a nálezy (cihly, kameny, novověká keramika) jako v předchozí sondě. Sondy č. 3 a 5 byly položeny uvnitř v průjezdu mezi vnější a vnitřní hradební zdí, při severní hraně vnitřní hradební zdi. Sondy měly hloubku přes 2 metry a na profilu byl dobře patrný stratigrafický vývoj terénu a jeho výrazné navýšení. Pod mocnou hnědou vrstvou (140 cm) jednorázové navážky stavební suti se nacházela černá jílovitá vrstva rovněž s doklady stavebního odpadu. Nepříliš početné keramické fragmenty pocházely především z polévaných novověkých nádob. Sonda č. 4 byla vyhloubena v jihozápadním sektoru, při vnitřní hraně vnitřní hradební zdi. Na profilu jsou patrné šedé humusové vrstvy (parkové úpravy terénu v novověku), pod kterými vystupuje hnědá vyrovňávka terénu nejspíše z vrcholného nebo pozdního středověku. Níže následovala asi 20 cm mocná vrstva obsahující větší množství kusů mazanice, uhlíky a spálenou hlínu, zde by mohlo jít o zánikový horizont nějaké dřevohlinité, blíže neurčené konstrukce. Pod vrstvou s doklady požáru se nacházela hlinitopísčítá, světle hnědá vrstva s nálezy fragmentů keramických nádob z období vrcholného středověku. Sonda č. 6 byla vyhloubena v severním rohu parku při vnitřní straně hradební zdi a budovy tvořící přístavbu věžovité brány (původně snad věž?). Spodní vrstvy jsou silně porušené cihlovým základem obytné přístavby a výrazným vyrovnáváním terénu (*obr. 19.*). Nálezy keramiky pocházejí především z 14. století a 1. poloviny 15. století. Základová zeď, která z východní strany vymezovala sondu, byla datována do 2. poloviny 13. – 1. poloviny 15. století.

8. 11. Jižní ohradní zeď, 2009

Archeologický záchranný výzkum v souvislosti s rekonstrukcí kanalizace (*Kolařík – Merta – Peška 2009; 2011, 153 - 163*). Uskutečnil se v prostoru u jižní hradební zdi pod „hradní zahrádkou“ mezi ambitem a místem, kde se ohrazení areálu výrazně zalamuje jižním směrem. Nálezy z této akce jsem neměl k dispozici a nejsou zahrnuty do analýzy (*obr. 1.; 3.*).

Podářilo se zachytit pozůstatky stavby, která navazovala na ambit v jeho západní části a její severní zeď posloužila jako základ jižní hradby kláštera (*obr. 20.*). Funkce budovy není jasná, autoři výzkumu se domnívají, že by se mohlo se jednat o prelaturu nebo laickou stavbu. Byly zachyceny 3 stavební fáze. Z první fáze se dochoval vstup odkrytý pod úrovní terénu ve stávajícím zdivu, byl široký 1, 4 m a vyzděný kamennými kvádry bez profilace (*obr. 21.*). Dále byla zdokumentována východní příčka (*obr. 22.*) s ostěním okna, kolmá na jižní zeď areálu. Ve vzdálenosti 6, 5 m jižně od severní zdi stavby byla odkryta další zeď uzavírající stavbu z jihu. Západní strana stavby byla uzavřena zdí ve vzdálenosti 6, 1 m, tato stěna byla později použita jako opěrný pilíř jižní hradby kláštera. Rozměry stavby zaujímaly cca 12, x 9, 1 m a měla dvě podlaží. Ze stavebního hlediska (kvádrové zdivo, ostění portálu bez profilace) se jedná o stejný stavební postup jako u stavby baziliky ve 2. čtvrtině 13. století.

Ve druhé stavební fázi byla budova rozšířena na východ, dokládá to zdivo nalezené 6, 8 m východně, zároveň byla tato východní přístavba rozdělena příčkou na severní a jižní část. Západní část byla rozšířena až k jihozápadnímu rohu ambitu. Některé reliktby bývalých příček této stavby jsou druhotně využity jako opěrné pilíře jižní zdi areálu. V tomto zdivu je rovněž dodnes patrná trojice lomených okének v úrovni druhého podlaží stavby. Stavba ve druhé fázi dosahovala rozměrů 25, 9 x 9, 1 m a nejspíš došlo k zasypaní jejího prvního podlaží, základy přístaveb jsou o úroveň výš. Na základě architektonických prvků byla druhá stavební fáze datována do 3. třetiny 13. století.

Ve třetí fázi došlo k výraznému navýšení terénu ze severní strany budovy, jednalo se o vyrovnání plochy v prostoru „hradní zahrádky“, rozdíl v úrovni terénu byl přibližně 3, 5 m. Sonda položená z vnitřní strany jižní zdi areálu odhalila předsíňku, vystavěnou za účelem zachování vstupu do druhého (nyní již prvního) podlaží. Byla zachycena téměř celá na půdorysu cca 1, 9 x 3 m a do výšky 2 m.

Celá budova i s přístavbami pravděpodobně zanikla na přelomu 15. a 16. století, zůstala zachována pouze severní zeď, která byla upravena jako část ohrazení klášterního areálu.

8. 12. Západní část vnějšího nádvoří, 2009

Záchranný archeologický výzkum na západní straně vnějšího nádvoří (*Vokáč 2009*). Byly položeny 3 sondy z vnitřní strany kamenné zídky (přesné místo neznámé), která de facto kopíruje průběh vrcholně středověké hradby oddělující vnější nádvoří od hospodářského zázemí kláštera (*obr. 1.*).

Materiál jsem neměl k dispozici, a proto se omezím pouze na informace z nálezové zprávy. Pravděpodobně byly zachyceny doklady vrcholně středověkého osídlení lokality. M. Vokáč (vedoucí výzkumu) se domnívá, že velké množství středověké keramiky má souvislost s válečnými událostmi v průběhu 15. století. Ze tří sond, pouze sonda č. 1 zachytila zachovalé sídlištní vrstvy z dob existence kláštera. V průběhu pozdního středověku a novověku byly tyto vrstvy překryty mocnou vrstvou vyrovnávky terénu.

8. 13. Přístupová komunikace 2009 – 2010

Záchranný archeologický výzkum v prostoru přístupové komunikace k bazilice. Byl rozdělen na I. etapu z roku 2009 (*obr. 1.; 5.*) a II. etapu z roku 2010 (*obr. 1.; 6.*). Archeologický materiál z výzkumu není součástí analýzy, neboť v době zpracovávání materiálu nebyl k dispozici, omezím se tedy jen na informace z nálezových zpráv (*Vokáč 2009; 2010*).

I. etapa

Nálezové místo č. I: sondy A, B a C položené v severozápadní části přístupové komunikace u baziliky. Sonda A zachytila jen 1 m silnou navážku s keramikou vrcholného středověku až novověku. V severní sondě B u vnější hradby byla pod mocnou navážkou odhalena černá humózní vrstva a požárový horizont ležící přímo nad

kamennou dlažbou (č. 900) z 15. století. Sonda C byla vyhloubena u severní předsíně baziliky v horní části komunikace. Zachytila navážku s vrcholně středověkými a novověkými keramickými střepy.

Nálezové místo č. II: prostor přístupové komunikace sevřené mezi dvěma hradbami opevnění kláštera (*obr. 27.*). Největší objem nálezů pocházel z mocné vrstvy jednorázové navážky, která měla sílu až 200 cm. Pod touto vrstvou následují další vrstvy stavební sutě a vyrovnávek terénu s nálezy v podobě glazované keramiky, kachlů, cihel, stavebního kování atd. Po těchto vrstvách následovala kamenná dlažba (č. 900), vyskládaná z různě velkých bloků a valounů (*obr. 23. - 25.*). Konkrétně šlo u žulosyenit třebíčského masívu a křemen. Severní část byla vyskládána z menších valounů s delší osou kolmou na průběh komunikace. Do velkých bloků horniny byly výrazně vyryty brzdné žlábký (*obr. 23.; 26.*), široké asi 20 cm. Střední a jižní část dlažky byla v minulosti značně poškozena vytrháním kamenů na jejich druhotné použití. Vrstvy nad dlažbou obsahovaly materiál zejména z 16. – 18. století. Na základě srovnání s vývojem areálu kláštera lze předpokládat, že dlažba byla položena v době rozsáhlé přestavby kláštera, tedy ve 2. polovině 15. století. Pod dlažbou ležely suťovité vrstvy mocné asi 20 cm, které neobsahovaly žádný datovatelný materiál.

II. etapa

Nálezové místo č. I: vnitřní prostor bývalé hradební brány a později městské šatlavy. Pod podlahou spodních místností byly vrstvy zásypu a navážky, následovala kamenná dlažba, datovaná do 2. poloviny 15. století (*obr. 28. – 30.*). Pod dlažbou se nacházelo přemístěné podloží, které snad mělo sloužit jako berma k původní vnitřní hradbě.

Nálezové místo č. II: násyp (berma) na vnější straně severní hradby kláštera měl mocnost 200 cm a skládal se z druhotně nasypaných vrstev. Spodnější vrstvy obsahovaly keramické fragmenty především z pozdního středověku. Základ hradby se podařilo zjistit v hloubce 220 cm pod vrcholem násypu.

Nálezové místo č. III: západní část přístupové komunikace u severní předsíně baziliky v prostoru vozovky vedoucí středem „gotické brány“. Pod recentní dlažbou se objevila vrstva hlíny v barvě rzi, silná asi 100 cm a neobsahující žádný mobiliář. U severní strany předsíně se v této vrstvě objevila propálená vrstvička s uhlíky a přepálenými kůstkami. Napříč plochou vozovky se táhl zděný novověký kanálek obklopen hnědou přepálenou vrstvou, dále následovala hnědá sypká hlína zcela bez mobiliáře.

Nálezové místo č. IV: výkop pro telefonní kabel okolo apsidy baziliky. Byl hluboký do 50 cm a objevilo se v něm velké množství lidských a zvířecích kostí spolu s nálezy skla, stavebního kování a keramiky. Nálezy pocházely především z novověku.

8. 14. Hradní zahrádka, 2011

Akce proběhla v souvislosti s rekonstrukcí dešťové kanalizace u severního vstupu do „hradní zahrádky“ vedle apsidy baziliky, kde byla podél zdi baziliky položena nevelká sonda (*Vokáč 2011*). Mělký výkop zachytil pouze vrstvu stavebního odpadu a navážky. Během výkopu se pod asi 20 cm vrstvou trávníku objevila tmavě šedá vrstva, kterou v hloubce asi 40 cm vystřídala světle hnědošedá vrstva pokračující až na dno sondy (*obr. 1.*).

8. 15. Rekonstrukce kvadratury a vnějšího nádvoří, 2011 – 2012

Rozsáhlý výzkum je zaměřen na ambit a vnější nádvoří bývalého kláštera (*Vokáč 2013*). Akce je rozdělena na jednotlivé etapy (I. – III.)

8. 15. 1. I. etapa – interiér

I. etapa je zaměřena na archeologický průzkum zámku (*obr. 1.; 7. – 10.*), ambitu bývalého benediktýnského kláštera. Pracovní plochy byly rozděleny na jednotlivá nálezová místa (NM I – IV, XIII – XVII).

I. podlaží

Nálezové místo č. I: jedná se o sklepní místnost. Vstupní schodiště vedlo z přízemí západní části kvadratury a hlavní chodba směřovala na západ pod kašnu na vnějším nádvoří, kde byla chodba dodatečně zazděna. Strop místnosti byl zakončen tupě zahrocenou cihlovou klenbou ve výšce 210 cm. Z chodby odbočovalo 6 obdélných bočních výklenků. Pod recentní podlahou s násypem (vrstva č. 101 – světlá hlína se stavební sutí a novověkou keramikou) byla cihlová podlaha podsypaná štěrkopísčitou vrstvou č. 123. Sklepení je, podle M. Vokáče, barokního slohu, nejspíše z 18. století.

Nálezové místo č. II: přízemní místnost ve východní části kvadratury, zhruba uprostřed místnosti byl bazének dlouhý asi 1 m. Ve svrchní části byl obezděn cihlami a ve spodní části lomovým kamenem. Sonda č. 5 byla vyhloubena při východní zdi u výklenku okna. Pod silnou vrstvou novověké stavební suti č. 101 následovali 2 tenké pochozí vrstvy č. 116 a 118, prostřídané světlou navážkou č. 117 a 119. Pochozí vrstvy obsahovaly keramiku třídy TZ6. Dále pokračovala vyrovnávka č. 120, která obsahovala minimum nálezů (fragment zásobnice třídy TZ1) a pravděpodobně souvisí s výrazným navýšením terénu v souvislosti s výstavbou kvadratury v polovině 13. století.

Nálezové místo č. III: přízemní místnost ve východní části kvadratury. Sonda č. 1 byla v severozápadním rohu u obvodové zdi kvadratury a příčné severní zdi. Pod betonovou podlahou následovala mocná vrstva suti č. 101, se kterou se střídaly horizontální vrstvy č. 102 – 105, při čemž poslední byl pochozí horizont obsahující keramiku třídy TZ3. Sonda č. 4 byla v jihozápadním rohu místnosti. Po vybourání příčky se v hloubce asi 50 cm objevila mocná stavební suť č. 101, pod ní ležela šedá vrcholně středověká vrstva č. 104 s ojedinělými dlaždicemi, slídovou a jemně grafitovou keramikou třídy TZ3 a TZ4, ale i novověkou příměsí. Tato vrstva částečně kryla vrstvy č. 114 a 115, které obsahovaly mimo jiné grafitovou keramiku s vlnicí nebo jednoduchým radélkem. Nejstarší artefakty by bylo možné datovat do konce 12. století až poloviny 13. století.

Nálezové místo č. IV: místnost na jižní straně kvadratury, jižní okenní stěna ambitu. Sonda č. 2 byla vykopána při severním okraji místnosti pod arkádami původního

vnitřního dvora. Stavební suť č. 101 sahala do hloubky 90 cm. Následovala hliněná podlaha č. 107a. Na severním okraji sondy byl odkryt základ zdi kvadratury. Pod hlinitou podlahou následovala v hloubce 100 cm vrstva č. 107 s keramikou obsahující grafit, písčité ostřívo i jemný muskovit (třídy TZ3, TZ6 a TZ4). Nálezy se dají zařadit do 2. poloviny 14. až 1. poloviny 15. století. Na bázi vrstvy č. 107 byly odkryty dva hroby. V prvním hrobu bylo více jedinců (žena?, novorozeně). Nejvýraznější skelet neměl lebku. Výplň hrobu obsahovalo také 5 kostěných šidel (*obr. 77.*). Druhý hrob byl doložen pouze několika žebry. Pod touto situací se ještě nacházela hnědošedá vrstva č. 109. Obsahovala grafitovou a slídnatou keramikou třídy TZ3 a TZ4, dala by se datovat do 13 – 14. století. Sonda č. 3 byla položena ve východním rohu okenního výklenku směřujícího do rajského dvora. Do hloubky 70 cm sahala opět stavební suť č. 101. Pod ní byl pochozí horizont č. 105 a hlinitá vrstva č. 110 s chudým mobiliářem.

Nálezové místo č. XIII: Místnost v přízemí, západní části kvadratury. V sondě č. 6 (výtahová šachta) se vedle základové zdi ambitu (*obr. 33.*), pod navážkou č. 126 nacházela cihlová podlaha s lůžkem č. 127. Následoval patrně zánikový horizont č. 128 (*obr. 36.*), který obsahoval uhlíky a keramikou s písčítým ostřivem třídy TZ6. Vrstva může souviset s válečnými událostmi 1. a 2. poloviny 15. století. Pod vrstvou č. 128 následovala 80 cm silná vrstva č. 129 s dvanácti hroby bez milodarů, pouze v jednom hrobu dítěte byla bronzová přezka (*obr. 31.; 32.; 34.; 35.*). Ostatky antropologicky zpracoval T. Kopecký (*Kopecký 2012*). Kostry byly uloženy na zádech s hlavou orientovanou k západu v zetlelých rakvích. Jednalo se o 2 děti, 5 žen, 2 muže a 3 hroby jsou neurčeny. Ve vrstvě č. 129 se také nacházelo velké množství kostí bez příslušnosti ke konkrétnímu hrobovému celku. Keramické fragmenty okolo koster měly především jemně grafitovou hmotu třídy TZ3, patří patrně do 2. poloviny 13. – 1. poloviny 14. století.

II. podlaží

Nálezové místo č. XIV: jižní část kvadratury. Nad valenou klenbou se nacházela vrstva č. 101 s fragmenty keramických nádob převážně novověkého stáří.

III. podlaží

Nálezové místo č. XV: místnosti ve východní a jižní části zámku. Všechny nálezy pocházejí ze zásypu kleneb č. 101. Nálezy jsou většinou novověké, občas se vyskytne vrcholně středověká redukčně pálená keramika s písčitým ostrivem třídy TZ6 nebo např. grafitový tyglík.

Půda

Nálezové místo č. XVI: 3 místnosti na východní straně zámku. Vrstva zásypu klenby č. 101 přinesla jeden tvrdě redukčně vypálený střep třídy TZ6 z jemně plaveného keramického materiálu z novověku.

Rajský dvůr

Nálezové místo č. XVII: sonda v severozápadním rohu rajského dvora, hluboká asi 100 cm. Vyzvednuté střepy keramické nádoby pocházejí z grafitového zásobního hrnce a můžeme je datovat do vrcholného středověku.

8. 15. 2. II. etapa – vnější nádvoří

Dokumentace profilů v jižní části vnějšího nádvoří měla zjistit situaci na lokalitě před plošným odkryvem vnějšího nádvoří ve III. etapě (*obr. 1.; 11*). Přesná poloha profilů je bohužel nejasná nebo pouze přibližná. Z dokumentace nicméně vyplývá, že výkopy obklopovaly celou jižní část vnějšího nádvoří ze všech stran.

Nálezové místo V: profil č. 1., střídaly se sídlištní vrstvy, pochozí vrstvy, navážky terénu, stavební sutě a přemístěné podloží. Byly zaznamenány vrstvy č. 130 – 140. Nálezy poskytly pouze některé z nich. Vrstva č. 131 představuje mocný horizont s ojedinělými nálezy, jedná se o vyrovnávku terénu. Vrstva č. 134 je hnědá jílovitá navážka a vrstva č. 136 by mohla být výplň úvozu cesty předpokládané mezi

„předzámčím“ a severní předsíní baziliky. Materiál z vrstvy má charakter vrcholně středověké keramické produkce.

Nálezové místo VI: profily č. 2 a č. 3 pod recentní pochozí vrstvou č. 141 následovaly sídlištní vrstvy a vyrovnávky terénu č. 142, 144 – 146, vrstva č. 143 mohla být přemístěná sídlištní a pochozí vrstva z vrcholného středověku.

Nálezové místo VII: západní okraj nádvoří. Ve výkopu byla zachycena báze kulturní vrstvy v hloubce 150 – 200 cm a pokračovala až na podloží. Obsahovala pískem ostřenou a grafitovou keramiku třídy TZ6 a TZ3, pravděpodobně z 2. poloviny 13. – 1. poloviny 15. století.

Nálezové místo VIII: profil č. 4 měřil 18 m ve směru sever – jih. Pod povrchem parkoviště byly pochozí, sídlištní a odpadní vrstvy č. 142 – 155 (nálezy poskytly pouze některé vrstvy), jejich počet narůstal směrem k jihu. Objekt č. 500 měl při povrchu šířku 220 cm, hloubka dosahovala do 230 cm a báze nebyla zjištěna. Výplň objektu tvořily vrstvy č. 149 – 150, keramické fragmenty představují především grafitovou a slídovou keramiku třídy TZ3 a TZ4, nálezy můžeme datovat do 13. – 14. století.

Nálezové místo IX: profil č. 5 měřil 8, 5 m západně od západních dveří baziliky, měl směr severozápad – jihovýchod. Do sprašového podloží byl zahlouben objekt č. 501, vyplněný vrstvou č. 161. Na objekt nasedaly suťové a navážkové vrstvy č. 156 – 160. Vrstva č. 161 byla šedočervená se spoustou uhlíků, obilnými zrny a grafitovou keramikou ze 13. století.

Nálezové místo X: částečně dokumentovaný liniový výkop ve směru sever - jih, profil č. 7. Střídaly se vrstvy navážky, sídlištní horizonty a odpadní vrstvy č. 171 – 175. V severní části vystupovalo k povrchu podloží. V depozitáři byl materiál pouze z vrstvy 174, svým charakterem odpovídá keramické produkci 13. – 1. poloviny 15. století.

Nálezové místo XI: částečně dokumentován liniový výkop v jihovýchodním rohu nádvoří, profily č. 8 a 9 s horizontálními vrstvami navážky a odpadu č. 177 – 184. Profil

č. 10, pod vrstvou č. 185 se střídaly horizontální vrstvy vyrovnávek terénu, stavební sutě, sídlištní vrstvy a přemístěné podloží č. 186 – 195. Část NM I byl 150 cm široký základ zdi č. 901 ve směru východ – západ, lícovaná pomocí kvádrů a pojivem byla vápenná malta. Zeď patrně souvisela s vrcholně středověkým opevněním areálu.

Nálezové místo XII: jihozápadní část nádvoří. Ve výkopu zachycena koruna hradby č. 900, měla směr přibližně sever – jih a šířku 2 m. Byla postavená z lomového kamene spojeného vápennou maltou.

Nálezové místo XVIII. (kašna): jihovýchodní část nádvoří. Profil č. 1 byl dokumentován v jižní polovině základů kašny. Pod betonem se střídaly vrstvy zásypu, navážky a odpadu č. 163 a 165 – 168. V místě kašny nebo severně od ní byl objekt č. 502, nacházel se částečně pod profilem č. 6 a byl vyplněn vrstvou č. 162, která obsahovala slídnatou keramiku třídy TZ4 a keramiku ostřenou pískem třídy TZ6. Na západním profilu (bez čísla) se střídaly sídlištní a pochozí vrstvy a odpadní vrstvy č. 170 – 174, 176, vápno č. 177, vrstvy č. 178 – 181 a dlažba č. 175. Překrývaly objekt č. 505 s výplní č. 184 – 188. Na severním profilu (bez čísla) následovaly do hloubky šikmo klesající vrstvy navážek a odpadu č. 184 – 185, 187 a 190 – 195. Nálezy z NM XVIII mají charakter vrcholně středověké keramické produkce, jedná se především o keramiku s příměsí slídy třídy TZ4, písčitém ostřivem třídy TZ6, nebo (méně) s jemným grafitem třídy TZ3.

8. 15. 3. III. etapa – vnější nádvoří

Plocha č. I

Jižní plocha nádvoří.: byla rozdělena na čtverce A – L (v pořadí od západu k východu) a 1 – 21 (řazeno od jihu k severu). Povrch plochy tvořila recentní suť a povrch parkoviště č. 102 místy sahající do hloubky až 30 cm (*obr. 37*). Tato vrstva byla skrývkou zčásti odstraněna (asi 25 cm) a tím vznikla úroveň č. 1, která byla silná asi 15 cm, za ní následovaly úrovně č. 2 a 3, každá měla sílu rovněž 15 cm (*obr. 1.; 11.*).

Archeologická situace na jižní straně vnějšího nádvoří byla poměrně chaotická. Celý prostor byl již ve středověku, z důvodu velkého sklonu terénu směrem k jihu, různě vyrovnáván navážkami. Terén byl dále navyšován v novověku a zároveň byl promícháván se sutí při stavebních úpravách. V recentní době byl prostor navíc mnohokrát prokopán za účelem položení vodovodního potrubí, plynového potrubí nebo telefonních kabelů. Celou situaci ještě dokresluje množství kamenných destrukcí, které většinou není možné přesněji zařadit a datovat (*obr. 38.; 40.*). Důsledek takové situace byl ten, že při výzkumu bylo popsáno asi 50 různých vrstev, které se z důvodu své podobnosti různě spojovaly a zase rozdělovaly. Situaci dále zhoršoval fakt, že k výzkumu existuje jen velmi nedostatečná a navíc znehodnocená kresebná dokumentace. Největší vrstva (č. 103), která rozlohou zaujímá téměř celou plochu, se většinou pohybuje v úrovních č. 1 – 2. Vyskytují se v ní téměř všechny typy keramické produkce na lokalitě, nejvíce fragmentů však patří keramickým třídám TZ4, TZ6 a TZ3. Podobný až identický obraz poskytují další vrstvy, které jsou svým rozsahem i množstvím nálezů na ploše nejvýraznější č. 101, 113, 106, 108 a 110. Tato skutečnost naznačuje, že největší objem nálezů pochází z období života a prosperity kláštera a neklidných dob jeho konce, tedy ze 13. – 15. století. Ke zbytkům původních sídlištních vrstev z vrcholného středověku můžeme přiřadit vrstvy č. 120, 122, 121, 117, 138, 142, 140, 156 a 152. Jejich mobiliář je téměř bez novověkých příměsí v podobě polévané kameniny, porcelánu a výraznějšího množství polévané keramiky. Svou rozlohou se jedná o nevelké struktury, situované spíše do úrovně č. 2 – 3. Jejich poloha v rámci plochy je spíše na severozápadě a po západním kraji zasahují až téměř k jejímu středu. Tato místa jsou, v porovnání se zbytkem plochy, relativně nedotčena recentními výkopy. Vzdálenost od budov zámku je uchránila od poškození v rámci stavebních úprav a jejich absence v jižních částech plochy může naznačovat, že se na svažitém terénu prostě neudržely.

Západní sektor.: jeho poloha byla mezi vnějším nádvořím na východě, bývalými konírny na jihu a parkem (bývalým hospodářským dvorem) na západě. Severní část se nacházela asi 3 m západně od čtverce A5 na vnějším nádvoří, na bázi vrstev (hloubka 1, 5 m) se našlo především velké množství jemně grafitové keramiky TZ3, spolu se zbytkem mobiliáře je vrstvu možné datovat do 13. – 1. poloviny 15. století. Ve střední

části západního sektoru je již větší příměs glazovaných fragmentů keramiky a v jižní části již novověká keramika převládá. Ve střední i jižní části západního sektoru pocházejí nálezy pouze ze sběru, vrstvy nebyly zachyceny.

Výkop před vchodem do zámku.: na vnějším nádvoří. Měl se nacházet 7, 5 m od vstupu do zámku. Není uváděn žádný kontext vyzvednutých nálezů, mezi fragmenty keramických nádob výrazně převládá třída TZ6.

Plocha č. II

Nálezové místo XIX: výkop u západního průčelí baziliky. Profil č. 1 u hlavního vchodu do baziliky směřuje jižním směrem. Horizontální vrstvy č. 126, 132 – 135, zasahují do hloubky 1 m. Mobiliář vrstev obsahuje především fragmenty jemně slídované keramiky TZ4. Severní profil č. 3 ve směru východ – západ s vrstvami č. 124 – 130, nálezy z vrstev jsou keramické fragmenty TZ4 a TZ6. Stejný směr měl profil č. 4 na opačné straně výkopu, bez nálezů.

Severně od západního vchodu do baziliky byl v mělké jámě uložen silně porušený hrob (lebka, dolní čelist a dolní končetiny rozptýleny po okolí), byl orientován ve směru východ – západ (*obr. 39.*). Hrob se nepodařilo spolehlivě datovat, mimo kontext se našly keramické střepy TZ4 a TZ3.

Základová zeď baziliky byla odkryta v hloubce cca 1 m. Na obroušených kvádrících druhotně použitých v základu, byly vytesány kamenické značky („T“, trojúhelník, „I“, křížek a „Z“ v různých směrech). Pojivem byla vápenná malta. Ve spáře nalezen fragment gotického reliéfního kachle.

Nálezové místo XX: výkop v severozápadní části plochy, nachází se v severním rohu nádvoří u „předzámčí“. Byly zde nalezeny dvě vápenné pece č. 506 a 507. Pec č. 506 byla menších rozměrů, zaobleně čtvercových půdorysů s „lalokem“ vybíhajícím k severozápadu. Hloubka dosahovala 40 cm. Stěny byly obloženy silně přepálenými kusy žuly a jiných hornin. Spáry byly vymazány červeně vypálenou mazanicí. Byla vyplněna vápnem č. 118 a závalem č. 119, který obsahoval recentní objímku vodovodu a grafitovou keramiku TZ3 a TZ1. Větší pec č. 507 měla lícovanou stěnu ve směru sever – jih a byla složená ze struskovitě natavených kamenů. Byla vyplněná vápnem

č. 120 a vrstvami č. 106, 108 a 117, které měly podobný mobiliář keramických fragmentů především třídy TZ3 a TZ4. Pece zřejmě souvisejí s výstavbou budovy předzámčí v 16. století, jejich zásyp patrně pochází z vrcholně středověkých vrstev.

Jihozápadní část plochy se nacházela pod severozápadní částí plochy, u „lípy stojící před bazilikou“. Před západním traktem předzámčí (fara) byly vyhloubeny dvě sondy z obou stran zdi č. 901 (přesná lokalizace neznámá), sonda č. 1 jižně od zdi a sonda č. 2 severně od zdi. Podloží vystupovalo nejvíce 20 cm pod povrchem, na podloží nasedala vrstva č. 121, její mobiliář je promíchaný konglomerát středověké a novověké keramiky (s převahou středověké). Následují vrstvy č. 127 (na ní ležel první schod schodiště do fary), 130 a 132 – 134, které mají podobný charakter jako vrstva č. 121.

Nálezové místo XXI: plocha u severní předsíně baziliky, k průjezdu z ulice 9. května. Ve výkopu, u kterého bohužel neznáme hloubku, byly zachyceny vrstvy č. 100 (podloží) – 114. Vrstvy č. 101, 103 – 105 poskytly nálezy keramických fragmentů třídy TZ3, TZ4, TZ6 a TZ5, patrně se jedná o sídlištní vrstvy z vrcholného středověku. Další nálezy máme z horních vrstev č. 111 a 114, kde nacházíme výraznější příměs glazované keramiky třídy TZ10.

10 m od jižního rohu průjezdu „předzámčím“ byla vykopána jáma pro plynovod a na řezu byl vytyčen profil č. 4. Do podloží č. 100 byl zahlouben objekt (neznámé číslo), výplň objektu tvořily vrstvy č. 133 – 140. Jednalo se o stavební sutě, navážky, vyrovnávky a možný zánikový horizont č. 140 z poloviny 15. století, který měl strukturu hnědočerné uhlíkaté vrstvy se střepy především keramické třídy TZ6. Vrstvy obecně obsahovaly velké množství materiálu z vrcholného středověku.

8. 16. Rekonstrukce budovy „předzámčí“, 2011 – 2012

Výzkum proběhl za účelem rekonstrukce budovy „předzámčí“ (*obr. 1.; 12. – 15.*) a byl rozdělen na 2 úseky: interiér a exteriér (*Vokáč 2013*).

8. 16. 1. Interiér

I. podlaží

Nálezové místo I: místnost se nachází na spojnici východního a západního křídla, v severním rohu budovy předzámčí. V západním a východním rohu místnosti byly položeny sondy č. 4 a 5. Od povrchu do hloubky 40 cm sahala suť č. 122, obsahovala klasický konglomerát převážně novověkých nálezů a 6 novověkých mincí z 18. – 20. století. Pod vrstvou sutě se nacházela vrstva č. 123, byla to tmavě šedá ulehlá a uhlíkatá hlína s fragmenty keramiky třídy TZ3 a TZ6. Mohlo se jednat o starší sídlištní vrstvu ze 13. – 14. století.

Nálezové místo II: místnost se nachází jižně od NM I, západní křídlo předzámčí. Pod vrstvou sutě č. 122 se nacházela jílovitá podlaha č. 125 s polévanými střepey třídy TZ10 a zlomky zvířecích kostí.

Nálezové místo III: 2 místnosti leží v dotyku s NM I, východním směrem. Jediný kontext byla suť č. 122 s novověkými nálezy.

Nálezové místo IV: 3 místnosti ve východní části východního křídla budovy. Bylo provedeno pouze ovzorkování a fotodokumentace. Zásyp pod betonovou podlahou tvořila opět bělavá suť č. 122. Místy se podařilo začistit zbytky novověké cihlové podlahy složené ze čtyřhranných a šestihdranných dlaždic.

Nálezové místo IX: 3 místnosti v prostoru mezi NM III a NM IV. Kryla je z velké části novověká cihlová podlaha. V jihozápadním rohu byla vyhloubena sonda č. 8. Pod sutí č. 122 byla vrstva č. 124, která obsahovala keramické fragmenty třídy TZ6 a TZ9 a zeleně polévaný kachel.

Nálezové místo XIV: místnost se nachází jižně od NM I a II, západní křídlo budovy. Byla vyhloubena výtahová šachta – sonda č. 6 s profily č. 6 a 7. Pod dlažbou a betonovým lůžkem následovaly vrstvy č. 117 – 121. Vrstva č. 118 byla mocná

šedohnědá a jílovitá hlína s fragmenty tvrdě vypálené keramiky třídy TZ6, mohlo se jednat o přemístěný horizont z 15. století. Vrstva č. 120 představovala šedohnědý písčité jíly s nálezy vrcholně středověkými až novověkými.

II. podlaží

Nálezové místo V: místnost se nachází v severním rohu budovy, nad NM I. Světlý suťovitý zásyp kleneb č. 126, kromě glazovaných fragmentů třídy TZ10 se v zásypu rovněž objevují vrcholně středověké fragmenty střepů TZ6 a TZ5. Tato skutečnost ukazuje na použití starších sídlištních a pochozích vrstev jako zásypu kleneb v novověku.

Nálezové místo VI.: 2 místnosti na východní straně východního křídla budovy, nad NM IV. Opět zásyp kleneb č. 126 s obdobným mobiliářem jako u NM V.

8. 16. 2. Exteriér

Vnější nádvoří

Nálezové místo X: výkop pro drenáž při východní části budovy, profil č. 2. Terén i vrstvy č. 104 - 106 mírně klesají k jihovýchodu, kde leží přístupová komunikace. Ve vrstvách se nacházejí především fragmenty keramických nádob tříd TZ4 a TZ6 bez novověkých příměsí. Může se tedy jednat o sídlištní a pochozí horizont z vrcholného středověku.

Nálezové místo XI: výkop pro drenáž (profil č. 1) mezi schodišti u východního křídla budovy, na západ od NM X. Na podloží č. 100 nasedala písčité vrstva č. 101 bez nálezů a vrstvy č. 102 a 103, které byly velice tmavé, uhlíkaté a klesající pod zeď (č. 900) renesanční stavby předzámčí. Může se jednat o zánikový horizont z 15. století.

Nálezové místo XII: výkop pro drenáž v severním rohu vnějšího nádvoří. Pod dlažbou z tzv. kočičích hlav a hnědou hlínou se 50 – 90 cm hluboko nacházela vrstva č. 127.

Byla propálená a černá, nejspíše souvisela s vápenickými pecemi č. 506 a 507. Nálezy ve vrstvě jsou svým charakterem vrcholně středověké.

Nálezové místo XIII: výkop inženýrských sítí (profily č. 3 a 4) mezi předzámčím a severní předsíní baziliky, jižně od NM X a XI. Pod recentní dlažbou č. 901 se střídaly různě mocné odpadní vrstvy, suti a navážky č. 109 – 116. Nálezy z první vrstvy (sídlíšní) nad podložím (č. 116) jsou vrcholně středověké. Jedná se o fragmenty gotických komorových kachlů a keramických nádob třídy TZ6 a TZ4.

Nálezové místo XIX: výkop pro drenáž ve východním rohu, východního křídla budovy předzámčí. V tomto místě je spojena budova předzámčí (č. 900), se severní předsíní baziliky portálem tzv. „gotické brány“ (č. 904 a 905), která však byla vybudována pravděpodobně až v pokročilém novověku, stejně jako východní přístavby č. 907 a 913. Na dvou místech zdi č. 904 a 905 byly zjištěny předzáklady č. 906 a 908. Keramický materiál z vrstvy (č. 104) kolem zdi představuje především fragmenty nádob tříd TZ6 a TZ10, pochází tedy přibližně z 15. – 17. století.

Park

Nálezové místo VII: výkop pro drenáž při vnějším obvodu východního křídla budovy. Sonda č. 1, pod hnědým šterkohlinitým násypem se nacházela vrstva č. 128 na předzákladu budovy předzámčí č. 900. Vrstva byla červenohnědá a pocházejí z ní keramické fragmenty třídy TZ6 – jemně plavená, TZ10, TZ9 a TZ13, jde o novověkou vrstvu. Sonda č. 2 byla položena na předzákladu zdi č. 900 a přinesla jedinou relativně kompletní nádobu na lokalitě. Vejčitý hrnek s ovaleným okrajem a ulomeným oválným uchem, keramická třída TZ6 a má jemně plavenou keramickou hmotu (*obr. 52.*). Hrnek a ostatní nálezy pochází z pozdního středověku a raného novověku. Sonda č. 3 byla vyhloubena třemi výkopy okolo severní paty východního křídla budovy. Svrchní část tvořila hnědá kamenitá hlína s cihlami, maltou a omítkou. V hloubce 40 – 100 cm byla hnědá jílovitá hlína násypu, z vrstvy bylo vyzvednuto 6 grafitových fragmentů nádob třídy TZ3. Vrstvu můžeme datovat do 13. a první poloviny 14. století.

Nálezové místo VIII: výkop pro drenáž při vnějším severním a západním obvodu zdi budovy předzámčí. Při severní zdi se podařilo odhalit korunu původní hradební zdi č. 903 v délce 25 m (*obr. 41. – 43.*), která byla později využita jako základ budovy předzámčí (č. 900). Směrem k jihovýchodu se zeď č. 903 ponořovala pod základ zdi č. 900. K hradbě byla z vnější strany přisypána mocná vrstva č. 107, její mobiliář je konglomerát středověké a novověké keramiky.

Nálezové místo XV: profil č. 8 byl začištěn v parku školy, severně od budovy, při západní straně mostu vedoucího do areálu. Několik vrstev navážek č. 129 – 137 poměrně prudce klesalo k severu, do bývalé vodoteče. Nálezy z vrstev jsou převážně novověké.

Nálezové místo XVI: výkop kanalizace severovýchodně od budovy předzámčí a východně od přístupového mostu. Navážka č. 129 sahala do hloubky 2 m, nejčastější nálezy jsou vrcholně středověká a novověká keramika.

Nálezové místo XVII: výkop pro plynovod na severním konci přístupového mostu. Pod recentní dlažbou byl hnědý hlinitý násyp hluboký 70 – 80 cm. Nálezy spíše novověké.

Nálezové místo XVIII: profil č. 9 na severovýchodním boku průjezdu branou předzámčí. Byla nalezena koruna středověké hradby č. 903, později byla využita jako základ zdi (č. 900) předzámčí. Hnědošedá vrstva č. 138 s uhlíky, pod základem budovy předzámčí poskytla nálezy fragmentů mramoru a vrcholně středověké keramiky. Může se jednat o druhotně přemístěnou sídlištní a zánikovou vrstvu nebo odpad po pálení vápna. Vrstva č. 139 je jílovitá a přechází do podloží. Nálezy jsou časově jednotným souborem keramických fragmentů s příměsí hrubého i jemného grafitu třídy TZ3 a TZ1. Materiál pochází ze 13. století.

8. 17. Rajský dvůr, 2012

K této akci bohužel nemám žádné informace (kromě přibližné lokalizace a roku konání) a neexistuje ani žádná dokumentace (*obr. 1.*). Soubor obsahuje konglomerát

vrcholně středověké a novověké keramiky, komorové kachle a drobné kovové artefakty v podobě kovaných hřebíků a fragmentu podkovy.

8. 18. Podlaha v bazilice, 2013

Při záchranném archeologickém výzkumu byly ve středu hlavní lodi baziliky položeny 2 nevelké a mělké sondy (*Vokáč 2013*). Sonda č. 1 odhalila pod recentní dlažbou vrstvu vyrovnávek hlubokou asi 30 cm. Následovaly vrstvy odpadu a sutě (č. 102, 105 – 106). Tenká pochozí vrstva č. 104 tvořila ulehlá hlína. Mobiliář z vrstev je převážně novověký. Sonda č. 2 v jižním závěru lodi nezasáhla hlubší vrstvy (*obr. 1.*).

9. Druhy nálezů a databáze

V této části bude pojednáno o jednotlivých druzích nálezů na lokalitě Třebíč - zámek. Zároveň bude vysvětlen způsob, jakým byly artefakty popisovány a zařazovány do databáze. Nejprve představím tu část databáze, která je pro všechny druhy artefaktů společná a následně systém popisu jednotlivých druhů artefaktů v samostatných kapitolách.

Databáze je rozdělena podle jednotlivých archeologických akcí, prováděných na lokalitě Třebíč – zámek (*kap. 8.*). Dále může pokračovat dělení na jednotlivé etapy uvedené archeologické akce, plochy, počáteční písmena řad čtverců, kterými je rozdělena plocha a na konkrétní nálezová místa či sondy. Vlastní databáze má podobu tabulky a je vytvořena v programu microsoft office excel 2007.

Hlavička tabulky

Lokalita: místo konání archeologické akce.: Třebíč - zámek.

Lokalizace: místo nálezu nebo souboru nálezů. Vzhledem k rozdílné kvalitě dokumentace jednotlivých archeologických akcí se přesnost lokalizace výzkum od výzkumu liší. Lokalizace může být zaznamenána slovně nebo zkratkou.

Kontext: archeologický kontext, ze kterého byl nález nebo soubor nálezů vyzvednut. Kontext uvádím se stejným množstvím informací tak, jak jsou zaznamenány v muzejním depozitáři, aby byla možná zpětná identifikace nálezů. Pro zaznamenání informací o kontextu používám zkratky.

Datum: datum vyzvednutí nálezů nebo souboru nálezů. Záleží na kvalitě dokumentace konkrétní archeologické akce. Může se jednat o konkrétní den, kdy byl nález vyzvednut, časový interval, nebo o pouhé konstatování letopočtu, kdy byla archeologická akce vykonána.

Použité zkratky: *NM:* nálezové místo, *Vr.:* vrstva, *H.:* hloubka, *Čt.:* čtverec, *Pl.:* plocha, *M.:* místnost, *So.:* sonda, *Hr.:* hrob, *O.:* objekt, *Ze.:* zeď, *Úr.:* úroveň, *Stř.:* střední, *S.:* sever, *J.:* jih, *V.:* východ, *Z.:* západ, *SZ.:* severozápad, *SV.:* severovýchod, *JZ.:* jihozápad, *JV.:* jihovýchod.

Další část (řádek) již konkretizuje, o jaký druh nálezu se jedná, případně ještě uvádí další upřesnění. První tři (identifikační) údaje a poslední dva (metrické a ostatní) údaje jsou pro všechny druhy nálezů společné (mezi metrické údaje patří rovněž velikostní kategorie nádoby, ale ta je sledována jen u kuchyňské, stolní, zásobní a technické keramiky).

Identifikační údaje

Uložení: muzejní instituce, kde jsou nálezy uloženy. *MVJ:* Muzeum Vysočiny Jihlava, nebo *MVT:* Muzeum Vysočiny Třebíč.

Identifikační číslo/I. č.: většina artefaktů dosud inventární číslo nemá. Počet inventárních čísel se nemusí shodovat s počtem fragmentů stejných znaků (následující položka).

Kusy/Ks: počet fragmentů, které mají shodné následující údaje v tabulce (uvádí se jejich společná hmotnost). Počet kusů se nesleduje u zvířecích kostí, omítky a stavebního kamene (zde pouze údaj o hmotnosti).

Metrické údaje

Hmotnost/M (g): hmotnost nálezu nebo celková hmotnost nálezů stejných znaků. Uvádí se v gramech.

Ostatní

Poznámka: zde se uvádějí veškeré relevantní informace, které nebylo možné zaznamenat do vymezených údajů.

Další postup deskripce artefaktů je již pro každý druh nálezu specifický a jeho popisem se budu zabývat v příslušných kapitolách.

8. 1. Keramické artefakty

8. 1. 1. Kuchyňská, stolní, zásobní a technická keramika

Technologické údaje

Keramická třída/KT (TZ): určuje příslušnost fragmentu ke konkrétní keramické skupině z hlediska technologického zpracování. Označení keramické třídy je provedeno pomocí alfanumerického kódu, kdy TZ (Třebíč - zámek) definuje příslušnost k lokalitě, ze kterého pochází příslušný keramický zlomek a číslo označuje danou keramickou třídu, tak jak je popsána v tabulce (*příloha č. I.*) a v textu. Keramickou třídu (TZ) definují tyto znaky:

Příměsi: druh ostřiva použitého v keramickém těstě.

Typ: slída (muskovit), tuha (grafit), písek.

Zrnitost: hrubá, střední, jemná (nebo stav mezi kategoriemi: hrubá – střední, střední – jemná).

Povrch: struktura povrchu – drsný, střední, jemný (nebo stav mezi kategoriemi: drsný – střední, střední – jemný).

Výpal: druh a kvalita výpalu – oxidační, redukční (popř.: tvrdý, měkký).

Barva: není stěžejním kritériem, neboť barva se výrazně mění s použitím druhu a intenzity výpalu.

Povrchu: odstíny – hnědé, černé, žluté, okrové atd.

Lomu: stejné kategorie jako u barvy povrchu.

Glazura: jednostranná (vnitřní/vnější)/oboustranná.

Úprava povrchu: údaj zaznamenávající, zda se u keramické třídy častěji vyskytuje nějaká úprava povrchu (nemusí být pravidlem) - engoba, leštění, poslídování, potuhování atd.

Technologie formování: způsob jakým byla keramika, konkrétní keramické třídy, nejčastěji formována (*Nekuda – Reichertová 1968, 31 - 39*):

Obtáčení: formování z kostry vytvořené z válečků keramické hlíny, které jsou kladeny na sebe. Keramika je nakonec dotvářena na pomalu rotujícím kruhu. Tato technologie zanechává stopy na dně v podobě podsypání (někdy je obtáčením vytvořeno pouze dno,

tělo a okraj mohou být vytáčeny) a z vnitřní strany těla nádoby, kde mohou být patrné stopy po spojování válečků.

Vytáčen: formování nádoby z jednoho kusu keramické hlíny na rychle rotujícím hrnčířském kruhu. Na dnech nádob zanechává stopy po odříznutí strunou a na tělech nádob je typická orientace větších kusů ostřiva ve směru otáčení kruhu.

Poznámka: doplňkové informace, které nelze zařadit do předchozích znaků.

Morfologické údaje

Druh nádoby/D.n.: druh nádoby, ze kterého pochází konkrétní keramický zlomek. Je uváděn v alfabetském kódu. Tento údaj se zaznamenává pouze, pokud bylo možné z fragmentu zjistit o jakou nádobu se jedná: *C:* cedník, *D:* džbán, *H:* hrnec, *L:* lahev, *M:* mísa, *P:* pohár, *Pk:* poklička, *PkP:* plochá poklička, *T:* trojnožka, *Ta:* talíř, *Ty:* tyglík, *Z:* zásobnice, *Ka:* kahan, *Kr:* kropenka.

Kategorie fragmentu/K. f.: položka zaznamenává část nádoby, kterou fragment představuje: *O:* okraj, *U:* ucho, *Te:* tělo (podhrdlí, výduť, spodek), *Dn:* dno, *N:* nožka, *D:* držadlo (rukojeť – tulejka), *K:* knoflík.

Pokud je takovýchto kategorií na fragmentu více, pak se uvádějí v pořadí od okraje ke dnu. Při analytickém vyhodnocování (množstevním a hmotnostním) jednotlivých kategorií jsem se tyto fragmenty rozhodl započítávat ke každé kategorii, kterou obsahují jako celek. Např. když fragment obsahuje okraj a ucho, pak ho v rámci příslušné keramické třídy započítám (i jeho celkovou hmotnost) do analýzy okrajů i uch.

Typ a varianta/Typ. (v.): uvádí se typy a varianty u zjištěných kategorií fragmentu, zaznamenávají se v alfanumerickém kódu a odkazují na typologické tabulky (*příloha č. II.*).

Okraje: ovalené (typy A, var. 1 - 8; B, var. 1 - 6), esovitě profilované (typ C, var. 1 - 6), šikmo vyhnuté (typy D, var. 1 - 5; E, var. 1 - 10), nahoru vytažené (typy F, var. 1 - 7; G, var. 1, 2), okruží (typy Ch, var. 1 - 5; I, var. 1 - 4), vodorovně vytažené (typy J, var. 1 -

4; K, var. 1, 2), okraje typické pro glazované nádoby – (typy L, var. 1 - 8; M, var. 1 - 5; N, var. 1 - 3, 5), zásobnice (typy O, var. 1 - 7; P, var. 2, 4), džbány (typy Q, var. 1, 2, 4; R, var. 5 - 8), poháry (typy S, var. 1, 3 - 6; T, var. 1 - 3), mísy (typy U, var. 1 - 4; V, var. 1 - 4), kahany (typ Ka, var. 1, 2), poklice – zvonovité a ploché (typ Y, var. 1, 2, 4 - 6, 9).

Dna: typ A, var. 1 - 6.

Knoflíky poklic: typ A, var. 1 - 3.

Ucha: typ O - ucha oválného průřezu nabývají tvaru od mandlovitého až po kulovitý. P - jednoduché páskové ucho. PP - páskové ucho s prožlabením (různě široké a hluboké) na horní straně ucha.

Výzdoba nádoby/V. n.: typy a varianty výzdoby se uvádějí pomocí alfanumerického kódu a odkazují na typologické tabulky (*příloha č. II.*). Základní dělení: rovné rýhy a žlábků (typy A, var. 1 - 3; B, var. 1 - 3), ryté a žlábkované vlnice (typy C, var. 1, 2; D, var. 1 - 3; E, var. 1 - 3), vpichy a vrypy (typ F, var. 1 - 5), vtlačená výzdoba: kolek, radélko (typy G, var. 1 - 6, 8 - 11; H, var. 1, 2, 4, 5), plastická lišta (typ Ch, var. 3, 4, 9).

Barva polevy/B. p.: uvádí se, pokud je keramika polévaná. Pokud se u oboustranně polévané keramiky vyskytuje na každé straně jiná barva, pak se značení uvádí v pořadí 1, vnější; 2, vnitřní strana. Značení barev: 1: žlutá, 2: zelená, 3: medově hnědá, 4: bílá, 5: bezbarvá, 6: oranžová, 7: modrá, 8: kávově hnědá, 9: červená.

Metrické údaje

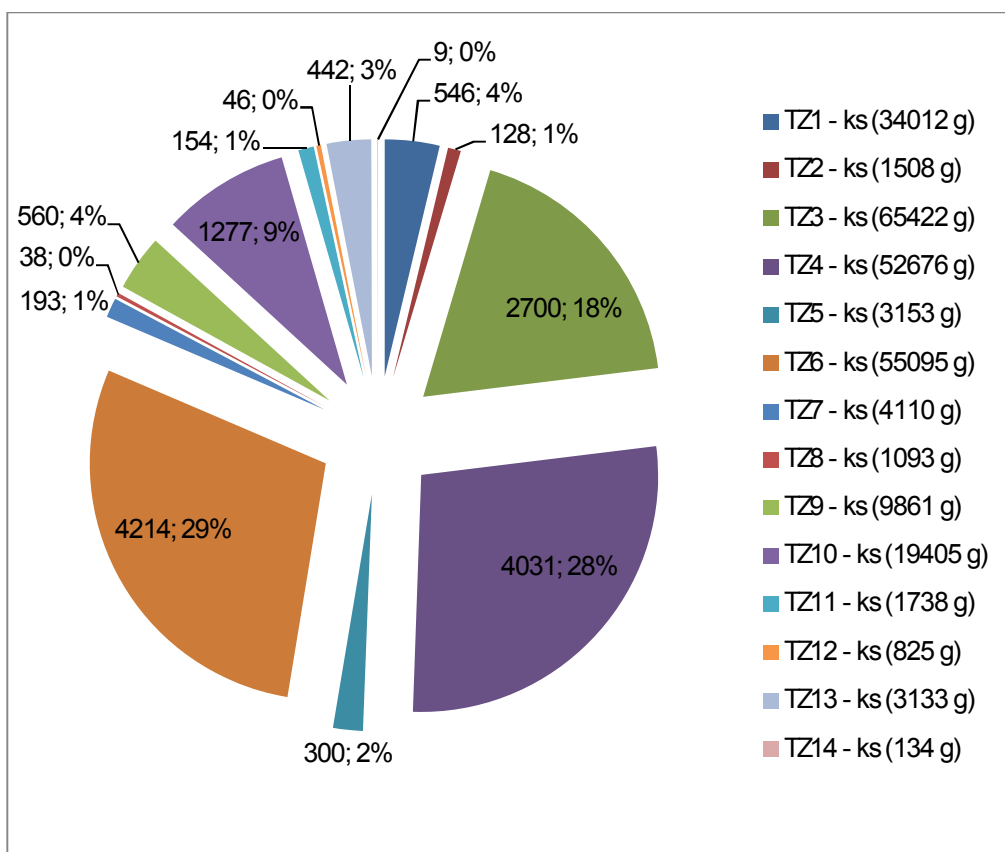
Velikostní kategorie/V. k.: uvádí se, pokud je z velikosti fragmentu okraje možné zjistit přibližný průměr okraje původní nádoby. Určování probíhalo na kružnicovém diagramu. Tři kategorie (cm) : 1: 0 – 15 cm, 2: 15 – 25 cm, 3: více než 25 cm.

V kolonce se uvádí číslo příslušné velikostní kategorie fragmentu, pokud je posuzována velikostní kategorie více kusů, pak se velikostní kategorie u jednotlivých

fragmentů může lišit. V takovém případě se na prvním místě uvádí velikostní kategorie většiny posuzovaných kusů a na druhém (až třetím) místě se uvádí velikostní kategorie zbylých fragmentů, v závorce za číslem velikostní kategorie se uvádí, kolika fragmentů se tato velikostní kategorie týká.

9. 1. 1. 1. Rozbor keramických tříd

Fragmenty nádob jednotlivých keramických tříd u kuchyňské, stolní, zásobní a technické keramiky představují největší objem nálezů na lokalitě. Jedná se o 14638 fragmentů o hmotnosti 252165 g. V celém souboru se nevyskytují celé nádoby, krom jednoho hrnku s ulomeným uchem (TZ6) a zásobnice, která je kompletní asi ze 70 % (TZ1).

Graf. 1. Množstevní poměr keramických tříd na lokalitě Třebíč – zámek.

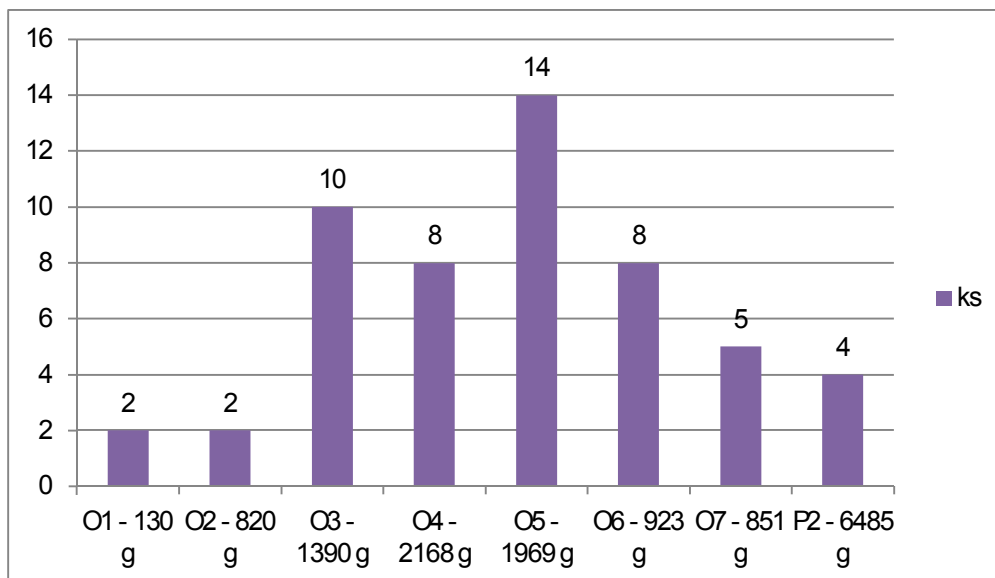
9. 1. 1. 1. 1. TZ1

Silnostěnná keramika s výrazným podílem hrubě mletého grafitu, promíseného s jemným grafitovým prachem (*obr. 44.*). Muskovit se vyskytuje pouze v přirozeném množství. Povrch nádob je většinou středně hrubý až krupičkový. Jako povrchová úprava se vyskytuje hlinitá engoba. Vypalování probíhalo v redukčním prostředí a výsledkem byla středně až velmi tvrdý výpal. Barva povrchu je tmavě hnědá až černá, lom je černý a vlivem velkého množství grafitu, výrazně maže. Technologie výroby byla provázena obtáčením.

Keramika třídy TZ1 byla používána výhradně k výrobě zásobnic a hmotnějších zásobních hrnců. Tuhované zásobnice se v našem středověku začínají objevovat na počátku mladší doby hradištní (*Dostál 1994, 43; Goš – Karel 1979, 163 - 174*), zůstávají v oblibě po celý středověk a mizí až na jeho konci v 15. století. V průběhu středověku se měnila spíše profilace okraje a výzdoba než keramické těsto. Grafitová keramická hmota se ve vrcholném středověku udržuje prakticky už jen u zásobních nádob.

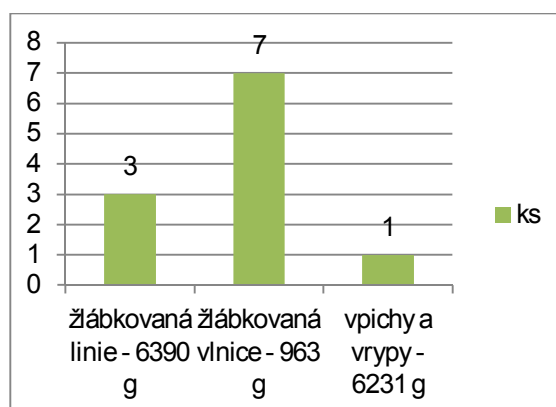
Soubor keramické třídy TZ1 tvoří 546 fragmentů (4 % z celku) o hmotnosti 34012g (13 % z celku). Těla zastupuje 455 fragmentů. Dna jsou v počtu 28 fragmentů, jedná se o varianty jednoduchých a lehce odstoupených den varianty A1, (22 ks) a A2 (6 ks).

Okraje jsou v souboru zastoupeny v počtu 62 ks. Většinou jde o okraje zásobnic (53 ks). Varianty okrajů zásobnic jsou O1 (2 ks), O2 (2 ks), O3 (10 ks), O4 (8 ks), O5 (14 ks), O6 (8 ks), O7 (5 ks) a P2 (4 ks). Velikostní kategorie okrajů je ve všech případech č. 3. Zásobnice jsou v souboru zastoupeny od typů z konce 12. století, kdy se vyskytují různě hraněné okraje až po konec vrcholného středověku s vyššími kyjovitě zesílenými okraji (*Goš – Karel 1979, 167 – 170*). Nejvíce fragmentů pochází z 2. poloviny 13. století – 1. poloviny 15. století, kdy se u zásobnic používají právě kyjovitě zesílené okraje. Dále jsou mezi okraji zastoupeny hmotné zásobní hrnce (9 ks). Varianty okrajů zásobních hrnců jsou A6 (1 ks), B1 (4 ks), I2 (3 ks) a I3 (1 ks). Velikostní kategorie je opět ve všech případech č. 3. Na základě typů a variant okrajové profilace je lze datovat do 1. poloviny 14. - 1. poloviny 15. století.

Graf. 2. množstevní poměr variant okrajů zásobnic na keramice třídy TZ1.

Výzdoba byla zjištěna u 11 fragmentů, především na fragmentech kategorie „tělo“. Liniové žlábkové typy B jsou přítomny na 3 fragmentech, varianty B2 (2 ks) a B3 (1 ks). Žlábkovanou vlnici typu E reprezentuje 7 fragmentů, varianty E1 (6 ks) a E2 (1 ks). Výzdoba pomocí vpichů a vrypů byla zjištěna na jediném fragmentu varianty F2. Vícenásobné vlnice jsou typické pro mladohradištní tradici (Goš 1977, 295 – 297), kdy byly zásobnice obecně více zdobené, postupem doby se výzdoba uklidňuje a ve vrcholném středověku převládají již jen jednoduché rovné žlábkové nebo rýhy.

Graf. 3. množstevní poměr jednotlivých druhů výzdoby na keramice TZ1.

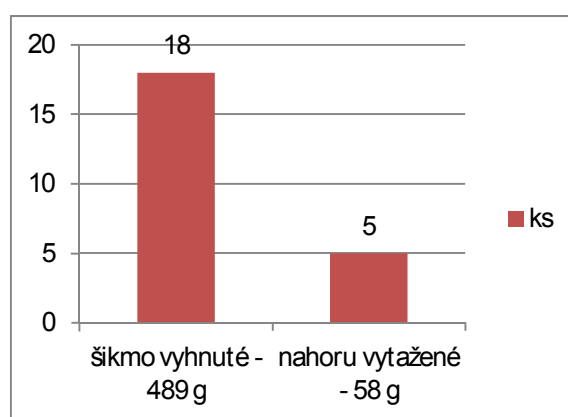
9. 1. 1. 1. 2. TZ2

Hrubší grafitová keramika s písčitou příměsí (*obr. 45.; 81., č. 2; 82., č. 2 - 3*). Jen ojediněle jsou patrna větší grafitová zrna. Muskovit je přítomen v přirozeném množství. Keramické těsto je svou povahou podobné TZ1. Výpal je redukční a středně tvrdý. Povrch fragmentu je většinou středně hrubý, barva je v podobě tmavých odstínů hnědé, občas je keramika zdobena engobou. Barva lomu je černá a tuhově maže. Výroba probíhala technologií obtáčení.

Tato keramika je typická pro mladohradištní období, kdy je tuha do keramického těsta hojně přidávána, především v podobě malých hrudek (*Balcárková 2013, 786 - 824; Goš 1977, 300; Poláček 1992, 23 - 34*).

Keramický soubor třídy TZ2 tvoří 128 fragmentů (1 % z celku) o hmotnosti 1508 g (1 % z celku). Těla jsou zastoupena v počtu 102 fragmentů. Dna reprezentují dva jednoduše utvářené fragmenty varianty A1.

Okraje jsou zastoupeny v počtu 24 fragmentů. Okrajů hrnců je 23 ks, největší počet je šikmo vyhnutých okrajů (18 ks). Typ D zahrnuje variantu D2 (4 ks), velikostní kategorie je ve všech případech č. 2. Typ E zahrnuje varianty E6 (8 ks) a E10 (6 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 13 x č. 2. Nahoru vytažených okrajů je 5 ks. Typ F zahrnuje variantu F4 (4 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ G představuje jediný fragment G1, velikostní kategorie je č. 2.

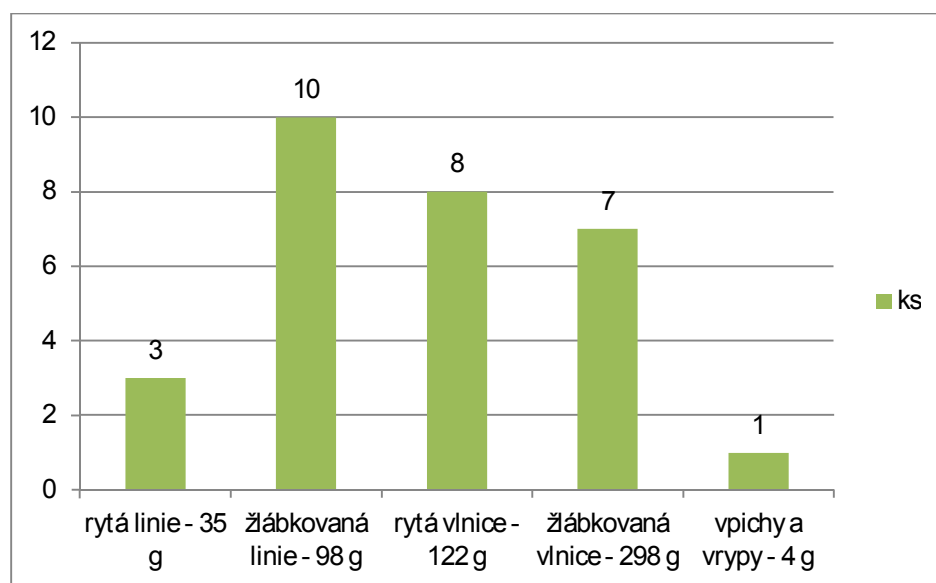

Graf. 4. množství poměr fragmentů jednotlivých druhů okrajové profilace u TZ2.

Šikmo vyhnuté a nahoru vytažené okraje u hrnců jsou typické pro mladohradištní období (*Nekuda – Reichertová 1968, 107*). Jeden okraj patří míse, jedná se o variantu U1, velikostní kategorie je č. 1. Pro mladohradištní období není typická přílišná pestrost keramických tvarů, výrazně převažují hrnce (*Unger 1984, 288*).

Výzdoba byla zjištěna u 29 fragmentů. Rytá linie typu A je zastoupena na třech fragmentech, varianty A1 (1 ks) a A3 (2 ks). Liniové žlábkové typy B jsou přítomny na 10 fragmentech, varianty B1 (3 ks), B2 (3 ks) a B3 (4 ks). Ryté vlnice typu C jsou reprezentovány na 8 fragmentech, varianty C1 (7 ks) a C2 (1 ks). Žlábkované vlnice typu E reprezentuje 7 fragmentů, varianty E1 (2 ks), E2 (2 ks) a E3 (3 ks). Výzdoba pomocí vpichů a vrypů byla zjištěna na jediném fragmentu varianty F4.

Výzdobné motivy byly nalezeny většinou samostatně, ale rýhy, vlnovky a vpichy se na mladohradištních nádobách mohou různě kombinovat a doplňovat (*Nekuda – Reichertová 1968, 106*).

Graf. 5. množství zastoupení jednotlivých druhů výzdoby na keramice TZ2.

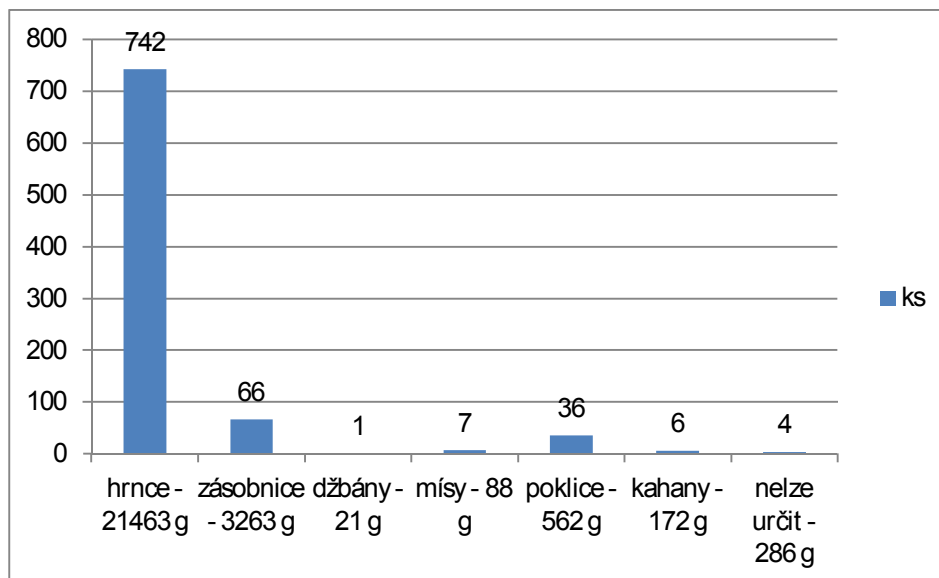
9. 1. 1. 1. 3. TZ3

Keramika se při makroskopickém pozorování vyznačuje stříbrným leskem povrchu (*obr. 46.; 47.; 48.; 80.; 81.; 82., č. 1, 5*). Hmota obsahuje jemně mletý nebo šupinkatý

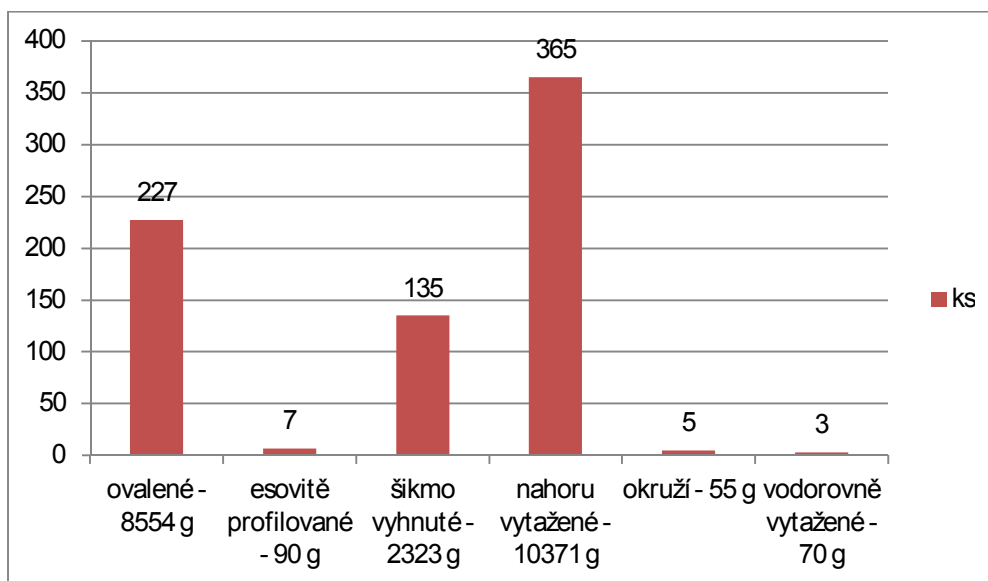
grafit a záměrně přidávanou slídu. Někdy nelze makroskopicky rozeznat šupinkatý grafit od jemných lupínek slídy. Keramická hmota je jemně zrnitá, u mohutnějších zásobnic a zásobních hrnců je hrubší. Obecně se jedná o hmotnější keramiku s větší tloušťkou střepu. Úprava povrchu nebyla vesměs zjištěna. Výpal probíhal v redukčním prostředí (někdy byl přítomen oxidační přežeh) a výsledkem byl středně až velmi tvrdý střep. Barva povrchu střepů je středně až tmavě šedá, lom je zpravidla vždy tmavší než povrch střepu. Technologie výroby většinou probíhala obtáčením.

Tento typ keramiky má své těžiště v pozdně hradištním období mezi koncem 12. a první polovinou 13. století (*Procházka 1984*, 430) a vyznívá až do konce 13. století, u zásobních hrnců se jemný grafit vyskytuje i později. V první polovině 13. století dochází ke zvýraznění rozdílů v keramické produkci jednotlivých oblastí. Pro oblast severní a severozápadní Moravy je stále typický vysoký podíl tuhy v keramické hmotě, která je ovšem jemněji mletá a i výpal se zdá kvalitnější (*Poláček 1993*, 92; *Procházka 1984*, 439).

Soubor keramické třídy TZ3 tvoří 2700 fragmentů (18 % z celku) o hmotnosti 65422 g (26 % z celku). Těla jsou zastoupena v počtu 1433 kusů. Dna reprezentuje 371 fragmentů, jedná se o jednoduchá a mírně odsazená dna variant A1 (349 ks) a A2 (18 ks), 4 fragmenty dna nebylo možné přiřadit k žádné variantě. Nožky zastupuje 1 fragment protáhlého tvaru. Dále byly nalezeny 4 knoflíky poklic, konkrétně se jedná o knoflík s mírně zešikmenou hranou varianty A1 (1 ks) a jednoduše profilované knoflíky varianty A3 (3 ks). Ucha zastupuje 9 fragmentů, oválný průřez má 22 fragmentů, pásková ucha zastupují 3 fragmenty a pásková – prožlabená rovněž 3.

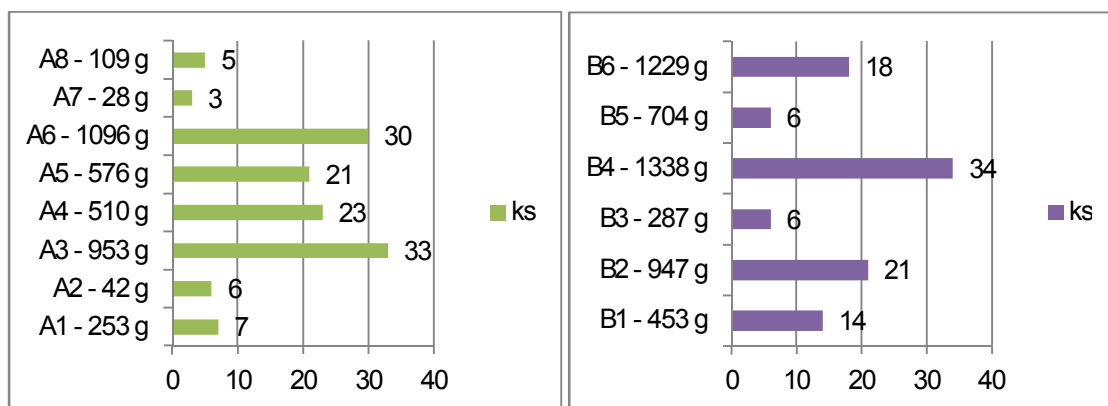
Graf. 6. množstevní poměr fragmentů okrajů druhů nádob u TZ3.

Graf. 7. množstevní poměr fragmentů jednotlivých druhů okrajové profilace hrnců u TZ3.

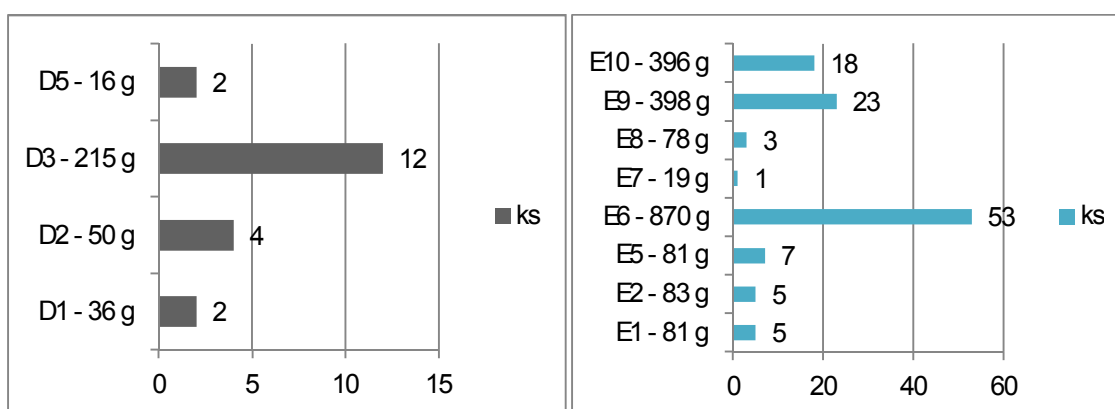
V souboru je 826 fragmentů okrajů, nejvíce je okrajů hrnců (742 ks). Ovalené okraje zastupuje 227 fragmentů. Typ A (128 ks) zahrnuje varianty A1 (7 ks), A2 (6 ks), A3 (33 ks), A4 (23 ks), A5 (21 ks), A6 (20 ks), A7 (3 ks) a A8 (5 ks), velikostní kategorie okrajů jsou 12 x č. 1, 99 x č. 2 a 17 x č. 3. Typ B zahrnuje 99 fragmentů, varianty B1

(14 ks), B2 (21 ks), B3 (6 ks), B4 (34 ks), B5 (6 ks) a B6 (18 ks), velikostní kategorie jsou 53 x č. 2 a 46 x č. 3.

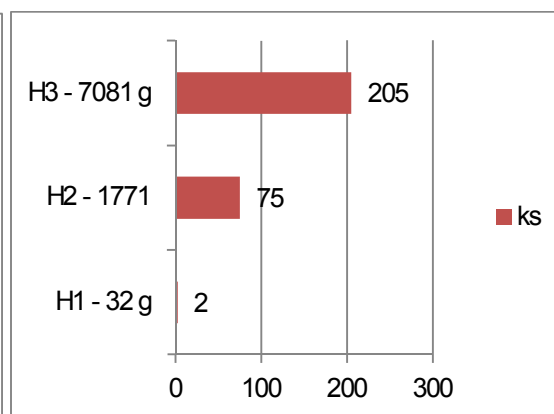
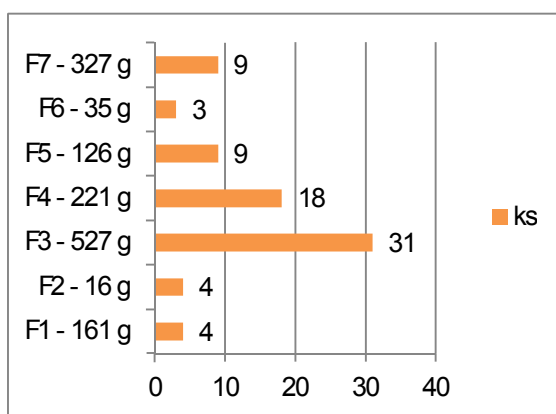
Graf. 8. množstevní poměr variant okrajů typu A u TZ3. Graf. 9. množstevní poměr variant okrajů typu B u TZ3.

Esovitě profilované okraje typu C jsou zastoupeny 7 fragmenty, varianty C3 (3 ks) a C4 (4 ks), velikostní kategorie jsou 4 x č. 2 a 3 x č. 1. Šikmo vyhnutých okrajů je 135 kusů. Typ D reprezentuje 20 fragmentů, varianty D1 (2 ks), D2 (4 ks), D3 (12 ks) a D5 (2 ks), velikostní kategorie jsou 12 x č. 1, 7 x č. 2 a 1 x č. 3. Typ E zastupuje 115 fragmentů, varianty E1 (5 ks), E2 (5 ks), E5 (7 ks), E6 (53 ks), E7 (1 ks,), E8 (3 ks), E9 (23 ks) a E10 (18 ks), velikostní kategorie jsou 31 x č. 1, 79 x č. 2 a 5 x č. 3.

Graf. 10. množstevní poměr variant okrajů typu D u TZ3. Graf. 11. množstevní poměr variant okrajů typu E u TZ3.

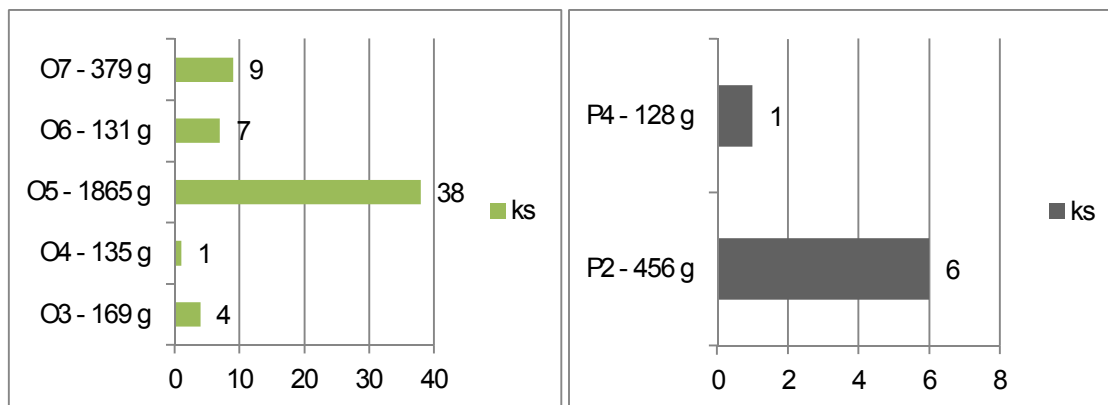
Nahoru vytažené okraje jsou nejpočetnější skupinou okrajů v rámci TZ3, v souboru je 365 fragmentů. Typ F je zastoupen 78 fragmenty, varianty F1 (4 ks), F2 (4 ks), F3 (31 ks), F4 (18 ks), F5 (9 ks), F6 (3 ks) a F7 (9 ks), velikostní kategorie jsou 12 x č. 1, 58 x č. 2 a 8 x č. 3. Typ G je složen z 5 fragmentů, varianty G1 (3 ks) a G2 (2 ks), velikostní kategorie jsou 3 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ H je složen z 282 fragmentů, varianty H1 (2 ks), H2 (75 ks) a H3 (205 ks), velikostní kategorie jsou 27 x č. 1, 179 x č. 2 a 76 x č. 3.

Graf. 12. množstevní poměr variant okrajů typu F u TZ3. Graf. 13. množstevní poměr variant okrajů typu H u TZ3.

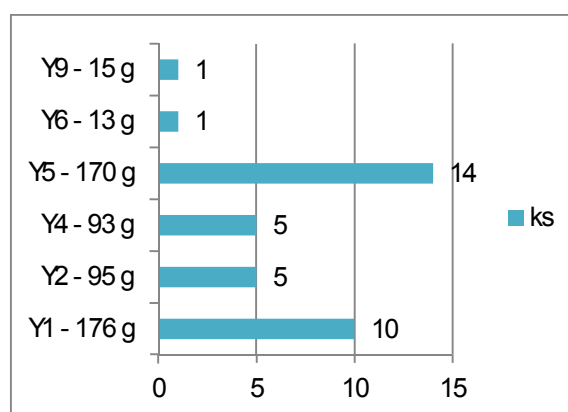
Okrajů ve tvaru okruží je 5 fragmentů. Typ Ch reprezentují 4 fragmenty, varianty Ch1 (2 ks) a Ch2 (2 ks), velikostní kategorie jsou 3 x č. 1 a 1 x č. 3. Typ I tvoří 1 fragment varianty I2, velikostní kategorie je č. 2. Vodorovně vytažené okraje tvoří 3 fragmenty. Jedná se o okraje typů J a K. Varianta J4 (1 ks), velikostní kategorie je č. 2. Varianta K2 (2 ks), velikostní kategorie je v obou případech č. 2.

Okrajů zásobnic je v souboru 66 kusů. Typ O zahrnuje 59 fragmentů, varianty O3 (4 ks), O4 (1 ks), O5 (38 ks), O6 (7 ks) a O7 (9 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č. 2 a 53 x č. 3. Typ P reprezentuje 7 fragmentů, varianty P2 (6 ks) a P4 (1 ks), velikostní kategorie je ve všech případech č. 3.

Graf. 14. množstevní poměr variant okrajů typu O u TZ3. Graf. 15. množstevní poměr variant okrajů typu P u TZ3.

Džbány zastupuje jediný fragment typu R, varianta R8, velikostní kategorie je č. 1. 7 fragmentů okrajů patří mísám. Typ U zahrnuje 3 fragmenty, varianty U1 (2 ks) a U2 (1 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ V zastupují 4 fragmenty, varianty V1 (3ks) a V3 (1 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 3 x č. 2. Kahany jsou reprezentovány 6 fragmenty, varianty Ka1 (4 ks) a Ka2 (2 ks), velikostní kategorie je ve všech případech č. 1. Poklice reprezentuje 36 fragmentů okrajů typu Y, varianty Y1 (10 ks), Y2 (5 ks), Y4 (5 ks), Y5 (14 ks), Y6 (1 ks) a Y9 (1 ks), velikostní kategorie jsou 11 x č. 1 a 25 x č. 2.

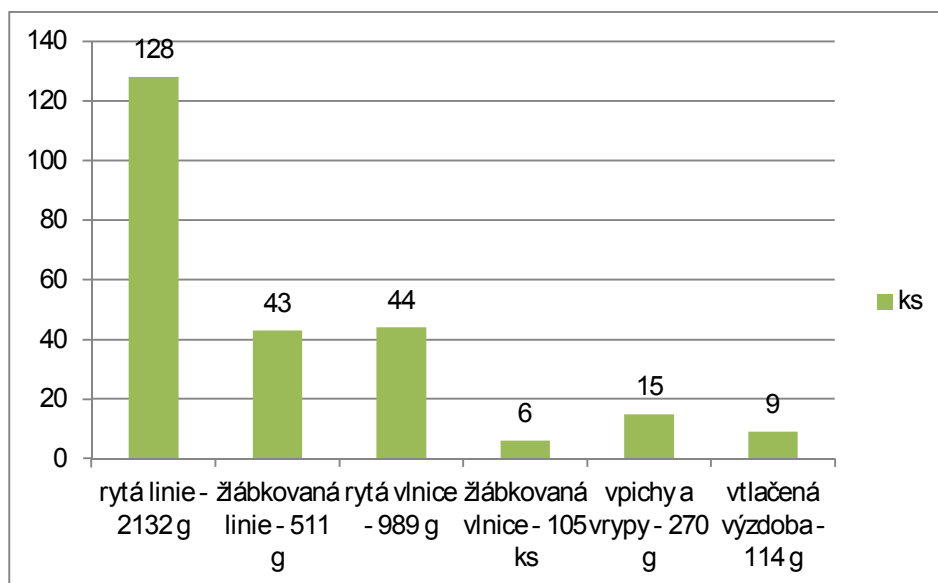

Graf. 16. množstevní poměr variant okrajů typu Y u TZ3.

Na začátku vrcholného středověku se keramická produkce začíná zpestřovat a objevují se nové tvary keramických nádob, hlavním druhem nádoby však nadále zůstávají hrnce. U klasických hrnců začínají převládat nahoru vytažené okraje, které jsou často římsovitě profilované (*Goš 1977*, 300; *Unger 1984*, 290). Ovalené okraje typu B se vyskytují především u hmotných grafitových zásobních hrnců a můžeme je datovat do 14. – 15. století. Ovalené okraje typu A, s podžlabením nebo podseknutím, nastupují okolo poloviny 13. století a vyskytují se až do konce 1. poloviny 14. století (*Unger 1984*, 292). Keramická třída TZ3 rovněž obsahuje několik fragmentů zásobnic s jemněji namletou tuhou v keramickém těstu. Džbány a mísy se vyskytují minimálně.

Ploché poklice jsou zastoupeny pouze dvěma fragmenty okrajů. Jejich výroba je všeobecně kladena do 2. poloviny 13. a 1. poloviny 14. století, na přelomu 13. a 14. století je však začínají nahrazovat zvonovité poklice (*Belcredi 2006*, 325; *Procházka 1991*, 235; *Unger 1981*, 80 – 81). Vysoký výskyt zvonovitých poklic, oproti plochým, může naznačovat dřívější rozšíření zvonovitých poklic, nebo spíše delší přežívání tuhové keramiky na lokalitě.

Výzdoba byla zjištěna na 245 fragmentech. Rytá linie typu A je zastoupena na 128 fragmentech, varianty A1 (3 ks), A2 (124 ks) a A3 (1 ks). Liniové žlábků typu B jsou přítomny na 43 fragmentech, varianty B1 (1 ks), B2 (28 ks) a B3 (14 ks). Ryté vlnice typu C jsou reprezentovány na 44 fragmentech, varianty C1 (42 ks) a C2 (2 ks). Žlábkovanou vlnici typu D reprezentuje 6 fragmentů, varianty D1 (5 ks) a D3 (1 ks). Výzdoba pomocí vpichů a vrypů byla zjištěna na 15 fragmentech, varianty F3 (13 ks) a F5 (2 ks). Vtlačená výzdoba typu G je přítomna na 9 fragmentech, varianty G1 (1 ks), G2 (7 ks), G3 (1 ks) a G9 (1 ks).

Graf. 17. množstevní zastoupení jednotlivých druhů výzdoby na keramice TZ3.

Nejčastější jsou jednoduché rovné linie, občas se vyskytuje i vlnice jako dozvuk mladohradištní tradice. Pro první polovinu 13. století je velice typická výzdoba jednoduchým radélkem (Nekuda – Reichertová 1968, 113 – 117; Unger 1984, 190 - 292), jedná se o drobné čtverečky, obdélníčky nebo trojúhelníčky většinou v horní polovině nádoby, bohužel se na lokalitě vyskytuje pouze velice zřídka. Podle A. Hejny (Hejna 1974, 389 – 391) je nejstarší nálezový horizont keramiky zdobené radélkem datován do 10. století a nachází se v severním Sasku a Holandsku, odtud se s kolonisty mohl šířit do střední Evropy.

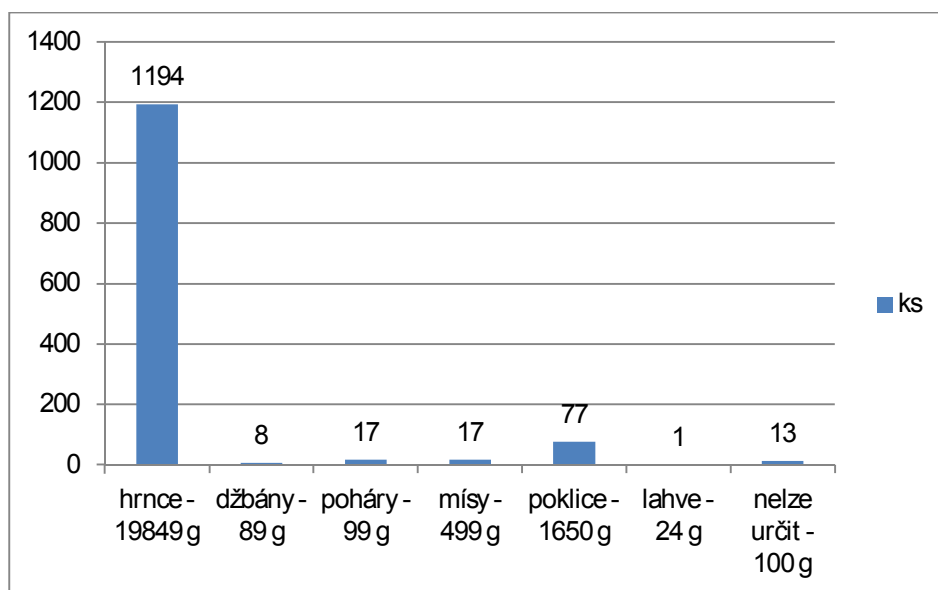
9. 1. 1. 1. 4. TZ4

Keramika se vyznačuje vysokým obsahem slídy v podobě malých zrníček (jemně mletá), jílovité těsto dále obsahuje určité množství písku a neobsahuje grafit (obr. 49.; 83., č. 1, 6, 7; 84. č. 7). Hmoty je většinou jemně až středně zrnitá. Povrch keramických nádob je středně drsný a v naprosté většině bez úprav. Pouze u několika jedinců se objevilo poslídivání. Vypalování probíhalo v redukčním prostředí a výpal je velmi tvrdý a kvalitní. Někdy se vyskytnul oxidační přežeh v podobě okrových fleků. Barva

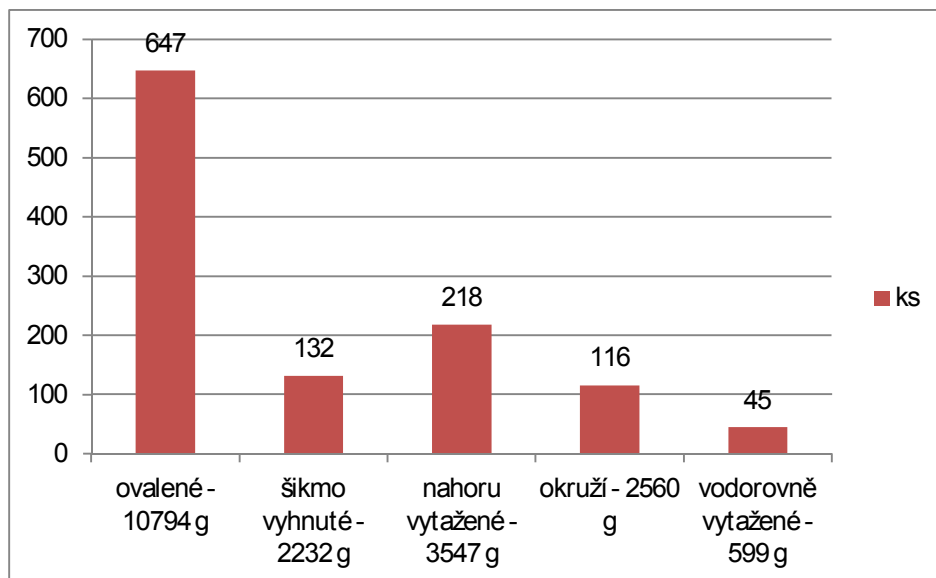
povrchu fragmentů je středně až tmavě hnědošedá, na lomu je šedá až černá. Výroba nádob probíhala obtáčením i vytáčením.

Keramika s jemně mletou slídou v keramickém těstě a bez příměsi grafitu se na Moravě vyskytuje přibližně od 1. poloviny 13. století do konce 1. poloviny 14. století (Nekuda 1980, 393; Unger 1984, 292). Hlavní období v užívání této keramiky je ve 2. polovině 13. století.

Soubor keramické třídy TZ4 tvoří 4031 fragmentů (28 % z celku) o hmotnosti 52676 g (21 % z celku). Fragmentů těl je v souboru 2405. Dna reprezentuje 90 fragmentů. Vyskytují se jednoduchá dna varianty A1 (214 ks), mírně odsazená dna varianty A2 (38 ks), rozšířená dna varianty A3 (7 ks) a 8 zlomků nešlo přiřadit k žádné variantě. Fragmentů knoflíků poklic je 32. Jsou zastoupeny knoflíky s mírně zešikmenou hranou varianty A1 (23 ks), terčovitě knoflíky varianty A2 (3 ks) a jednoduše zaoblené knoflíky varianty A3 (6 ks). Ucha zastupuje 38 fragmentů, oválný průřez má 26 ks, páskových uch je 8 ks a 4 fragmenty jsou páskové – prožlabené.

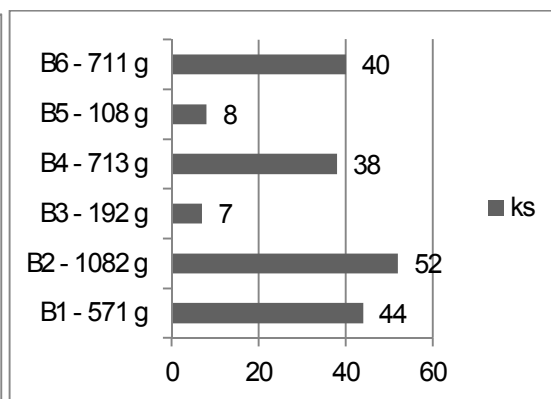
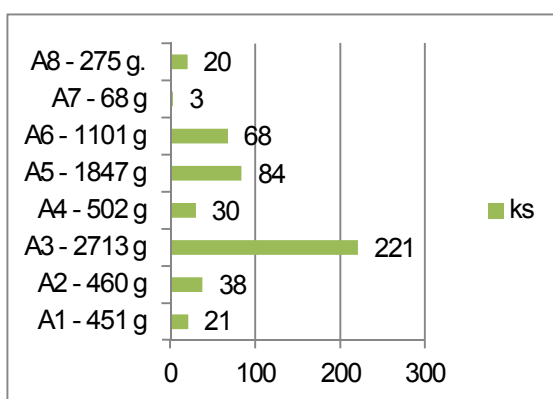

Graf. 18. množstevní poměr fragmentů okrajů druhů nádob u TZ4.

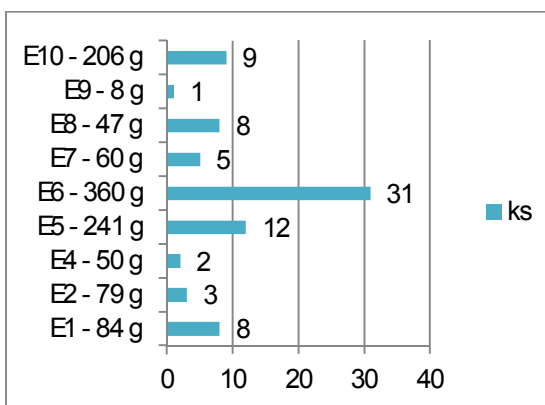
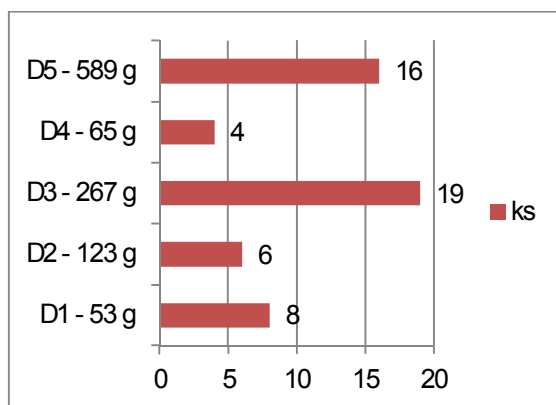
Graf. 19. množstevní poměr fragmentů jednotlivých druhů okrajové profilace hrnců u TZ4.

V souboru okrajů je 1282 fragmentů. Hrnce zastupuje 1194 fragmentů. Ovalené okraje jsou v počtu 647 kusů. Typ A zastupuje 485 fragmentů, varianty A1 (21 ks), A2 (38 ks), A3 (221 ks), A4 (30 ks), A5 (84 ks), A6 (68 ks), A7 (3 ks) a A8 (20 ks), velikostní kategorie jsou 80 x č. 1, 402 x č. 2 a 3 x č. 3. Typ B reprezentuje 189 fragmentů, varianty B1 (44 ks), B2 (52 ks), B3 (7 ks), B4 (38 ks), B5 (8 ks) a B6 (40 ks), velikostní kategorie jsou 31 x č. 1, 154 x č. 2 a 4 x č. 3.

Graf. 20. množstevní poměr variant okrajů typu A u TZ4. Graf. 21. množstevní poměr variant okrajů typu B u TZ4.

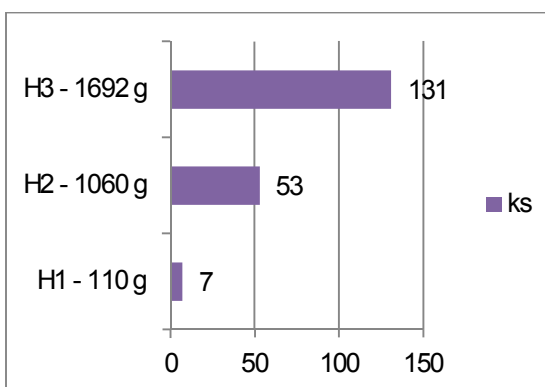
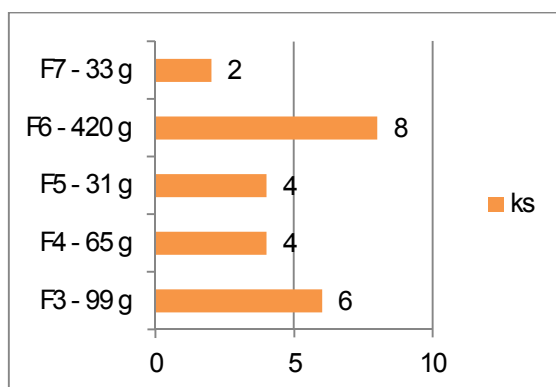
Šikmo vyhnutých okrajů je 132 fragmentů. Typ D reprezentuje 53 fragmentů, varianty D1 (8 ks), D2 (6 ks), D3 (19 ks), D4 (4 ks) a D5 (16 ks), velikostní kategorie jsou 15 x č. 1 a 38 x č. 2. Typ E zahrnuje 79 fragmentů, varianty E1 (8 ks), E2 (3 ks), E4 (2 ks), E5 (12 ks), E6 (31 ks), E7 (5 ks), E8 (8 ks), E9 (1 ks) a E10 (9 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č. 1 a 2 x č. 2.

Graf. 22. množství poměr variant okrajů typu D u TZ4.

Graf. 23. množství poměr variant okrajů typu E u TZ4.

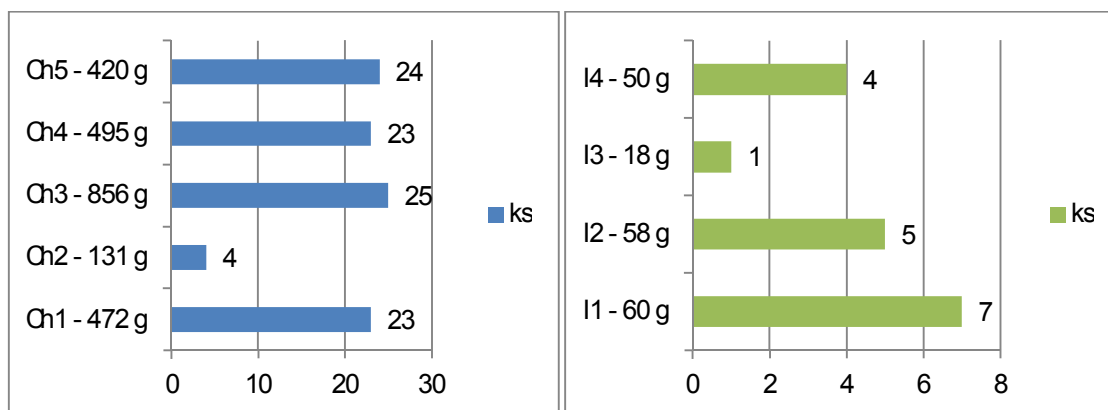
Nahoru vytažené okraje tvoří 218 fragmentů. Typ F je zastoupen 24 fragmenty, varianty F3 (6 ks), F4 (4 ks), F5 (4 ks), F6 (8 ks) a F7 (2 ks), velikostní kategorie jsou 5 x č. 1 a 19 x č. 2. Typ H je zastoupen 191 fragmenty, varianta H1 (7 ks), H2 (53 ks) a H3 (28 ks), velikostní kategorie jsou 8 x č. 1, 168 x č. 2 a 15 x č. 3.

Graf. 24. množství poměr variant okrajů typu F u TZ4.

Graf. 25. množství poměr variant okrajů typu H u TZ4.

Okraje ve tvaru okruží jsou zastoupeny 116 fragmentů. Typ Ch reprezentuje 99 fragmentů, varianty Ch1 (23 ks), Ch2 (4 ks), Ch3 (25 ks), Ch4 (23 ks) a Ch5 (24 ks), velikostní kategorie jsou 7 x č. 1, 80 x č. 2 a 12 x č. 3. Typ I tvoří 17 fragmentů, varianty I1 (7 ks), I2 (5 ks), I3 (1 ks) a I4 (4 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 16 x č. 2.

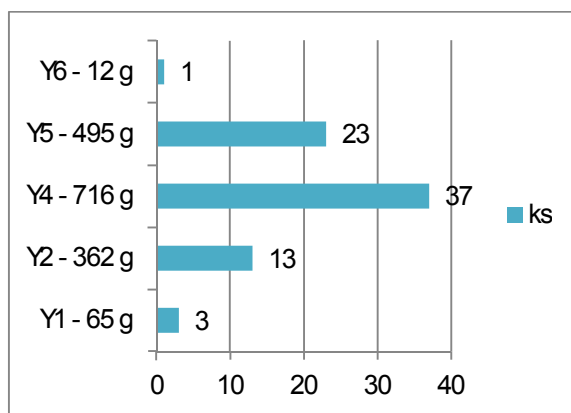

Graf. 26. množství variant okrajů typu Ch u TZ4. Graf. 27. množství variant okrajů typu I u TZ4.

Vodorovně vytažené okraje tvoří 45 fragmentů. Typ J zastupuje 5 fragmentů, varianty J2 (4 ks) a J3 (1 ks), velikostní kategorie jsou 4 x č. 1 a 1 x č. 2. Typ K zahrnuje 40 fragmentů, varianta K1 (14 ks) a K2 (26 ks), velikostní kategorie jsou 4 x č. 1 a 36 x č. 2.

Džbány zastupuje 8 fragmentů. Typ R zastupují 3 fragmenty, varianty R5 (1 ks) a R7 (2 ks), velikostní kategorie je ve všech případech č. 1. Typ Q tvoří 5 fragmentů okrajů, varianty Q2, velikostní kategorie je ve všech případech č. 1. Poháry reprezentuje 17 fragmentů. Okraje Typu S tvoří 13 fragmentů, varianty S1 (4 ks), S3 (2 ks), S4 (5 ks), S5 (1 ks) a S6 (1 ks), velikostní kategorie je ve všech případech č. 1. Typ T reprezentují 4 fragmenty, varianty T1 (2 ks) a T3 (2 ks), velikostní kategorie je ve všech případech č. 1. Mísy jsou zastoupeny 17 fragmenty. Typ U zahrnuje 11 fragmentů, varianty U1 (4 ks), U3 (2 ks) a U4 (5 ks), velikostní kategorie jsou 9 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ V zastupuje 6 fragmentů, varianty V1 (1 ks), V2 (2 ks) a V3 (3 ks), velikostní kategorie jsou 3 x č. 1 a 3 x č. 2. Zvonovité poklice reprezentuje 77 fragmentů, varianty Y1 (3 ks),

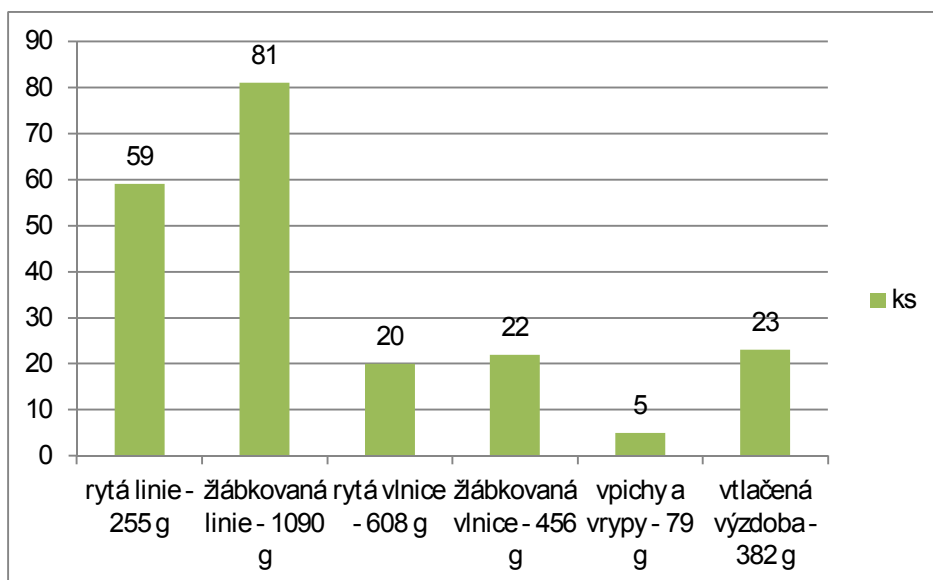
Y2 (13 ks), Y4 (37 ks), Y5 (23 ks) a Y6 (1 ks), velikostní kategorie jsou 14 x č. 1, 57 x č. 2 a 6 x č. 3.

Graf. 28. množství variant okrajů typu Y u TZ4.

Nejhojněji jsou zastoupeny okraje hrnců, džbánů a mís, poháry jsou ve výrazné menšině. Okraje hrnců poskytují dobrý podklad pro relativní chronologii. Největší zastoupení mají ovalené okraje typu A s podsekutím nebo podžlabením. Jejich těžiště výskytu je ve 2. polovině 13. století a 1. polovině 14. století (Unger 1984, 292), ovalené okraje typ B jsou mladší a výskytem zasahují až do 15. století. Počátkem 14. století se začínají vyskytovat i okraje typu okružní nebo vodorovně vytažené okraje. Vedle nich se vyskytují i různé typy nahoru vytažených okrajů (Nekuda – Reichertová 1964, 120). Poklice jsou, kromě jednoho fragmentu ploché poklice, všechny zvonovité

Výzdoba byla zjištěna na 210 fragmentech. Ryté linie typu A je zastoupena na 59 fragmentech, varianty A1 (5 ks), A2 (21 ks) a A3 (2 ks). Žlábkovaná linie typu B je přítomna na 81 fragmentech, varianty B1 (17 ks), B2 (28 ks) a B3 (36 ks). Ryté vlnice typu C reprezentuje 20 fragmentů, varianty C1 (18 ks) a C2 (2 ks). Žlábkované vlnice typu D zastupuje 21 fragmentů, varianty D1 (19 ks), D2 (1 ks), D3 (1 ks) a vícenásobná žlábkovaná vlnice varianty E3 (1 ks). Výzdoba pomocí vpichů a vrypů typu F byla zjištěna na 5 fragmentech, varianty F1 (2 ks), F2 (1 ks), F3 (1 ks) a F5 (1 ks). Vtlačená výzdoba typů G a H je přítomna na 23 fragmentech. Typ G je na 16 fragmentech, varianty G1 (8 ks), G2 (3 ks), G3 (3 ks), G4 (1 ks) a G5 (1 ks). Typ H je na 7 fragmentech, varianty H1 (4 ks), H2 (1 ks) a H4 (2 ks).

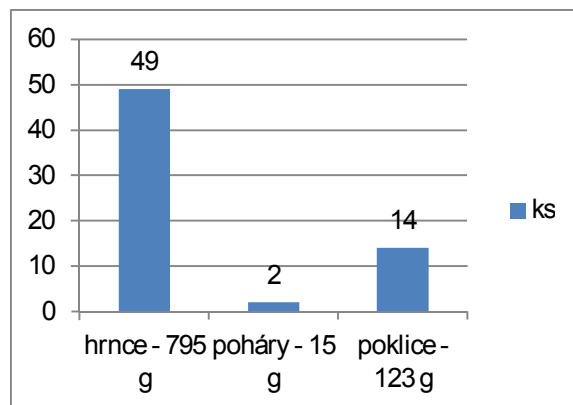
Graf. 29. množstevní zastoupení jednotlivých druhů výzdoby na keramice TZ4.

9. 1. 1. 1. 5. TZ5

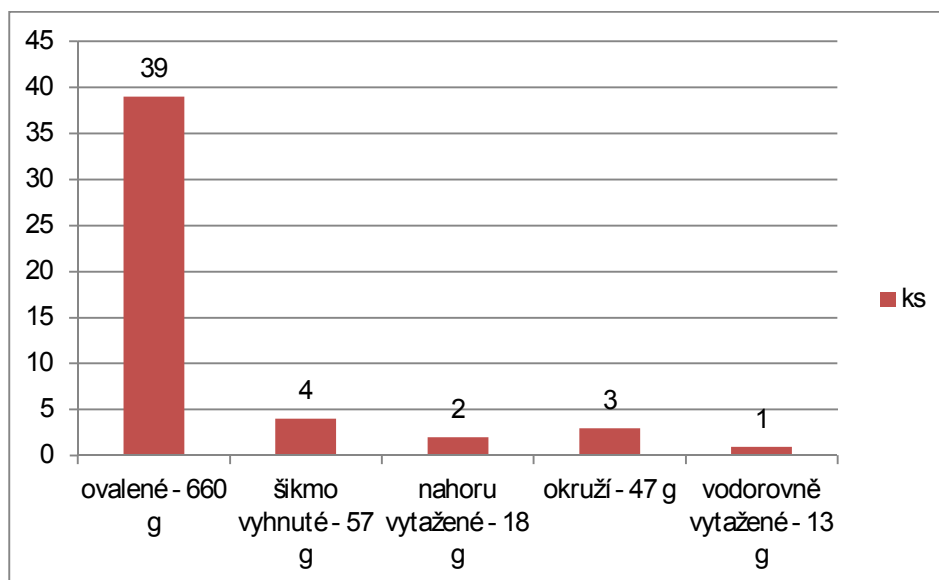
Vyznačuje se velkým množstvím hrubě mletého muskovitu. Keramika je poměrně tenkostěnná a lehká. Pálena byla v redukčním prostředí. Struktura střepu po vypálení je velmi tvrdá. Povrch je posetý velkými šupinkami slídy, které jsou propojené šedavou hmotou. Stejně je tomu i při pohledu na lom fragmentu. Keramika byla vyráběna technologií vytáčení.

Tato keramická třída se na Třebíčsku vyskytuje spíše vzácně a její těžišť zaujímá 2 polovinu 13. století (Vokáč 2000, 52), podle typů okrajové profilace u hrnců bych její výskyt posunul hlouběji do 14. století.

Soubor keramické třídy TZ5 tvoří 300 fragmentů (2 % z celku) o hmotnosti 3153 g (1 % z celku). Těla jsou zastoupena 223 fragmenty. Dna jsou v počtu 12 fragmentů, jedná se o jednoduchá a mírně odsazená dna varianty A1 (8 ks) a A2 (4 ks). Ucha zastupuje jeden páskový fragment s prožlabením.

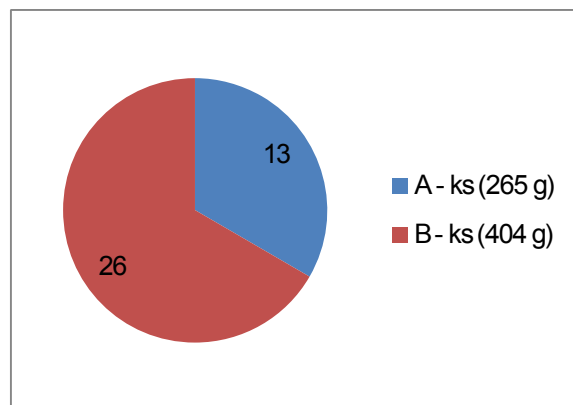

Graf. 30. množstevní poměr fragmentů okrajů druhů nádob u TZ5.

Graf. 31. množstevní poměr fragmentů jednotlivých druhů okrajové profilace hrnců u TZ5.

V souboru okrajů se nachází 65 fragmentů. Nejvíce je fragmentů hrnců (49 ks). Ovalených okrajů je 39 kusů. Typ A zastupuje 13 fragmentů, varianty A3 (2 ks), A5 (6 ks) a A6 (5 ks), velikostní kategorie jsou 12 x č. 2 a 1 x č. 3.

Graf. 32. množstevní poměr ovalených okrajů typů A a B u TZ5.

Největší množství fragmentů okrajů TZ5 tvoří typ B v počtu 26 fragmentů, varianty B1 (1 ks), B2 (7 ks), B3 (5 ks) a B5 (13 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 25 x č. 2. Šikmo vyhnutých okrajů jsou 4 kusy. Typ D reprezentují 2 fragmenty, varianty D1 (1 ks) a D5 (1 ks), velikostní kategorie je v obou případech č. 2. Typ E je složen z 2 fragmentů, varianty E4 (1 ks) a E10 (1 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č. 1 a 2 x č. 2. Nahoru vytažené okraje tvoří 42 fragmentů. Typ F zastupují 4 fragmenty, varianty F3 (1 ks), F4 (1 ks), F6 (1 ks) a F7 (1 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ H je složen z 38 fragmentů, varianty H1 (6 ks), H2 (4 ks) a H3 (28 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 1 x č. 2. Okraje ve tvaru okružích jsou zastoupeny třemi fragmenty. Typ Ch reprezentují 2 fragmenty varianty Ch3, velikostní kategorie je v obou případech č. 2. Typ I tvoří jeden fragment varianty I3, velikostní kategorie je č. 2. Vodorovně vytažené okraje představuje jediný fragment varianty K1, velikostní kategorie je č. 2. Zvonovité poklice zastupuje 14 fragmentů okrajů., varianty okrajů Y2 (1 ks) a Y5 (13 ks), velikostní kategorie je ve všech případech č. 2. Poháry jsou v počtu 2 fragmentů okrajů, jedná se o okraje typu S, varianty S1 (1 ks) a S4 (1 ks), velikostní kategorie jsou v obou případech č. 1.

9. 1. 1. 1. 6. TZ6

Keramické těsto obsahuje, vedle jílovité složky, příměs písku (*obr. 50. – 52.; 82., č. 6 - 7; 83., č. 2 – 5, 8; 84., č. 1 – 6, 8*). Jeho množství se může měnit, ale je vždy patrný.

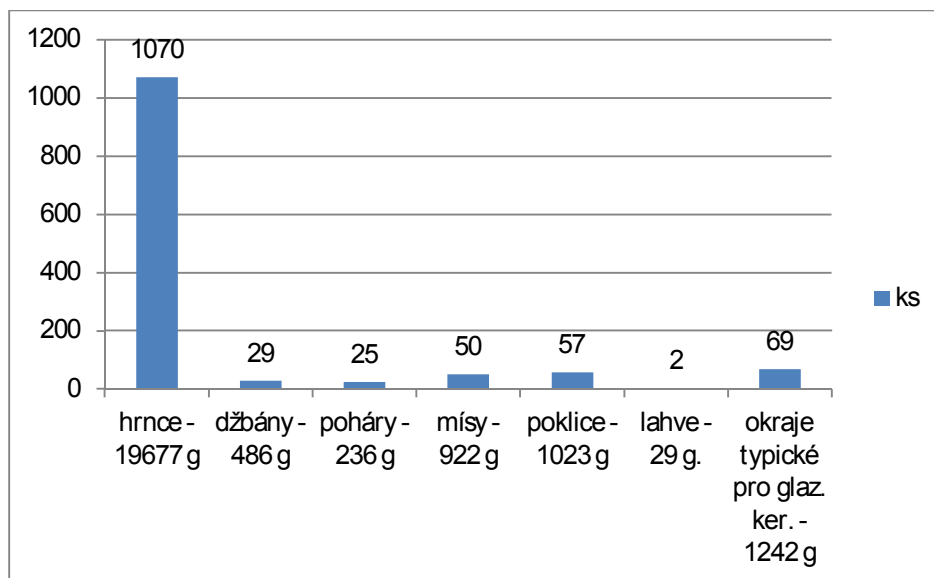
Struktura přidávaného písku kolísá od středně až po jemně zrnitý. Slída se vyskytuje v přirozeném množství (nebyla přidávána uměle), nebo se nevyskytuje vůbec. Povrch nádob je hladký až jemně drsný, většinou bez povrchové úpravy. Pokud se vyskytne povrchová úprava, pak jde hlavně o leštění, výjimečně se vyskytne poslídování. Výpal se odehrával v redukčním prostředí a je velmi tvrdý. Barva povrchu nádob má různé odstíny šedé. Na lomu je barva obdobná, ale může nabírat i výrazně světlejších, či tmavších odstínů. Občasné oxidační přežehy mají za následek cihlové a okrové fleky. Tvarování keramiky probíhalo především vytáčením na rychle rotujícím kruhu, ale i obtáčení z válečků bylo u této keramické třídy poměrně běžné (vyskytuje se především u fragmentů s hrubším ostřivem).

V rámci této keramické třídy se rovněž vyskytuje skupina, která se od zbytku produkce poměrně liší. Její keramické těsto je zpravidla výrazně jemnější, tloušťka střepeu menší a povrch je často leštěný. Má šedou barvu povrchu a na lomu je barva výrazně světlejší. Vyskytuje se zejména u fragmentů okrajů, které jsou typické především pro glazovanou keramiku (jeden fragment okraje této skupiny je rovněž glazovaný). Rozhodl jsem se pro tuto keramiku nevytvořit samostatnou keramickou třídu, protože její podobnost se zbytkem TZ6 je poměrně výrazná a rozdíly jsou často makroskopicky nepostřehnutelné.

Keramika ostřená pískem bez výraznější příměsi slídy a grafitu se vyskytuje od začátku 14. století a je typická především pro 2. polovinu 14. století a 15. století (*Nekuda 1980*, 395; *Unger 1984*, 294). Postupem času je ostřivo stále jemnější až se nakonec používá jen jemně plavená hlína a může se objevit i glazování, ale to se již dostáváme ke konci 15. století.

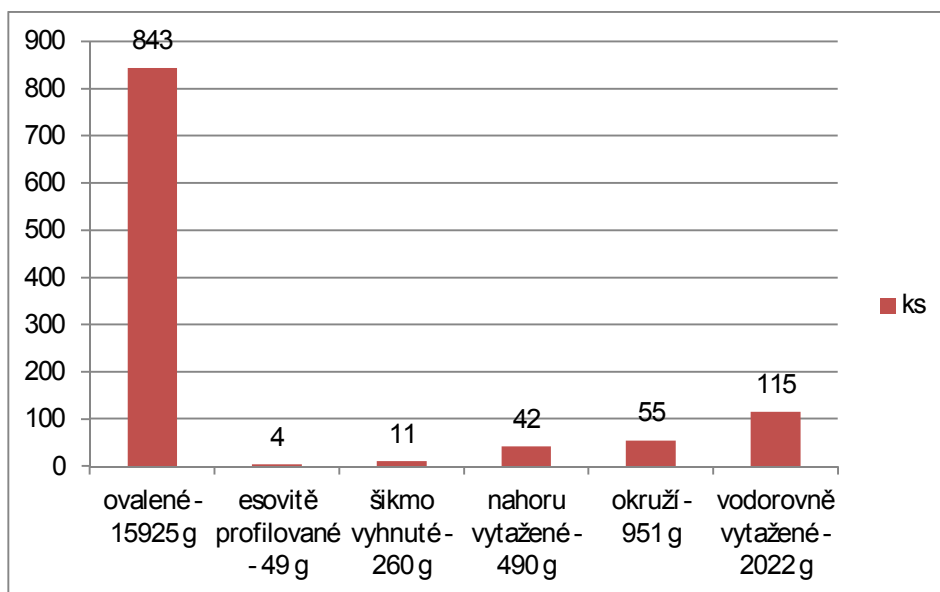
Soubor keramické třídy TZ6 tvoří 4214 fragmentů (29 % z celku) o hmotnosti 55095g (22% z celku). Z hlediska počtu fragmentů je to nejpočetnější keramická třída na lokalitě. Těla jsou v počtu 2482 fragmentů. Dna reprezentuje 308 fragmentů, nejvíce je jednoduchých den varianty A1 (187 ks) dále mírně odsazená dna varianty A2 (78 ks), rozšířená dna varianty A3 (43 ks) a jeden fragment nešlo přiřadit k žádné variantě. Fragmentů knoflíků poklic je 18 ks, zastoupeny jsou knoflíky s mírně zešíkmenou hranou varianty A1 (13 ks) a jednoduše profilované knoflíky A3 (5 ks). Ucha zastupuje 95 fragmentů o hmotnosti 1903 g. Oválný průřez má 60 fragmentů, dále pásková ucha (11 ks), pásková – prožlabená (23 ks) a jeden fragment nebylo možné přiřadit

k žádnému typu. Nožky jsou zastoupeny čtyřmi fragmenty protáhlého tvaru. Držadla v podobě tulejových rukojetí reprezentují 3 fragmenty.

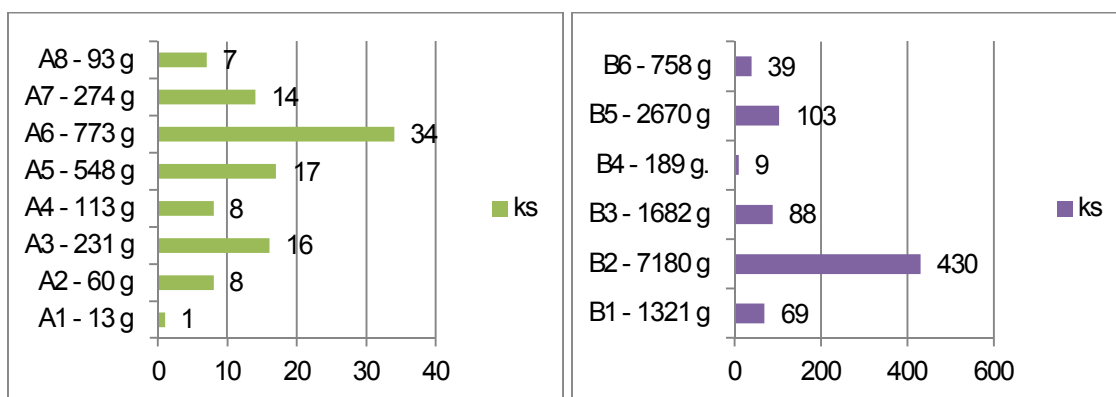
Graf. 33. množstevní poměr fragmentů okrajů druhů nádob u TZ6.

V keramickém souboru TZ6 je 1302 fragmentů okrajů keramických nádob. Okraje typické pro glazovanou keramiku představují 69 fragmentů. Tyto okraje nádob jsem nerozděloval na druhy nádob a omezil jsem se jen na uvedení typů a varianty okrajů. Okrajů typu L je 5 kusů, varianty L1 (1 ks), L2 (1 ks), L5 (2 ks) a fragment okraje varianty L6 (1 ks) měl medově hnědou polevu. Velikostní kategorie jsou 4 x č. 1 a 1 x č. 2. Dále dva okraje typu M (varianta M3), velikostní kategorie je v obou případech č. 2. Největší množství představuje typ N o 62 kusech, varianty N1 (61 ks) a N3 (1 ks), velikostní kategorie jsou 22 x č. 1 a 40 x č. 2.

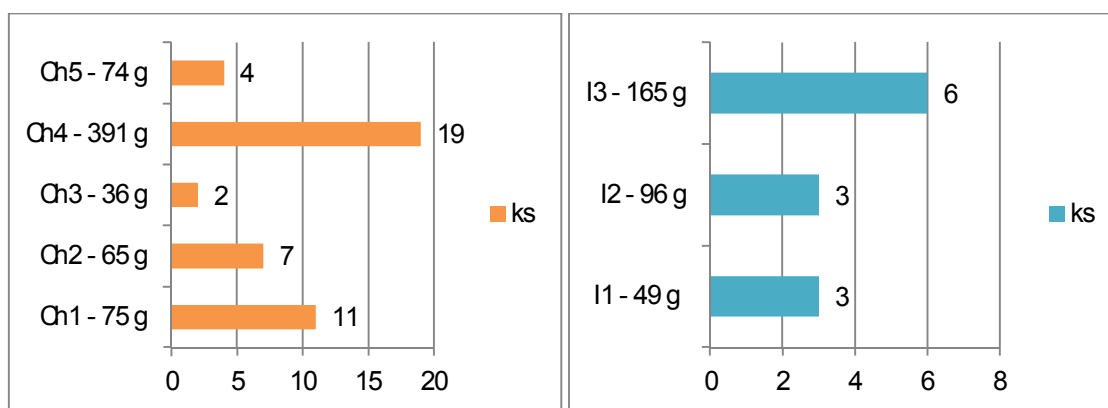
Graf. 34. množství poměr fragmentů jednotlivých druhů okrajové profilace hrnců u TZ6.

Okraje hrnců představují 1070 fragmentů. V souboru je nejvíce ovalených okrajů v počtu 843 kusů. Typ A zastupuje 105 fragmentů, varianty A1 (1 ks), A2 (8 ks), A3 (16 ks), A4 (8 ks), A5 (17 ks), A6 (34 ks), A7 (14 ks) a A8 (7 ks), velikostní kategorie jsou 11 x č. 1, 86 x č. 2 a 8 x č. 3. Typ B zahrnuje 738 fragmentů, varianty B1 (69 ks), B2 (430 ks), B3 (88 ks), B4 (9 ks), B5 (103 ks) a B6 (39 ks), velikostní kategorie jsou 64 x č. 1, 638 x č. 2 a 36 x č. 3.

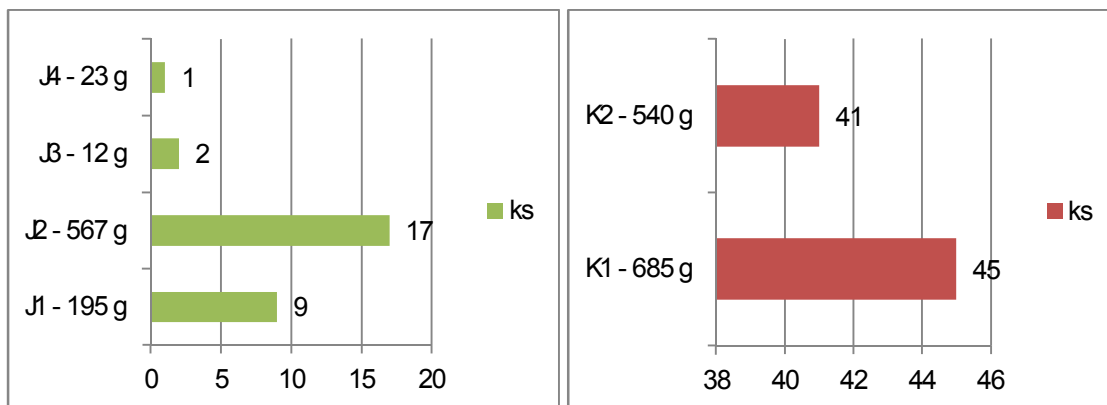
Graf. 35. množství poměr variant okrajů typu A u TZ6. Graf. 36. množství poměr variant okrajů typu B u TZ6.

Esovitě profilované okraje jsou zastoupeny čtyřmi fragmenty, varianty C1 (1 ks), C3 (1 ks) a C6 (2 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 2 x č. 2. Šikmo vyhnutých okrajů je 11 kusů. Typ D reprezentují 3 fragmenty, varianty D1 (1 ks), D3 (1 ks) a D4 (1 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 1 x č. 2. Typ E je složen z 8 fragmentů, varianty E1 (3 ks), E3 (1 ks), E5 (3 ks) a E8 (1 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č. 1 a 2 x č. 2. Nahoru vytažené okraje tvoří 42 fragmentů. Typ F je zastoupen 4 fragmenty, varianty F3 (1 ks), F4 (1 ks), F6 (1 ks) a F7 (1 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ H je složen z 38 fragmentů, varianty H1 (6 ks), H2 (4 ks) a H3 (28 ks), velikostní kategorie jsou 9 x č. 1, 25 x č. 2 a 4 x č. 3. Okraje ve tvaru okružích jsou zastoupeny v počtu 55 fragmentů. Typ Ch reprezentuje 43 fragmentů, varianty Ch1 (11 ks), Ch2 (7 ks), Ch3 (2 ks), Ch4 (19 ks) a Ch5 (4 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č. 1 a 37 x č. 2. Typ I tvoří 12 fragmentů, varianty I1 (3 ks), I2 (3 ks) a I3 (6 ks), velikostní kategorie jsou ve všech dvanácti případech č. 2.

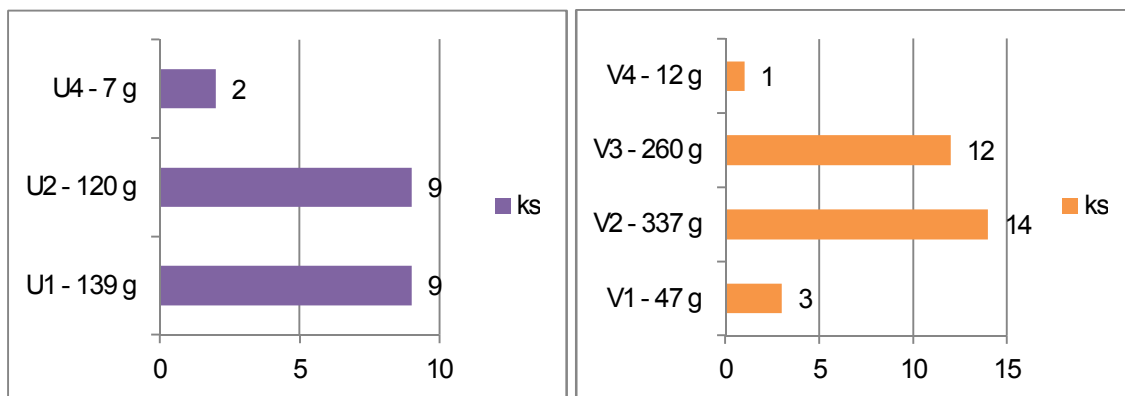
Graf. 37. množství variant okrajů typu Ch u TZ6. Graf. 38. množství variant okrajů typu I u TZ6.

Vodorovně vytažené okraje tvoří 115 fragmentů. Typ J zastupuje 29 fragmentů, varianty J1 (9 ks), J2 (17 ks), J3 (2 ks) a J4 (1 ks), velikostní kategorie jsou 3 x č. 1, 23 x č. 2 a 3 x č. 3. Typ K je v počtu 86 fragmentů, varianty K1 (45 ks) a K2 (41 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 2.

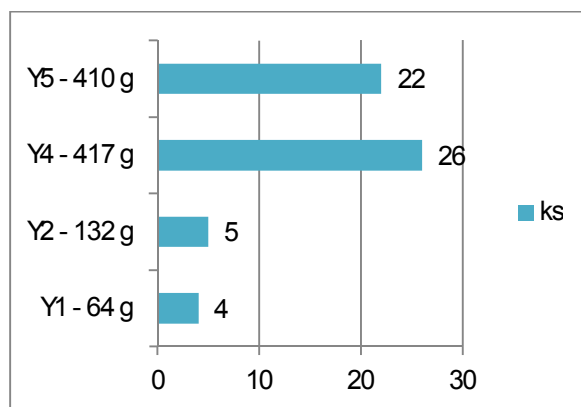
Graf. 39. množstevní poměr variant okrajů typu J u TZ6. Graf. 40. množstevní poměr variant okrajů typu K u TZ6.

Džbány jsou v souboru reprezentovány 29 fragmenty okrajů. Typ R zahrnuje 19 kusů, varianty R5 (1 ks), R6 (1 ks), R7 (10 ks) a R8 (7 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1. Typ Q tvoří 10 fragmentů, varianty Q1 (1 ks), Q2 (5 ks) a Q4 (4 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1. Poháry zastupuje 25 fragmentů okrajů. Typ S tvoří 13 fragmentů, varianty S1 (1 ks), S3 (2 ks), S4 (9 ks) a S5 (1 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1. Typ T reprezentuje 12 fragmentů, varianty T1 (6 ks), T2 (2 ks) a T3 (4 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1. Okraje Mís jsou v počtu 50 fragmentů. Typu U zahrnuje 20 fragmentů, varianty U1 (9 ks), U2 (9 ks) a U4 (2 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č.1 a 14 x č. 2. Typ V zastupuje 30 fragmentů, varianty V1 (3 ks), V2 (14 ks), V3 (12 ks) a V4 (1 ks), velikostní kategorie jsou 3 x č. 1, 26 x č. 2 a 1 x č. 3.

Graf. 41. množstevní poměr variant okrajů typu U u TZ6. Graf. 42. množstevní poměr variant okrajů typu V u TZ6.

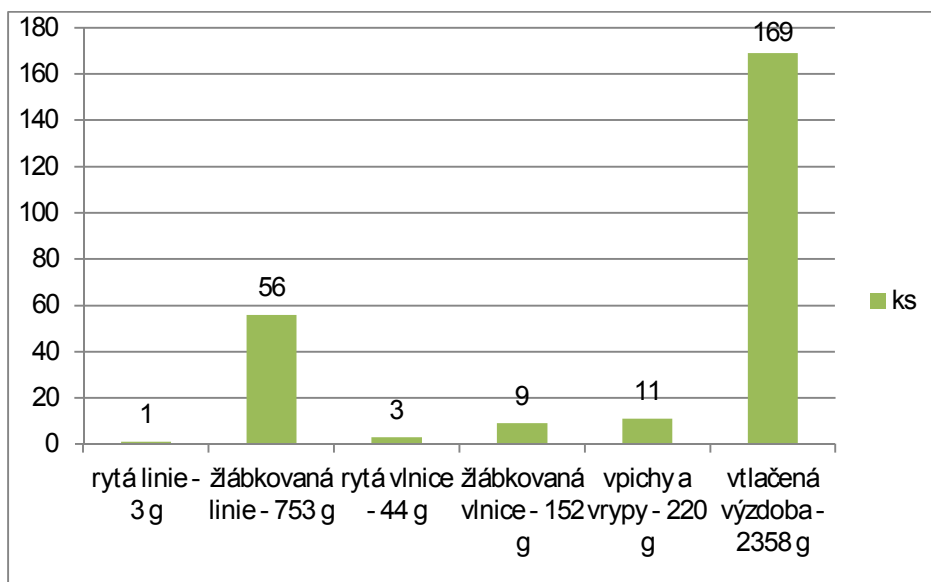
Lahve jsou v souboru reprezentovány dvěma fragmenty. Lahve nejsou zahrnuty v tabulce typů okrajů, proto se zde omezím pouze k připodobnění profilu okraje k variantě E1. Zvonovité poklice zastupuje 57 fragmentů okrajů. Varianty okrajů jsou Y1 (4 ks), Y2 (5 ks), Y4 (26 ks) a Y5 (22 ks), velikostní kategorie jsou 10 x č. 1, 46 x č. 2 a 1 x č. 3.

Graf. 43. množstevní poměr variant okrajů typu Y u TZ6.

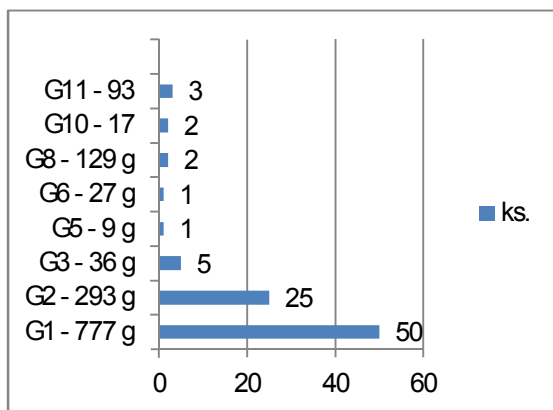
Zastoupení druhů keramických nádob je daleko pestřejší než u slídové a tuhové keramiky, ale nejvíce je stále hrnců. Dominantním typem okrajové profilace jsou výrazně ovalené okraje typu B, které jsou téměř výhradně zastoupeny i v III. horizontu zaniklé středověké vsi ve Mstěnicích, horizont je datovaný do 1. poloviny 15. století

(Nekuda 1985, 86 – 88). Výrazně ovalené okraje doplňují původem starší ovalené okraje typu A, minoritně jsou zastoupeny vodorovně vytažené okraje a okruží.

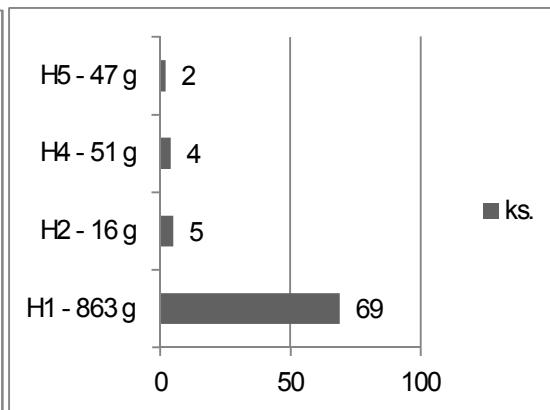

Graf. 44. Početní zastoupení jednotlivých druhů výzdoby na keramice TZ6.

Výzdoba byla zjištěna na 249 fragmentech. Ryté a žlábkované linie typů A a B jsou zastoupeny na 57 fragmentech. V jednom případě jde o rytou linii A1, dále varianty liniových žlábků B1 (3 ks), B2 (35 ks) a B3 (18 ks). Ryté a žlábkované vlnice typů C, D a E jsou reprezentovány na 12 fragmentech. Ryté vlnice varianty C2 (3 ks) a žlábkované vlnice varianty D1 (7 ks) a varianty E1 (2 ks). Výzdoba pomocí vpichů a vrypů typu F byla zjištěna na 11 fragmentech, varianty F1 (4 ks), F2 (3 ks), F3 (2 ks) a F5 (2 ks). Vtlačená výzdoba typů G a H je nejpočetnější a je přítomna na 169 fragmentech. Typ G je na 89 fragmentech, varianty G1 (50 ks), G2 (25 ks), G3 (5 ks), G5 (1 ks), G6 (1 ks), G8 (2 ks), G10 (2 ks) a G11 (3 ks). Typ H je na 80 fragmentech, varianty H1 (69 ks), H2 (5 ks), H4 (4 ks) a H5 (2 ks).

Graf. 45. množstevní poměr variant výzdoby typu G u TZ6.

Graf. 46. množstevní poměr variant výzdoby typu H u TZ6.

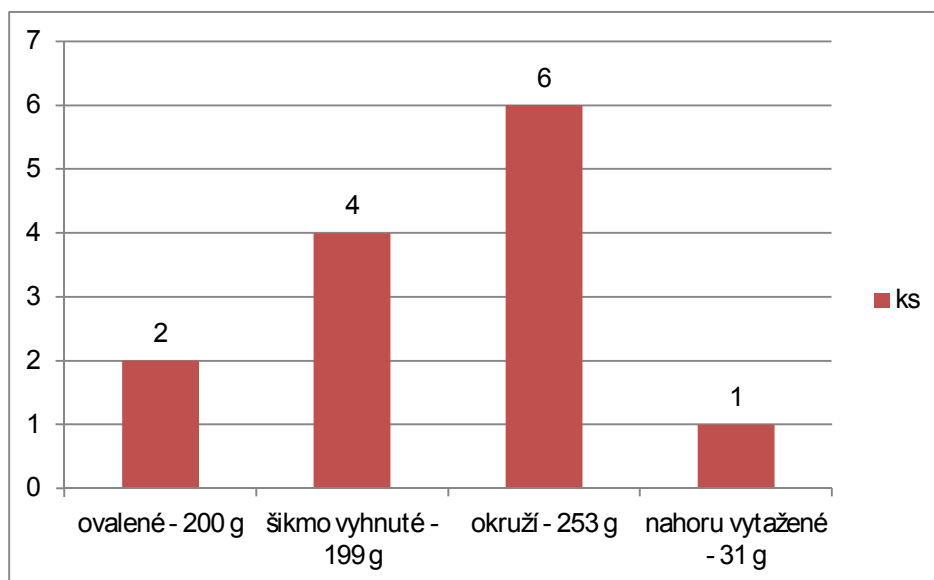
Vtlačená výzdoba pomocí kolků je pro 15. století častá (*Nekuda – Reichertová 1968*, 120 – 121), ale její množství v poměru ke zbytku druhům výzdoby stejně překvapí. Je doplňována jednoduchou rovnou linií, ostatní druhy výzdoby jsou ve výrazné menšině.

9. 1. 1. 1. 7. TZ7

Hrubší, silnostěnná keramika s výraznou příměsí grafitu (*obr. 53.*). Vzhledově je do značné míry podobná loštické keramice. Povrch je hrubý až puchýřovitý. Výpal se odehrával v redukčních podmínkách a byl velmi tvrdý. Barva povrchu je tmavohnědá s občasnými tmavšími fleky. Barva lomu je tmavě šedá až černá. Vyráběna byla pomocí vytáčení na hrnčířském kruhu.

M. Vokáč (vedoucí největších výzkumů na lokalitě) ji označuje termínem „severomoravská“ a datuje ji především do 14. století a 1. poloviny 15. Století.

Soubor keramické třídy TZ7 tvoří 193 fragmentů (1 % z celku) o hmotnosti 4110 g (2 % z celku). Těla zastupuje 172 fragmentů. 6 fragmentů den, 5 jednoduchých (varianta A1) a jeden fragment dna nebylo možné přiřadit k žádné variantě. Výzdoba byla zjištěna u jednoho fragmentu těla (varianta E1).

Graf. 47. množstevní poměr fragmentů jednotlivých druhů okrajové profilace hrnců u TZ7.

V souboru okrajů je 15 fragmentů. Okrajů hrnců je 13. Ovalené okraje představují 2 fragmenty typu B, varianty B4 (1 ks) a B6 (1 ks), velikostní kategorie jsou v obou případech č. 3. Šikmo vyhnutých okrajů typu F jsou 4 kusy, varianty E1 (1 ks), E7 (1 ks) a E8 (2 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 2 a 2 x č. 3. Nahoru vytažené okraje tvoří 1 fragment typu F (varianta F2), velikostní kategorie je č. 3. Okraje ve tvaru okružní jsou zastoupeny 6 fragmenty, varianta Ch4 (4 ks), I3 (2 ks), velikostní kategorie je ve všech případech č. 3. Zásobnice zastupují 2 fragmenty okrajů typu O, varianta O5 (1 ks) a O6 (1 ks), velikostní kategorie je v obou případech č. 3.

9. 1. 1. 1. 8. TZ8

Ložtická keramika. Keramická hmota je načernalá a tmavošedá (*obr. 54. – 55.*). Vypalování bylo redukční a velmi tvrdé, až kameninové. Povrch je typicky hrubě puchýřovitý, bradavčitý a pokrytý hrubými vyvřelinami. Barva povrchu bývá červenohnědá s mírným leskem. Vyráběna byla způsobem vytáčení na kruhu, na dnech se objevují stopy po odříznutí strunou.

Loštická keramika je velice výrazná a nezaměnitelná, existuje o ní rozsáhlá literatura (např. *Gregorová – Hložek 2008*, 86 - 89; *Goš 2007*; *Měřínský 1969*) Byla vyráběna v severomoravských Lošticích minimálně od konce 14. století až do 16. století a svým osobitým charakterem si získala popularitu nejen v Českých zemích, ale i ve velké části tehdejší Evropy.

Soubor keramické třídy TZ8 tvoří 38 fragmentů (méně než 1 % z celku) o hmotnosti 1093 g (méně než 1 % z celku). Těla zastupuje 19 fragmentů. Dna reprezentuje jediní fragment mírně odsazeného dna varianty A2 . Výzdoba byla zjištěna u dvou fragmentů, varianty B2 (1 ks) a F5 (1 ks). V souboru fragmentů okrajů je 18 kusů. Hrnce představuje 13 fragmentů. Jedná se o okruží typu I, varianty I1 (1 ks) a I3 (12 ks), velikostní kategorie jsou 4 x č. 2 a 9 x č. 3. Poháry jsou zastoupeny 5 fragmenty, všechny patří k typu S, varianty S3 (1 ks), S4 (1 ks) a S5 (3 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1.

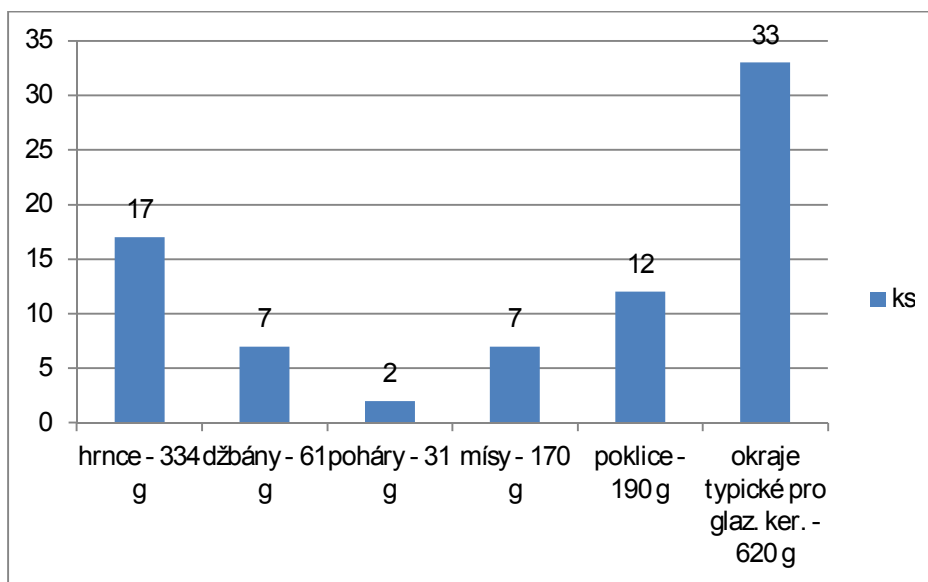
9. 1. 1. 1. 9. TZ9

Jemnozrná až středně zrnitá keramika bez obsahu grafitu a s přirozenou příměsí slídy, nebo bez ní (*obr. 56*). Povrch nádob je většinou hladký, někdy středně zrnitý. Případná povrchová úprava je provedená nejčastěji leštěním, výjimečně poslídováním. Výpal byl provázen v oxidačním prostředí, je velice tvrdý a kvalitní. Barva povrchu je okrových odstínů, stejně jako lom. Tvarování nádoby probíhalo vytáčením na rychle rotujícím kruhu.

V rámci TZ9 existuje ještě skupina fragmentů s mírně odlišnými vlastnostmi (obdobný případ jako u TZ6). Jedná se o fragmenty jemnější keramické hmoty bez příměsí slídy a s častější povrchovou úpravou v podobě leštění. Dále je typická tenčí síla střepu nádob. Častěji se tento typ vyskytuje u fragmentů nádob s glazurou, pro glazovanou (jednostranně, oboustranně) keramiku jsem se však rozhodl vyčlenit samostatné keramické třídy.

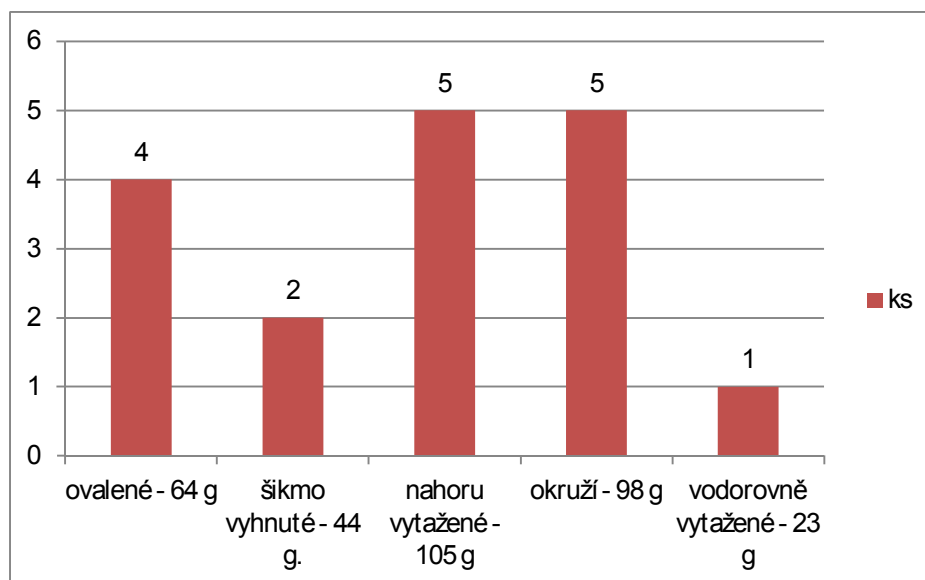
Oxidačně pálená keramika se rozvíjí vedle redukčně pálené keramiky od 14. století (*Nekuda – Reichertová 1968*, 129), vyskytuje se dále přes 15. století, kdy se jí začíná častěji dostávat polevy a pokračuje až do novověku.

Soubor keramické třídy TZ9 tvoří 560 fragmentů (4 % z celku) o hmotnosti 9861 g (4 % z celku). Těla zastupuje 336 fragmentů. Dna reprezentuje 57 fragmentů, vyskytují se jednoduchá dna varianty A1 (24 ks), mírně odsazená dna varianty A2 (21 ks), rozšířená dna varianty A3 (11 ks) a prohnutá dna varianty A4 (1 ks). Knoflíky poklic zastupuje 7 fragmentů, vyskytují se knoflíky s mírně zešikmenou hranou varianty A1 (4 ks) a jednoduše profilované knoflíky varianty A3 (3 ks). Ucha zastupuje 46 fragmentů, oválný průřez má 42 ks, dále jedno páskové ucho a tři fragmenty páskových a prožlabených uch. Nožky jsou zastoupeny 22 fragmenty protáhlého tvaru. Držadla v podobě tulejových rukojetí reprezentuje 9 fragmentů.

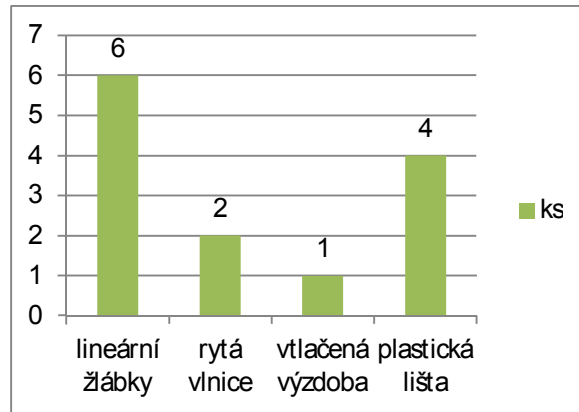
Graf. 48. množstevní poměr fragmentů okrajů druhů nádob u TZ9.

V souboru je 78 fragmentů okrajů keramických nádob. Okraje typické pro glazovanou keramiku jsou v počtu 33 kusů. Tyto okraje nádob jsem nerozděloval na druhy nádob a omezil jsem se jen na uvedení jejich typů a variant. Typ L zahrnuje 4 kusy, varianty L2 (1 ks), L4 (2 ks) a L7 (1 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1. Okraje typu M jsou v počtu 9 kusů, varianty M1 (3 ks), M2 (1 ks), M3 (4 ks) a M4 (1 ks), Velikostní kategorie jsou 4 x č. 1, 4 x č. 2 a 1 x č. 3. Okraje typu N zastupuje 20 kusů, varianty N1 (18 ks), N3 (1 ks) a N5 (1 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 19 x č. 2.

Graf. 49. množstevní poměr fragmentů jednotlivých druhů okrajové profilace hrnců u TZ9.

Okraje hrnců jsou v počtu 17 fragmentů. Nahoru vytažené okraje typu F zastupuje 5 fragmentů, varianty F4 (1 ks), F6 (3 ks) a G1 (1ks), velikostní kategorie jsou ve všech pěti případech č. 1. Okružní je v počtu 5 kusů, varianty Ch4 (1 ks) a I4 (4 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 4 x č. 2. Ovalené okraje typu B jsou v počtu 4 fragmentů, varianty B2 (1ks), B4 (1ks) a B6 (2 ks), velikostní kategorie jsou 3 x č. 1 a 1 x č. 2. Dva fragmenty šikmo vyhnutých okrajů varianty E3, velikostní kategorie je v obou případech č. 1. Jeden fragment patří k vodorovně vytaženým okrajům varianty K1, velikostní kategorie je č. 2. Džbány jsou v souboru reprezentovány 7 fragmenty. Ve skupině okrajů typu R je 6 fragmentů, varianty R7 (2 ks) a R8 (4 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1. Typ Q tvoří jeden fragment okraje varianty Q1, velikostní kategorie je č. 1. Poháry jsou zastoupeny 2 fragmenty, varianty S6 (1 ks) a T2 (1 ks), velikostní kategorie je v obou případech č. 1. Mísy jsou v počtu 7 fragmentů. K okrajům typu U patří 3 fragmenty, varianty U1 (1 ks) a U4 (2 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ V zastupuje varianta V3 (4 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 2 x č. 2. Zvonovité poklice zastupuje 12 fragmentů, varianty Y2 (1 ks), Y4 (9 ks) a Y5 (2 ks), velikostní kategorie jsou 3 x č. 1 a 9 x č. 2.

Graf. 50. Množstevní zastoupení jednotlivých druhů výzdoby na keramice TZ9.

Výzdoba byla zjištěna na 13 kusech keramických fragmentů. V šesti případech jde o lineární a rovné žlábký, varianty B2 (1 ks) a B3 (5 ks). Rytá vlnice je zastoupena dvěma fragmenty C1. Vtlačovanou výzdobu reprezentuje 1 fragment varianty G2 a plastická lišta byla zjištěna u 4 fragmentů, varianty Ch3 (1 ks), Ch4 (1 ks) a Ch9 (1 ks).

9. 1. 1. 1. 10. TZ10

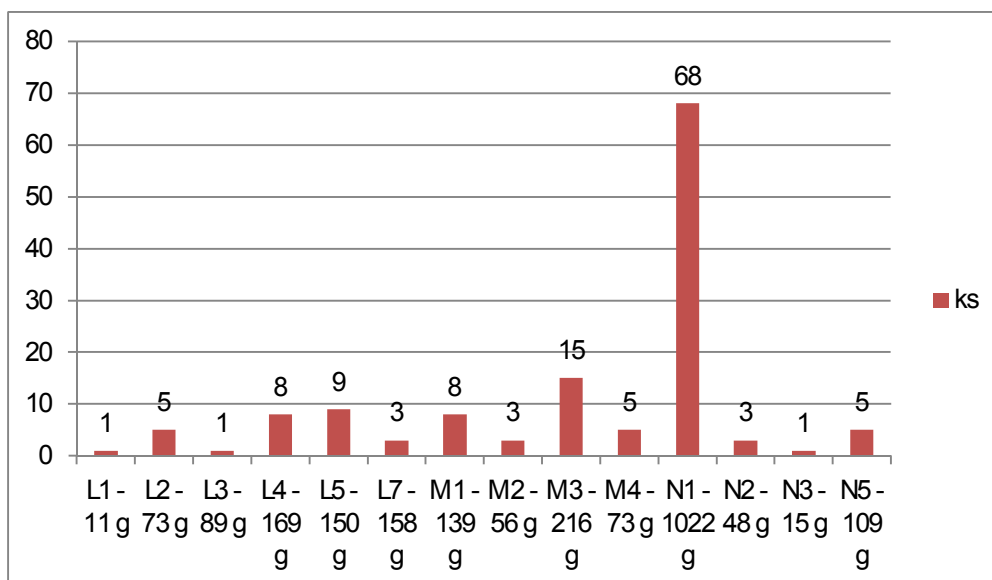
Makroskopické vlastnosti keramického těsta, způsob vypalování i tvarování je obdobné jako u TZ9. Keramika je hladká, tenkostěnná a tvrdě vypálená, někdy nabývá vlastností až kameniny (*obr. 57.*). Sporadicky se vyskytuje i hrubší keramické těsto s drsnějším povrchem. Glazura je jednostranná, a to z vnitřní strany nádoby. Glazura končí z vnitřní strany těsně pod okrajem, na vrcholu okraje, nebo okraj přesahuje.

První glazované nádoby se začínají objevovat už na konci 13. století (*Unger 1984, 294*), kdy se vnitřní poleva začíná uplatňovat především u trojnožek s tulejovitým držadlem. Tento druh nádoby je v souboru také zastoupen, bohužel jsem okraje trojnožek nedokázal spolehlivě lokalizovat. Fragmentace zlomků byla většinou značná a většina kontextů byla promíchaná s novověkými zlomky, které jsou u glazovaných nádob snadno zaměnitelné. Obecně se dá říci, že nejstarší nádoby nesou bezbarvou, medově hnědou nebo žlutozelenou polevu. Ve 14. století se objevuje stále málo nádob s vnitřní polevou, jejich počet se začíná zvyšovat až ve 2. polovině 15. století a v 16. století již převládají (*Nekuda 1980, 396; Petrůň 1985, 767*).

Soubor keramické třídy TZ10 tvoří 1277 fragmentů (9 % z celku) o hmotnosti 19405 g (8 % z celku). Další analýza bude provedena v rámci jednotlivých barev polevy. Okraje nádob jsem nerozděloval na druhy nádob a omezil jsem se jen na uvedení jejich typů a variant.

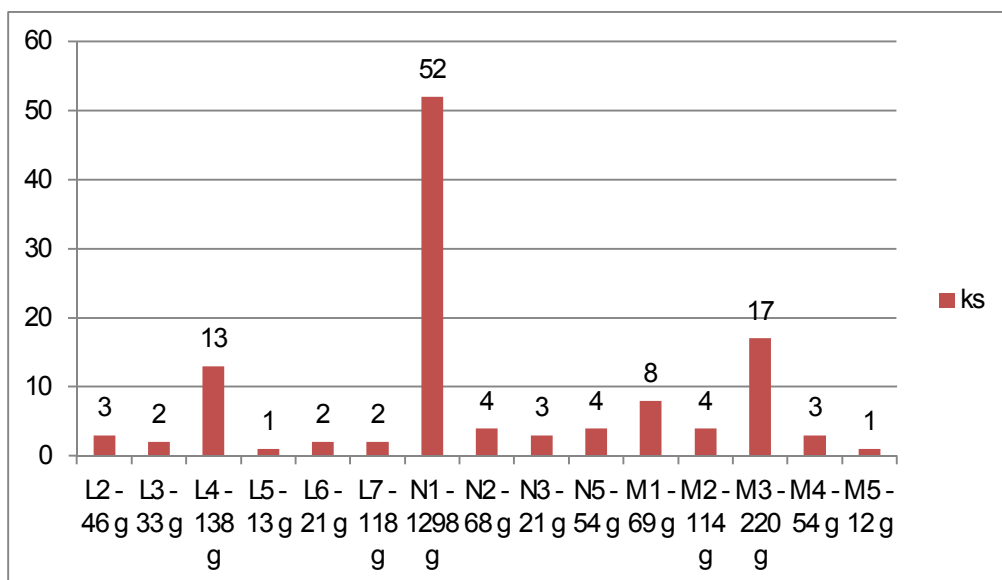
Žlutá: 68 fragmentů. Fragmenty těl zastupuje 35 kusů. Dna jsou v počtu 7 fragmentů, varianty A1 (5 ks), A2 (1 ks) a A3 (1 ks). Ucha zastupuje 6 fragmentů oválného průřezu. Dále jedna nožka protáhlého tvaru a tulejové držadlo. Mezi okraje patří 18 fragmentů o hmotnosti 190 g. Typ L reprezentují 3 fragmenty, varianty L3 (1 ks), L4 (1 ks) a L6 (1 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 1 x č. 2. Typ M je zastoupen 6 fragmenty, varianty M1 (5 ks) a M3 (1 ks), velikostní kategorie jsou 4 x č. 1 a 2 x č. 2. V souboru je rovněž přítomno 9 fragmentů okrajů džbánů, varianty R7, velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1.

Zelená: 457 fragmentů. Fragmenty těla zastupuje 257 fragmentů. Dna reprezentuje 31 fragmentů, varianty A1 (6 ks), A2 (15 ks) a A3 (10 ks). Ucha zastupuje 17 fragmentů, oválný průřez (16 ks) a pásková – prožlabená ucha (1 ks). Dále jeden knoflík varianty A3, 8 nožek protáhlého tvaru a 4 tulejová držadla. Výzdoba byla zjištěna u jednoho fragmentu (varianta B3). Mezi okraje patří 139 fragmentů. Typ L zahrnuje 27 fragmentů, varianty L1 (1 ks), L2 (5 ks), L3 (1 ks), L4 (8 ks), L5 (9 ks) a L7 (3 ks), velikostní kategorie jsou 11 x č. 1 a 16 x č. 2. Typ N zastupuje 77 fragmentů, varianty N1 (68 ks), N2 (3 ks), N3 (1 ks) a N5 (5 ks), velikostní kategorie jsou 15 x č. 1, 58 x č. 2 a 2 x č. 3. Typ M je zastoupen 31 fragmenty, varianty M1 (8 ks), M2 (3 ks), M3 (15 ks) a M4 (5 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č. 1 a 25 x č. 2. V souboru je rovněž přítomen jeden fragment okraje džbánu varianty R7, velikostní kategorie je č. 1. Dále dva fragmenty okrajů zvonovitých poklic varianty Y4, velikostní kategorie je v obou případech č. 2. A jeden fragment okraje misky varianty V1, velikostní kategorie je č. 2.

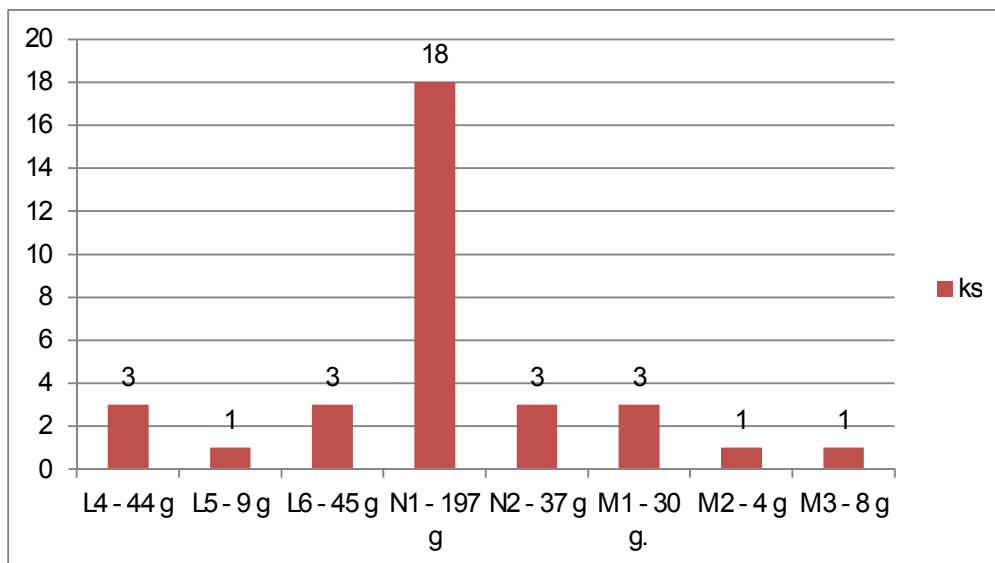
Graf. 51. množstevní poměr variant okrajů typů L, N a M u TZ10 (zelená poleva).

Medově hnědá: 472 fragmentů. Fragменты těl jsou v počtu 264 fragmentů. Dna reprezentuje 40 fragmentů, varianty A1 (11 ks), A2 (17 ks), A3 (11 ks) a A6 (1 ks). Ucha zastupuje 28 fragmentů, oválný průřez (20 ks), pásková – prožlabená ucha (5 ks) a jednoduchá pásková ucha (3 ks). Dále 12 nožek protáhlého tvaru a 7 fragmentů tulejových držadel. Mezi okraje patří 127 fragmentů. Typ L reprezentuje 23 fragmentů, varianty L2 (3 ks), L3 (2 ks), L4 (13 ks), L5 (1 ks), L6 (2 ks) a L7 (2 ks), velikostní kategorie jsou 10 x č. 1 a 13 x č. 2. Typ N zastupuje 63 fragmentů, varianty N1 (52 ks), N2 (4 ks), N3 (3 ks) a N5 (4 ks), velikostní kategorie jsou 9 x č. 1, 51 x č. 2 a 3 x č. 3. Typ M je zastoupen 33 fragmenty, varianty M1 (8 ks), M2 (4 ks), M3 (17 g), M4 (3 ks) a M5 (1 ks), velikostní kategorie jsou 7 x č. 1, 24 x č. 2 a 2 x č. 3. V souboru je rovněž přítomno 6 fragmentů okrajů džbánů, varianta R7 (3 ks) a Q2 (3 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1. 2 fragmenty okrajů zvonovitých poklic varianty Y4, nebylo možné odečíst velikostní kategorii.

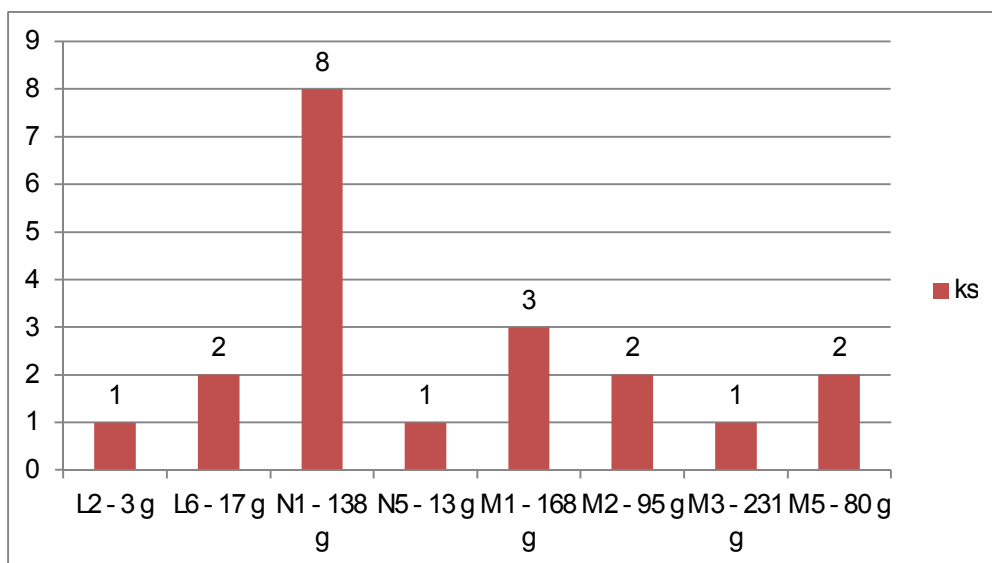
Graf. 52. množstevní poměr variant okrajů typů L, N a M, u TZ10 (medově hnědá poleva).

Bílá: 74 fragmentů. Fragменты těl zastupuje 35 fragmentů. Dna reprezentují 4 fragmenty, varianty A1 (1 ks), A2 (2 ks) a A4 (1 ks). Ucha zastupují 2 fragmenty oválného průřezu. Mezi okraje patří 33 fragmentů. Typ L reprezentuje 7 fragmentů, varianty L4 (3 ks), L5 (1 ks) a L6 (3 ks), velikostní kategorie jsou 5 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ N zastupuje 21 fragmentů, varianty N1 (18 ks) a N2 (3 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 20 x č. 2. Typ M je zastoupen 5 fragmenty, varianty M1 (3 ks), M2 (1 ks) a M3 (1 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 4 x č. 2.

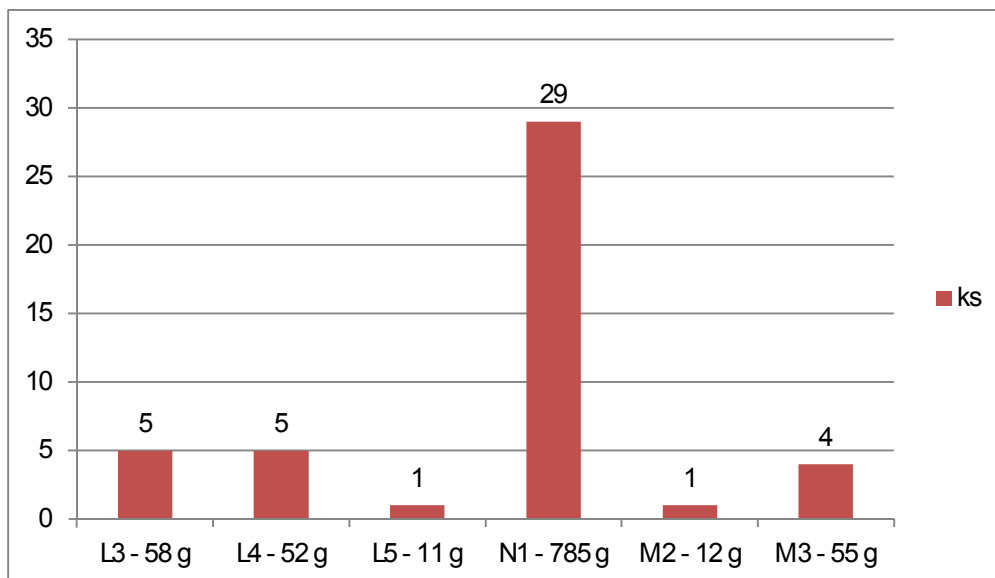
Graf. 53. množstevní poměr variant okrajů typů L, N a M, u TZ10 (bílá poleva).

Bezbarvá: 96 fragmentů. Fragmety těl zastupuje 51 fragmentů. Dna jsou v počtu 3 fragmentů, varianty A2 (1 ks) a A3 (2 ks). Ucha zastupuje 10 fragmentů, oválný průřez (8 ks) a pásková – prožlabená ucha (2 ks). Výzdoba byla zjištěna u jednoho fragmentu (varianta G2). Mezi okraje patří 22 fragmentů. Typ L reprezentují 3 fragmenty, varianty L2 (1 ks) a L6 (2 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 1. Typ N zastupuje 9 fragmentů, varianty N1 (8 ks) a N5 (1 ks), velikostní kategorie jsou 7 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ M je zastoupen 8 fragmenty, varianty M1 (3 ks), M2 (2 ks), M3 (1 ks) a M5 (2 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 6 x č. 2. V souboru jsou rovněž přítomny 2 fragmenty okraje džbánů varianty R7, velikostní kategorie je v obou případech č. 1.

Graf. 54. množstevní poměr variant okrajů typů L, N a M, u TZ10 (bezbarvá poleva).

Kávově hnědá: 99 fragmentů. Fragменты těl zastupuje 38 fragmentů. Dna reprezentují 2 fragmenty, varianty A1 (1 ks) a A2 (1 ks). Ucha zastupuje 10 fragmentů, jedná se o ucha oválného průřezu. Dále dvě nožky protáhlého tvaru a jedno tulejové držadlo. Mezi okraje patří 47 fragmentů. Typ L reprezentuje 11 fragmentů, varianty L3 (5 ks), L4 (5 ks) a L5 (1 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č. 1 a 5 x č. 2. Typ N zastupuje 29 fragmentů varianty N1, velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 28 x č. 2. Typ M je zastoupen 5 fragmenty, varianty M2 (1 ks) a M3 (4 ks), velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 4 x č. 2. V souboru je rovněž přítomen 1 fragment okraje džbánu varianty R7, velikostní kategorie je č. 1 a jeden fragment okraje zvonovité poklice varianty Y4, velikostní kategorie je č. 2.

Graf. 55. Množstevní poměr variant okrajů typů L, N a M, u TZ10 (kávově hnědá poleva).

Červená: jediný fragment těla.

9. 1. 1. 1. 11. TZ11

Popis keramické třídy je stejný jako u TZ10 s tím, že se u této keramické skupiny nevyskytují fragmenty z hrubšího keramického těsta, jde ve všech případech o jemně plavenou keramiku. Glazura je oboustranná, jednobarevná i vícebarevná.

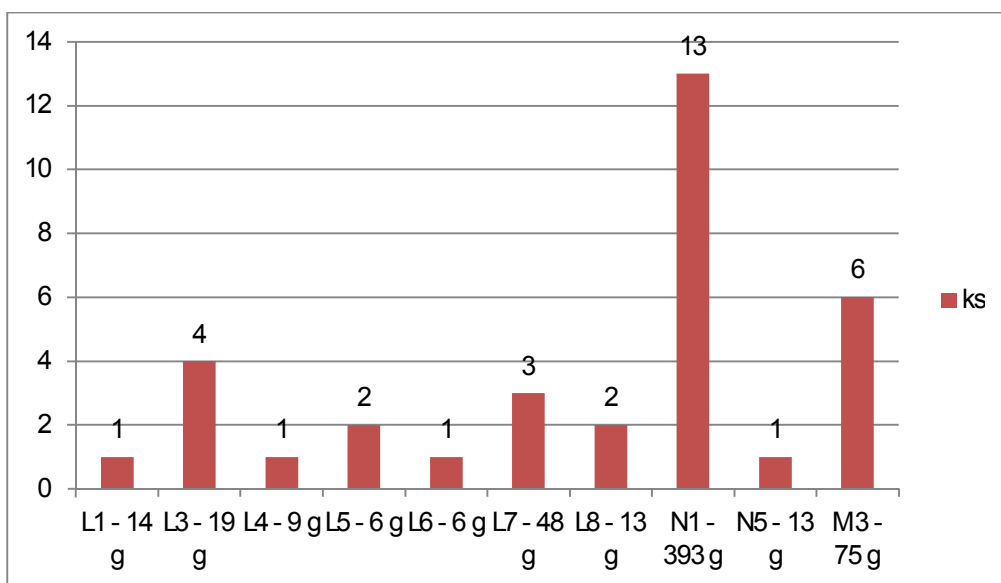
Oboustranně polévaná keramika je již spíše záležitostí novověku, především pokud se jedná o rozdílnou barvu polevy na vnitřní a vnější straně nádoby. Nemůžeme však vyloučit že nějaké fragmenty patří ještě do 15. století.

Soubor keramické třídy TZ11 tvoří 154 fragmentů (1 % z celku) o hmotnosti 1738 g (1 % z celku). Další analýza bude provedena v rámci jednotlivých barev polevy. V případě rozdílné barvy na vnitřní a vnější straně se na prvním místě uvádí barva polevy na vnitřní straně a na druhém místě barva polevy na vnější straně. Okraje nádob jsem nerozděloval na druhy nádob a omezil jsem se jen na uvedení jejich typů a variant.

Žlutá: 3 fragmenty. Jeden fragment dna varianty A1. Jeden fragment nožky a jeden fragment tulejového držadla.

Žlutá, zelená: 4 fragmenty těla.

Zelená: 81 fragmentů. Fragментy těl zastupuje 33 fragmentů. Dna reprezentuje 8 fragmentů, varianty A1 (3 ks), A2 (2 ks), A3 (2 ks) a A4 (1 ks). Ucha jsou v počtu 6 fragmentů, jedná se o ucha oválného průřezu. Mezi okraje patří 34 fragmentů. Typ L reprezentuje 14 fragmentů, varianty L1 (1 ks), L3 (4 ks), L4 (1 ks), L5 (2 ks), L6 (1 ks), L7 (3 ks) a L8 (2 ks), velikostní kategorie jsou 12 x č. 1 a 2 x č. 2. Typ N zastupuje 14 fragmentů, varianty N1 (13 ks) a N5 (1 ks), velikostní kategorie jsou 6 x č. 1, 7 x č. 2 a 1 x č. 3. Typ M je zastoupen 6 fragmenty varianty M3, velikostní kategorie jsou č. 2. V souboru je rovněž přítomen 1 fragment okraje lahve (nepřirázena žádná varianta okraje).

Graf. 56. množství poměr variant okrajů typů L, N a M, u TZ11 (zelená poleva).

Zelená, žlutá: 1 dna varianty A5.

Zelená, medově hnědá: 3 fragmenty. 1 fragment dna varianty A3 a 2 fragmenty těl.

Zelená, kávově hnědá: 1 fragment těla.

Medově hnědá: 29 fragmentů. K tělům patří 17 fragmentů. Okraje zastupuje 6 fragmentů, varianty M1 (5 ks) a N1 (1 ks), velikostní kategorie jsou ve všech případech č. 2. Dna reprezentují 3 fragmenty varianty A2. Ucha zastupují 4 fragmenty, jedná se o ucha oválného průřezu.

Medově hnědá, zelená: 6 fragmentů. Těla zastupují 3 fragmenty, dna 2 fragmenty varianty A3 a nožky 1 fragment protáhlého tvaru.

Bílá: 16 fragmentů. Těla zastupuje 5 fragmentů. K okrajům patří 7 fragmentů, varianty L1 (1 ks), L2 (4 ks) a L7 (2 ks), velikostní kategorie jsou 2 x č. 1 a 5 x č. 2. Dna reprezentují 3 fragmenty, varianty A2 (1 ks) a A4 (2 ks). Ucha zastupuje 1 fragment, jedná se o ucho oválného průřezu.

Kávově hnědá: 10 fragmentů. Těla zastupuje 5 fragmentů. K okrajům patří 2 fragmenty varianty N1, velikostní kategorie jsou 1 x č. 1 a 1 x č. 2. Dna reprezentují 2 fragmenty varianty A1. Ucha zastupuje 1 fragment, jedná se o ucho oválného průřezu.

9. 1. 1. 1. 12. TZ12

Kamenina a polokamenina. Keramická hmota je jemnozrnná a jílovitá. Jedná se o silnější, kompaktní a velmi tvrdou „keramiku“. Byla vypalována v oxidačním i redukčním (různá barva povrchu od okrové až po šedou) prostředí za vysokých teplot a je vyráběna vytáčením na kruhu.

Keramika podobná kamenině se v souboru vyskytuje minimálně. Její výroba nebyla ve středověku v českých zemích nijak rozšířena a jednalo se spíše o importované zboží. První specializované dílny u nás začínaly vznikat až v 18. století (*Zádrapa a kol. 1971, 11*).

Soubor keramické třídy TZ12 tvoří 46 fragmentů (méně než 1 % z celku) o hmotnosti 825 g (méně než 1 % z celku). Těla zastupuje 38 fragmentů. K okrajům patří

1 fragment hrnce varianty B1, velikostní kategorie je č. 1. Mezi dna patří 7 fragmentů, varianty den jsou A1 (2 ks), A2 (3 ks), A3 (1 ks) a A4 (1 ks).

9. 1. 1. 1. 13. TZ13

Keramická produkce z mladšího novověku, především porcelán. Fragmenty této keramické třídy jsem nijak netřídil, neboť nezasahují (ani teoreticky) do časového rozmezí, kterým se ve své práci zabývám.

442 fragmentů (3 % z celku) o hmotnosti 3133 g (1 % z celku).

9. 1. 1. 1. 14 TZ14

Tato keramická třída je specifická po stránce svého vzniku. Jde o druhotně přepálené a jinak znehodnocené fragmenty, u nichž původní keramická hmota odpovídá popisu předchozích skupin, ale nelze přesně rozhodnout, o kterou se konkrétně jedná.

Soubor keramické třídy TZ14 tvoří 9 fragmentů (méně než 1 % z celku) o hmotnosti 134 g (méně než 1 % z celku). Těla zastupují 3 fragmenty. Mezi okraje patří 5 fragmentů hrnců varianty A3, velikostní kategorie je č. 2. Ucha představuje jeden fragment, jedná se o páskové ucho. Výzdoba byla zjištěna u jednoho fragmentu, varianta F2.

9. 1. 2. Kamnářská keramika

Morfologické údaje

Druh kachle/D. k.: druh kachle, ze kterého pochází konkrétní keramický zlomek. Je uváděn v alfabetském kódu. Na lokalitě se vyskytovaly dva typy kachlů: *KK* - komorové, kuželovitého tvaru a *NP* - nádobkové, pohárového tvaru

Kategorie fragmentu/K. f.: do položky je pomocí alfabetského kódu zaznamenáváno, o jakou část kachle jde.

nádobkové, pohárové kachle: *O* - okraj, *Dn* - dno, *PN* – plášť nádoby.

komorové, kuželovité kachle: *OL* – okrajová lišta, *OVO* – okraj vyhřívacího otvoru, *PK* – plášť komory, *CVS* – čelní vyhřívací stěna.

Pokud je takovýchto kategorií na fragmentu více, pak se uvádějí v pořadí od okrajové lišty k okraji vyhřívacího otvoru. Při analytickém vyhodnocování (množstevním a hmotnostním) jednotlivých kategorií jsem se tyto fragmenty rozhodl započítávat, ke každé kategorii, kterou obsahují, jako celek.

Typ okraje/Typ. o.: u komorových kachlů se uvádí typ a varianta okraje vyhřívacího otvoru a u nádobkových kachlů se uvádí typ a varianta okraje. Zaznamenávají se v alfanumerickém kódu a odkazují na typologické tabulky (*příloha č. II.*)

Okraj vyhřívacího otvoru (KK): typ *Z*, var. 2 – 5.

Okraj (NP): Typ *Pk*, var. 1.

Barva polevy/B. p.: uvádí se, pokud je fragment polévaný. Značení barev: 1 – žlutá, 2 – zelená, 3 – medově hnědá, 4 – bílá, 5 – bezbarvá, 6 – oranžová, 7 – modrá, 8 – kávově hnědá, 9 – bílá s černými flíčky.

9. 1. 2. 1. Rozbor kamnářské keramiky

Fragmenty kachlů představují poměrně výrazné množství nálezů na lokalitě, 668 fragmentů o hmotnosti 47458 g. V souboru se vyskytují jak malé fragmenty, tak i poměrně velké a dobře zachovalé kusy. Žádný kachel však není kompletní. Rozbor bude proveden v rámci jednotlivých barev polevy (pokud ji kachle mají).

Do databáze jsem nezaznamenával technologické údaje v podobě keramické třídy (ani jsem je nesledoval), jako u stolní keramiky, ale o keramické hmotě nalezené kamnářské keramiky se zmíním na tomto místě.

U fragmentů kachlů bylo keramické těsto do značné míry stejnorodé, jednalo se o oxidačně (redukční výpal se vyskytl asi jen u 4 fragmentů) pálenou keramiku s příměsí hrubšího či jemnějšího písku, nebo o jemně plavenou keramickou hmotu (především v případě glazovaných fragmentů). Další variabilita byla v množství přidávané slídy do keramického těsta. Větší „slídnatost“ se vyskytovala u neglazovaných fragmentů s hrubozrnnějším keramickým těstem. U těchto fragmentů se rovněž vyskytovalo dodatečné poslídování čelní vyhřívací stěny.

V souboru jsou zastoupeny téměř výhradně komorové kachle, které se v našem prostředí začínají vyrábět asi od konce 1. poloviny 14. století (*Smetánka 1983*, 145 – 154), nejčastěji se jedná o kachle velkého formátu (vyhřívací stěna o délce strany 16 – 20 cm), ale většinou se to nedá jednoznačně určit. 8 fragmentů patří nádobkovým kachlům pohárového typu, které komorovým kachlům vývojově předchází (*Menoušková – Měřínský 2008*, 4 – 5) a v našem kontextu je můžeme zařadit na konec 13. a začátek 14. století. Významnou část souboru tvoří polévané komorové kachle, začínají se objevovat spolu s výraznějším rozvojem polevy u keramických nádob ve 2. polovině 15. století (*Smetánka 1983*, 316), ale hlavní rozšíření je až v 16. století a dále.

Na čelních vyhřívacích stěnách se často objevovala reliéfní výzdoba. Pokud byl fragment zdobený, pak jsem napsal podrobnější popis do poznámek. Tento popis se může omezit pouze na konstatování „reliéfní“, pokud se nedá jasně určit, o jaký druh reliéfní výzdoby se jedná. V případě, že se druh výzdoby (alespoň přibližně) určit dal, pak jsem se pokusil o stručný, ale pokud možno výstižný, popis vyobrazení v poznámkách.

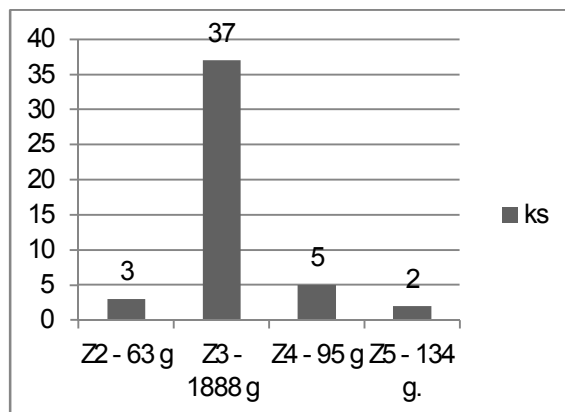
Kachle bez polevy často nesou různé druhy figurativního vyobrazení, datované převážně do druhé poloviny 15. století. Náboženský motiv představuje vyobrazení proroka Jonáše (*obr. 64.*) s analogií z Moravských Budějovic (*Pavlík – Vítanovský 2004*, 34 – 35, kat. č. 57), dále postava (pravděpodobně) anděla se svatozáří (*obr. 68.*), podobný se našel v Praze - Staré Město (*Brych, 2004*, 101, kat. č. 101) a Beránek Božího (*obr. 59.*) s analogií opět ve Starém Městě (*Brych, 2004*, 76, kat. č. 131). Žánrový motiv zastupuje vyobrazení jedoucího turnajového rytíře (*obr. 65.; 69.*)

s analogií z Třebíče a Prahy (*Menoušková – Měřínský 2008*, 62, kat. č. 170; *Brych 2004*, 118 – 120, kat. č. 260, 261, 264) a peroucí se hráče vrhcábů (*obr. 60.*), stejný motiv je nalezených na zámku v Moravských Budějovicích (*Pavlík – Vítanovský 2004*, kat. č. 634). Erbovní vyobrazení představuje lev ve skoku (*obr. 58.*), podobný motiv pochází ze zámku v Moravských Budějovicích a Prahy (*Hlobil – Perůvka 1999*, kat. č. 539; *Reichertová 1982*, tab. 22, č. 3). Dále kráčeující dvouocasý lev (*obr. 62.*) a rodový znak Pernštejnů z přelomu 15. a 16. století (*obr. 61.*), oba druhy vyobrazení mají své analogie například u kachlů z Brna v Husově ulici a na náměstí Svobody (*Loskotová 2011*, 257, 270, kat. č. 40, 60). Ornamentální vyobrazení představuje pětilistá rozeta v medailonu (*obr. 63.*), která je podobná rozetě ze Žďáru nad Sázavou (*Pavlík – Vítanovský 2004*, kat. č. 1302). Architektonický motiv představuje slepá kružba se čtyřlísty ve třech řadách a v kosočtverečných polích (*obr. 66.*), analogický nález je například z Uherského Hradiště (*Menoušková 2008*, 167 – 197).

Glazované kachle nesou většinou rostlinné motivy, velice časté jsou například úponky vinné révy a váza s květinami v arkádě, analogie z Moravských Budějovic a Prahy jsou datovány do 16. století (*Brych 2004*, 132; *Menoušková – Měřínský 2008*, 150).

Kachle bez polevy

249 fragmentů. Komorové kachle reprezentuje 241 fragmentů. Okrajové lišty (117 ks), pláště komory (47 ks), čelní vyhřívací stěny (34 ks), okraje vyhřívacích otvorů (47 ks), varianty Z2 (3 ks), Z3 (37 ks), Z4 (5 ks) a Z5 (2 ks). Reliéfní výzdoba byla zaznamenána u 78 fragmentů, čelních vyhřívacích ploch nebo okrajových lišt.

Graf. 57. množstevní poměr variant okrajů vyhřívacích otvorů u komorových kachlů (bez polevy).

Pohárovité kachle zastupuje 8 fragmentů. Mezi dna patří dva fragmenty, pláště nádobky zastupují dva fragmenty a čtyři fragmenty patří mezi okraje varianty Pk1.

Kachle s polevou

Medově hnědá: 18 fragmentů komorových kachlů. Okrajové lišty (5 ks), pláště komory (9 ks), čelní vyhřívací stěny (4 ks). Reliéfní výzdoba je přítomna na 4 fragmentech čelních vyhřívacích stěn.

Zelená: 236 fragmentů komorových kachlů. Okrajové lišty (145 ks), pláště komory (22 ks), čelní vyhřívací stěny (62 ks). Okraje vyhřívacích otvorů (7 ks), varianty Z2 (1 ks), Z3 (2 ks), Z5 (4 ks). Reliéfní výzdoba je přítomna na 81 fragmentech čelních vyhřívacích stěn a okrajových lišt.

Bílá: 66 fragmentů komorových kachlů. Okrajové lišty (18 ks), pláště komory (8 ks), čelní vyhřívací stěny (44 ks). Okraje vyhřívacích otvorů (2 ks) varianta Z2. Reliéfní výzdoba je přítomna na 19 fragmentech čelních vyhřívacích stěn a okrajových lišt.

Kávově hnědá: 15 fragmentů komorových kachlů. Okrajové lišty (7 ks) a čelní vyhřívací stěny (8 ks). Reliéfní výzdoba je přítomna na jednom fragmentu čelní vyhřívací stěny.

Bezbarvá: 11 fragmentů komorových kachlů. Okrajové lišty (7 ks) a čelní vyhřívací stěny (4 ks). Reliéfní výzdoba je přítomna na čtyřech fragmentech čelních vyhřívacích stěn.

Bílá s černými flíčky: 3 čelní vyhřívací stěny.

Modrá: 31 fragmentů komorových kachlů. Okrajové lišty (20 ks) a čelní vyhřívací stěny (11 ks).

Žlutá: 18 fragmentů komorových kachlů. Okrajové lišty (17 ks) a čelní vyhřívací stěny (12 ks). Reliéfní výzdoba je přítomna na 11 fragmentech čelních vyhřívacích stěn a okrajových lišt.

9. 1. 3. Stavební keramika

V souboru jsou výraznější především tzv. prejzy, tedy vyduté cihly, které představují střešní krytinu. Vyskytují se ve formě malých fragmentů, až po artefakty, které jsou kompletní asi ze 70 %. Celkově bylo nalezeno 151 kusů o hmotnosti 20104 g. Rozdělení na prejzy a háky (tedy svrchní a spodní díly) se ukázalo jako problematické vzhledem k vysoké fragmentárnosti artefaktů. U několika lépe zachovaných prejzů (svrchních dílů), které lze označit za reprezentativní vzorky, byla u širšího oblouku naměřena šířka 8 – 9 cm a výška 4 – 4, 5 cm. Podobné rozměry mají prejzy nalezené v Sezimově Ústí, které jsou datovány do 2. poloviny 14. století a 1. poloviny 15. století (*Krajíc 2008*, 98 – 100). Prejzy se obecně začínají rozšiřovat s nástupem zděné architektury (*Holub 2006*, 77), na lokalitě Třebíč – zámek je pravděpodobně můžeme datovat do období po výstavbě baziliky ve 2. polovině 13. století a dál.

Další typ stavební keramiky jsou klasické zdící cihly. Fragmentárnost je obdobná jako u prejzů. Bylo nalezeno 16 kusů o hmotnosti 8323 g. Nejstarší datovaná zděná stavba v Brně je z 1. poloviny 14. století (klášterní chrám Nanebevzetí Paní Marie na Starém Brně) a usuzuje se, že na Moravě byly nejdříve používány gotické vysoké cihly tzv. buchty (*Samek 1994*, 184). Jediný téměř kompletní artefakt cihly z lokality Třebíč – zámek měl přibližnou délku 28 cm, šířku 10 cm a výšku 6 cm. Podobné rozměry jsou

běžné i u cihel ze Sezimova Ústí, i když typická ústecká cihla je asi o 3 cm kratší (Krajíc 2008, 93 – 94). Datování cihel je rámcově do vrcholného středověku, bohužel se na lokalitě nedochovala žádná středověká zděná stavba a nemůžeme tak porovnat použitý stavební materiál.

9. 1. 4. Keramická plastika

Byla nalezena v podobě postavy ženy se sepjatýma rukama (obr. 70.), výška cca 14, 5 cm. Keramická hmota je jemně plavená hlína s příměsí slídy, výpal byl oxidační.

Středověké keramické plastiky jsou často interpretovány jako dětské hračky (např. Nekuda – Reichertová 1968, 63; Měchurová 1990, 311 – 321; 2010, 101 - 102), mohli však mít i liturgické využití (Gabriel – Kracíková 2010, 225 – 232). Analogické nálezy jsou například ze Mstěnic a Újezdu nad Rokytnou (Měchurová 1988, 71 - 72; Nekuda 1997, 88), tyto figurky jsou však polévané. Jejich rámcová datace je 2. polovina 14. století až konec 15. století.

9. 2. Kovové artefakty

Technologické údaje

Materiál/Mt.: 1 – železo, 2 – měď, 3 – bronz, 4 – stříbro, 5 – zlato, 6 – olovo, 7 – jiné

Morfologické údaje

Druh nálezu/D. n.: slovní popis, o jaký druh nálezu se jedná. Zkratky jsem použil u popisu hřebíků: *bez hlavičky/b. h.*, *horizontální hlavička/h. h.*, *kruhová hlavička/k. h.*

9. 2. 1. Rozbor kovových artefaktů

Kovové artefakty představují velkou skupinu nálezů na lokalitě. Dohromady se jedná o 773 artefaktů o hmotnosti 14752 g.

Soubor kovových artefaktů je, stejně jako zbytek druhů nálezů, konglomerátem středověkých a novověkých artefaktů. Rozbor bude probíhat v rámci funkčně vymezených okruhů a dále na základě materiálu, z něhož byl artefakt vyroben.

Stavební kování

Železo: největší množství kovových artefaktů představují železné hřebíky (*obr. 74.; 85.*). Rozdělil jsem je na 3 typy, všechny mají čtyřhranné tělo (čtvercové, obdélníkové). Hřebíky bez hlavičky (může se jednat i o hřebíky s ulomenou, nebo zkorodovanou hlavičkou) zastupuje 267 kusů, hřebíky s horizontální hlavičkou jsou v počtu 132 kusů a hřebíků s kruhovou hlavičkou (mohou nabývat i oválných nebo lehce obdélníkových tvarů) je 77 kusů. V souboru je rovněž zastoupen hřebík s očkem v ploché hlavičce, stejný typ s kroužkem v očku a dva háky bez tulejky. Hřebíky jsou druh artefaktu, jehož morfologické znaky se v průběhu středověku prakticky neměnily (*Krajíc 2003, 70*). Po dosažení určitého funkčního tvaru zůstávali stejně hluboko do novověku.

Dvouramenné skoby jsou reprezentovány 10 fragmenty (*obr. 85., č. 17*), nelze u nich spolehlivě určit, zda jsou středověkého stáří, pocházejí ze smíšených kontextů. Ke stavebnímu kování patří i část novověkého pantu dveří, srdcovitého tvaru.

Předměty denní potřeby

Tento okruh není nijak striktně funkčně vymezen, zařadil jsem do něho větší množství artefaktů, které jsem spojil spíše volně.

Železo: Lžička s tordovaným dřikem (*obr. 72.*), je to klasický tvar známý z mnoha lokalit (např.: *Krajíc 2003, 165, obr. 165; Měchurová 1997, 189, tab. XVI: 8; Nekuda 1985, 160, obr. 214: a, b*), datování je přibližně do 2. polovina 14. století – 15. století. Dále různé druhy obručí a objímek (8 ks, většinou fragmenty) s průměrem od 5 do 10 cm, jde nejspíše o objímky vodovodních trubek a podobné artefakty novověkého původu. Nálezy nožů představují dvě jednoduché čepele (*obr. 86., č. 10*), střenka není zachován ani u jednoho, délka čepelí je 11 a 17 cm, jedná se o klasický tvar (např.: *Belcredi 1988, 467, obr. 5: c – g*). Další pracovní nástroje představuje sekera s výraznou

bradou (*obr. 86., č. 9*) - pravděpodobně tesařská. Dále klín nebo dláto a protáhlý a zahrocený předmět, který mohl představovat krojidlo, bohužel značně korodovaný. Problematické jsou dva otočné klíče, jeden bez oka, druhý se srdcovitým okem, oba mají vývalkovitě rozšířený dřív v horní polovině těla, nepodařilo se mi pro ně nalézt analogii, domnívám se, že jde o novověké artefakty. Dále kování pro nasazení na násadu, 2 úlomky tulejky a fragmenty řetězu (3 ks). Zajímavý nález je ostruha se zachovaným jedním ramenem (*obr. 71.*), korodovaným úchytem a bodcem v podobě ozubeného kolečka, datování je rámcově do 14. – 15. století (*Krajíc 2003, 124 – 125*). Byly rovněž nalezeny 3 celé podkovy pro koně a 14 fragmentů (*obr. 87.*). Podkovy jsou značně zkorodované a pouze několik fragmentů dovoluje bližší zkoumání. Jedná se o menší až střední podkovy se šířkou ramen cca 3 – 5 cm, dále mají 6 otvorů pro podkováky bez spojovacích rýh. Hmatec nebyl objeven na žádné podkově. Ozuby na podkovách jsou kuželovité nebo vodorovně obdélné a šikmo odsazené od zadního okraje. Takovéto podkovy jsou vesměs datovány do 14. – 15. století (*Krajíc 2003, 108 – 109; Nekuda 1985, 135*). Dále 3 malé a úzké podkovy (*obr. 87., č. 5*), pravděpodobně pro osla a 111 podkováků.

Jiné: 6 novověkých mincí a klika (mosazná?).

Militárie

Železo: Jedna trojboká šipka do luku s trnem (*obr. 86., 12*), v našem kontextu spadá do 12. – 13. století (*Ruttkay 1976, 330*). 8 šipek do kuše s kvadratickým průřezem těla a tulejkou kruhového průřezu (*obr. 86., č. 1 – 8*), jsou datovány do 15. století (*Krajíc 2003, 187*), snad je můžeme spojit s válečnými událostmi počátku 2. poloviny 15. století.

Olovo: 13 kulí různých průměrů (okolo 1 cm), datování je konec vrcholného středověku až novověk (*Klučina 2004, 460 – 462; Biederman 2013, 5 - 8*).

Součásti oděvu a ozdoby

Železo: 2 přezky s kvadratickým, jedna s kruhovým a jedna s polokruhovým rámečkem (*obr. 86., č. 11*).

Přezky s jednoduchým kvadratickým rámečkem se vyskytují nepřetržitě v čase a prostoru po celý středověk i novověk (*Mazáčová 2012, 46*). Vzhledem k nejasnému kontextu je přesnější datace obtížná. Přezky s kruhovým rámečkem jsou ve střední Evropě velice častým jevem od 3. třetiny 13. století. Vyráběly se ze železa i z barevných kovů (*Ruttkay 1989, 363*). Mohlo se jednat o klasické spínání opasku nebo o přezky sloužící k upevnění volných mužských nohavic k řemenu (*Unger 2011, 674 – 678*). Polokruhové přezky jsou vedle pravoúhlých nalézány nejčastěji. Náš exemplář je podobný nálezu z Chebského hradu, který je datovaný do 15. století (*Mazáčová 2012, 52, Obr. 75*).

Měď: jedna kruhová a plochá hlavička jehlice, jeden špendlík s nepatrnou hlavičkou a 4 knoflíky.

Bronz: 2 přezky s kruhovým rámečkem (*obr. 75.*), podle hrobového kontextu ze 14. - 15. století. Dále esovitá záušnice poměrně velkého průměru (*obr. 73.*). Jde o ženskou ozdobu do vlasů, která je typická především pro 11. a 12. století (*Štefan 2010, 179 – 180*), užívána však byla i v 1. polovině 13. století (*Krumphanzlová 1974, 52; Loskotová – Procházková 1995, 134*).

Ostatní

Do tohoto okruhu jsem zařadil ty artefakty, které nejde blíže identifikovat z důvodů jejich vysokého poškození (mechanické poškození, koroze), nebo se jedná o předměty s nejasnou či víceznačnou funkcí.

Železo: jde především o velké množství různých tyček, trubek, plechů, drátků a hrotů. Některé fragmenty jsou tak poškozené korozí, že je nelze specifikovat.

Bronz: různé kroužky, zbytky kování a plíšky.

Měď: kroužky, tyčky a slitky.

Olovo: fragmenty a slitky.

9. 3. Skleněné artefakty

Morfologické údaje

Druh nálezu/D. n.: uvádí se, pokud lze z fragmentu zjistit, o jaký artefakt se jedná. Zapisuje se v alfabetském kódu: *P* – pohár, *L* – lahev, *D* – džbán, *K* – korálek, *T* – tabulové sklo

Kategorie fragmentu/K. f.: pokud je artefakt částí nádoby, pak se pomocí alfabetského kódu uvádí, o jakou část se jedná: *O* – okraj, *U* – ucho, *Te* - tělo, *Dn* - dno, *N* – nožka, *D* – držadlo

Barva/B.: zbarvení skla, značení je: *1* – žlutá, *2* – zelená, *3* – hnědá, *4* – bílá, *5* – bezbarvá, *6* – oranžová, *7* – modrá, *8* – vínová

9. 3. 2. Rozbor skleněných artefaktů

Na lokalitě bylo nalezeno 274 skleněných fragmentů o hmotnosti 813 g. Soubor skleněných artefaktů je poměrně problematický, nenalezl jsem v něm klasické příklady středověkého dutého skla v podobě fragmentů, například s plastickými nálepy, které jsou typické pro vrcholný středověk (*Sedláčková 2010, 359 - 366*), nebo jiné signifikantní artefakty. Tabulové sklo se nacházelo v poměrně velkém počtu a je možné, že některé fragmenty pocházejí z období středověku. Zvláště v období po polovině 14. století počet dokladů tabulového skla na lokalitách narůstá, ale v církevním

prostředí je možný i časnější výskyt (Černá 2004, 21 - 32). Nálezy jsou bohužel vyzvednuty ze smíšených kontextů a datace u netypických artefaktů není jasná. Obecně se sklo v Českých zemích do poloviny 13. století vyskytuje jen ojediněle. V 1. polovině 14. století se výskyt zvyšuje a tento trend kulminuje v polovině 15. století. Ve 2. polovině 15. století je patrný opět mírný pokles výskytu skla (Černá – Frýda 2010, 350).

Nálezy skla na lokalitě Třebíč - zámek se zdají být spíše novověké, evidentně středověké sklo jsem v souboru nenalezl a většina fragmentů má na sobě aplikovanou stříbřitou patinu, která není záležitostí středověku.

Rozbor skleněných artefaktů bude proveden na základě barvy skelné hmoty u jednotlivých fragmentů.

Bezbarvá: 144 fragmentů. Tabulové sklo (23 ks). Jako fragmenty poháru (nebo skleniček?) jsem určil 11 těl (jedno má broušenou výzdobu). Dále 3 nožky (jedna je vývalkovitě rozšířená), jedno dno a 2 okraje (jeden je vývalkovitý). Mezi lahve jsem zařadil 15 těl, 5 okrajů a 3 dna. 16 den a 65 těl nebylo možné přiřadit k žádnému druhu nálezu.

Bílá: 56 fragmentů. Tabulové sklo (8 ks). Jeden skleněný přeslen (*obr. 76.*). Skelná hmota pro výrobu přeslenů byla používána poměrně řídké, častější jsou keramické a kamenné přesleny. Vzhledem k nejasnému kontextu ho můžeme zařadit do průběhu vrcholného a pozdního středověku, kdy však již používání přeslenů výrazně ustupuje (Březinová 2007, 60). Jako fragmenty poháru (nebo skleniček?) jsem určil 36 těl. Dále 3 nožky (jedna je tordovaná), jedno dno a 2 okraje. Mezi lahve jsem zařadil jedno dno. 4 těla nebylo možné přiřadit k žádnému druhu nálezu.

Žlutá: 1 fragment tabulového skla.

Modrá: 61 fragmentů. Tabulové sklo (58 ks) a 3 těla nádoby, které nebylo možné určit.

Vínová: jeden artefakt, pravděpodobně novověký svícen.

Zelená: 11 fragmentů. 3 okraje pohárů. 4 těla a 1 okraj lahve. 3 těla nádob, které nebylo možné určit.

Hnědá: jeden okraj nádoby, který nebylo možné určit.

9. 4. Kostěné artefakty

Morfologické údaje

Druh nálezu/D. n.: slovní popis, o jaký druh nálezu se jedná.

9. 4. 2. Rozbor kostěných artefaktů

Na lokalitě bylo nalezeno 122287 g zvířecích kostí. Lidské kosti jsem nezahrnul do analýzy a hlouběji jsem je nestudoval. U jednotlivých archeologických kontextů jsem se omezil pouze na konstatování hmotnosti nalezených zvířecích kostí. Kostěné artefakty jsou zastoupeny minimálně.

Na lokalitě bylo nalezeno 10 artefaktů vyrobených z kosti. Jedná se o 5 drobných šidel (*obr. 77.*), která jsou zahrocená na obou koncích. Podle hrobového celku se jedná o 14. – 15. století. Šidla jsou podobná nálezům z velkomoravských Mikulčic (*Daim – Poláček 1995, obr. XXIV, č. 17.*). Dále byla nalezena plochá tenká leštěná kost, která je na jednom konci zaoblená a na druhém provrtaná. Vidlička s ulomenými hroty a leštěným držadlem čtvercového průřezu. Malá (šachová?) figurka v podobě věže s cimbuřím (*obr. 78.*). Držadlo s osmibokým průřezem a tyčka ve tvaru kvádrů. Kostěné artefakty jsou často velice atypické a vzhledem k problematickému nálezovému kontextu je nelze blíže datovat.

9. 5. Kamenné artefakty

Morfologické údaje

Materiál/Mt.: druh horniny nebo nerostu, ze kterého byl artefakt vyroben (pokud jsem byl schopen určit)

Druh nálezu/D. n.: slovní popis, o jaký druh nálezu se jedná.

9. 5. 2. Rozbor kamenných artefaktů

Stavební kámen z lokality má hmotnost 25546 g, jedná se vesměs o části kamenných zdí nebo části sloupků z mramoru nebo žuly. V jednom případě jde o mramorovou desku s vyrytým pozlaceným nápisem, evidentně novověkého stáří. Dlaždice zastupují 3 artefakty s rozměry cca 16 x 16 cm o celkové hmotnosti 6002 g. Jedna dlaždice je zdobena vyrytým šikmým mřížováním.

Kamenné nástroje zastupují 3 silicidová křesadla z novověku, obroušený kousek křišťálu a 2 dělové koule. Jedná se o jeden mramorový fragment (142 g) a jeden téměř kompletní artefakt vyrobený ze žuly (obr. 79.; průměr 10 cm, 1237 g). Tento materiál nebyl v našich podmínkách pro výrobu dělových koulí přímo typický (nejčastější byl pískovec), ale i tak byl poměrně běžný. Zvláště, když uvážíme, že se může jednat o místní materiál (*kap. 3. 2. 1.*), který byl kameníkem upraven přímo na místě potřeby, tak jak to bylo běžné. V našem kontextu je pravděpodobně můžeme datovat do 15. století, ale s kamennými koulemi se setkáváme ještě v 17. století, kdy dožívají vedle kovových projektilů (*Klučina 2004, 450 – 451; Biederman 2013, 5 – 6*).

9. 6. Ostatní artefakty

Do této kapitoly jsem zařadil druhy nálezů, které svým charakterem nebylo možné přiřadit do jiných kategorií. U všech jsem sledoval pouze základní údaje (Uložení, I. č.,

Ks, M). Jedná se o strusku (77 ks, 5182 g), omítku (2857 g) a velké množství škeblí (13 g) se stopami po vykrajování perleti, jedná se o odpad po výrobě ozdob a knoflíků.

10. Vývojové horizonty

10. 1. 2. polovina 12. století a začátek 13. století

Do 2. poloviny 12. století můžeme zařadit především keramiku třídy TZ2, která je svým charakterem ještě mladohradištní. Je vyráběná z hrubšího, tuhového materiálu s písčitou příměsí. Okraje hrnců jsou šikmo vyhnuté a jednoduše nahoru vytažené (typy D, E, F, G). Výzdobným prvkem jsou téměř výhradně ryté a žlábkované linie a vlnice. Dále sem patří určitá část keramické produkce třídy TZ1, především zásobnice s výrazně hraněnými okraji a zdobené vícenásobnou vlnicí. Keramika třídy TZ3 může rovněž částí spadat na konec 12. století, ale její hlavní rozšíření je až ve 13. století. Starší jsou především archaické typy šikmo vyhnutých okrajů a jednoduše nahoru vytažených okrajů, které jsou typické pro TZ2. Stejně tak se u starší TZ3 vyskytne i výzdobný motiv vlnice, který navazuje na mladohradištní období. Na začátku 13. století se v rámci TZ3 začínají objevovat nahoru vytažené okraje římsovitých tvarů (typ H).

Sídlištní horizonty a nálezové situace z okolních lokalit, které mají analogický nálezový mobiliář, se dále našly v Kožichovicích a v Třebíči na Karlově náměstí (*Vokáč 2000*, 53). Vývojové horizonty staré Telče a Mstěnic, které jsou datované do 2. poloviny 12. století, mají rovněž obdobný charakter (*Běhounková 2015*, 134 - 135; *Nekuda 2000*, 136 - 141).

Nálezy toho období bohužel nepocházejí z kontextů jejich původního uložení, nepodařily se zjistit žádné archeologické situace a sídlištní vrstvy z 12. století, kdy měl klášter vzniknout. Pouze u základů zděné stavby, objevené pod jihovýchodním koncem baziliky, se konstatuje (*kap. 8. 2.*), že by mohla být starší než bazilika postavená kolem poloviny 13. století. Rovněž nejstarší hroby nalezené u apsidy baziliky (*kap. 8. 2.*) mohou pocházet z konce 12. století. Zbytky původního (snad dřevěného?) kláštera se mohou nacházet pod bazilikou nebo jinde.

10. 1. 3. 1. polovina 13. století a začátek 2. poloviny 13. století

Nálezovému souboru sledovanému období výrazně dominuje jemně tuhová keramika TZ3. Jedná se převážně o hrnce, dále se začínají objevovat ploché a zvonovité poklice, které se však vykytují spíše později. Ostatních druhů nádob je stále málo. U hrnců doznívají jednoduché nahoru vytažené okraje a začínají se výrazně prosazovat nahoru vytažené římsovité okraje (typ H). Výzdoba na hrncích se skládá především z ryté a žlábkované linie. Obvodové pásy radélka, která jsou pro toto období typická, se vyskytují minimálně. Dalším výraznějším druhem nádoby jsou zásobnice keramických tříd TZ3 a TZ1. Profilace okraje může být stále hraněná, ale častěji se začíná objevovat i kyjovitý tvar. Na konci 2. poloviny 13. století se začíná objevovat keramická třída TZ4, která neobsahuje tuhu, ale je obohacena o jemně mletou slídu. Z kovových nálezů můžeme k tomuto období přiřadit esovitou záušnici (obr. 73.; *kap. 7. 2.*), nalezenou v pohřbu ženy u apsidy baziliky a trojbokou šipku (obr. 86., č. 12).

Obdobné vývojové horizonty se našly například v Třebíči na Karlově náměstí, Hasskově ulici a v západní části města (*Vokáč 2000*, 54). Okolní lokality, které poskytly obdobné nálezy, jsou především Mstěnice a tamní vývojový horizont sídliště z konce 12. až první poloviny 13. století (*Nekuda 2000*, 141 – 151). Dále pak stará Telč s nálezy z druhého horizontu, datovaného do průběhu 13. století (*Běhouňková 2015*, 135)

Stavba goticko – románské baziliky a kvadratury započala na konci první poloviny 13. století. Před touto událostí musel být povrch částečně vyrovnán, především v prostoru budoucí kvadratury, kde muselo být překonáno převýšení svahu okolo 4 m. Pozůstatky po této vyrovnávce byly pravděpodobně nalezeny v sondě při východní zdi kvadratury (*kap. 8. 15. 1.*). Vrstva bohužel obsahovala pouze minimum datovatelných nálezů. Do období první stavební etapy baziliky rovněž náleží první stavební fáze budovy zachycené v jižní ohradní zdi areálu, která byla objevena při rekonstrukci kanalizace (*kap. 8. 11.*). Další archeologické situace a sídlištní vrstvy datovatelné do období poloviny 13. století byly sporadicky zachycovány při výzkumu přízemních částí kvadratury (*kap. 8. 15. 1.*) a předzámčí (*kap. 8. 16. 2.*). Budova předzámčí byla postavena v 16. století na reliktech vrcholně středověké hradby obklopující klášter a nálezy zmíněných sídlištních vrstev se našly především při budování drenáže u základů hradebních zdí. Na pohřebišti u apsidy baziliky byly na úrovni 2. vrstvy hrobů

nalezeny dvě stříbrné mince datované do konce 1. poloviny a začátku 2. poloviny 13. století (*kap. 8. 2.*). Jinde se materiál datovaný do tohoto období vyskytuje především jako druhotně přemístěný odpad při vyrovnávkách svažitého terénu ve vrcholném středověku. Je možné, že se na svazích před vyrovnávkou tyto sídlištní vrstvy neudržely a byly splaveny do nižších poloh.

10. 3. 2. polovina 13. století a 1. polovina 14. století

V hlavní keramické produkci doznívá jemně tuhovaná keramika TZ3, ale dále přežívá jako materiál pro hrubší zásobní hrnce. Tuhové zásobnice třídy TZ1 se stále používají a mají kyjovitě zakončený okraj. Zdobení je daleko střídmejší nežli v předchozích obdobích. U klasických hrnců se dále vyskytují nahoru vytažené římsovité okraje a objevují se i ovalené okraje stříškovitého tvaru, podříznuté a podžlabené (typ A). Na počátku 2. poloviny 13. století začíná pomalu dominovat keramika třídy TZ4 s jemně mletou slídou v keramickém těstě. Opět se vyskytuje především běžná kuchyňská keramika v podobě hrnců, dále především zvonovité poklice a minimum mís a pohárů. Okrajová profilace hrnců keramické třídy TZ4 navazuje na dosavadní keramickou produkci a vyskytují se nahoru vytažené římsovité okraje a archaické šikmo vyhnuté okraje. Pro druhou polovinu 13. století jsou však typické především ovalené okraje, které mají stříškovitý tvar a jsou podžlabené nebo podříznuté. Výzdobným technikám dominují ryté a žlábkované linie doprovázené archaickými vlnicemi. Od počátku 14. století se keramická produkce velice rozhojňuje. Vedle doznívající keramické třídy TZ4 se začínají vyskytovat třídy TZ5, TZ6, TZ7, TZ8, TZ9 a TZ10, hlavní rozvoj je však čeká až v následujícím období. Spolu s novou keramickou produkcí přicházejí i nové okrajové profilace hrnců v podobě okruží (typy CH, I), vodorovně vytažených okrajů (typy J, K) a především výrazně ovalených okrajů (typ B). Na konec 13. století je možné zařadit i nepočtený soubor fragmentů pohárových kachlů.

Nálezy z 2. poloviny 13. století a 1. poloviny 14. století jsou obdobné jako u I. a části II. horizontu zaniklé středověké vsi ve Mstěnicích (*Nekuda 1985, 85 – 85*) a starším úseku posledního vývojového horizontu staré Telče (*Běhounková 2015, 135*).

Archeologické situace 2. poloviny 13. a 1. poloviny 14. století jsou o něco častější. Bohužel nemůžeme s jistotou určit, které hrobové celky objevené u apsidy patří do

tohoto období (*Kap. 8. 2.*), můžeme se pouze domnívat, že by mohlo jít o 3. – 4. vrstvu hrobů. Kolem poloviny 13. století byla postavena věž pod jihozápadním rohem kvadratury (*kap. 8. 1.*), kde se nacházela pozdější zámecká „sedlárna“. Věž byla součástí fortifikačního systému, který byl patrně v první fázi postaven spolu s bazilikou, nebo hned po jejím dokončení ve druhé polovině 13. století. Materiál z výzkumu sedlární představují relativně velké a neomleté fragmenty jemně tuhové a slídkové keramiky, bohužel k výzkumu neexistuje dokumentace. Stavba v jižní ohradní zdi areálu prodělala ve druhé polovině 13. století svou druhou stavební fázi, budova se rozrostla východním a západním směrem o nové přístavby (*kap. 8. 11.*). Vrstvy datované do tohoto období byly rovněž zachyceny při výzkumech vnitřních prostor kvadratury (*kap. 8. 15. 1.*). Obdobné datování snad mají (na základě stratigrafie) i pohřby nalezené v jejím západním a jižním křídle, které však u sebe bohužel neměli téměř žádné milodary. Další sporadické nálezy zbytků sídlištních vrstev jsou u základů hradeb, na kterých je postaveno předzámčí (*kap. 8. 16. 2.*) a v několika amorfních objektech na vnějším nádvoří (*kap. 8. 15. 2.*), které jsou zahloubeny do podloží a překryty nevelkými zbytky sídlištních vrstev z mladších období středověku a mocnými vrstvami pozdně středověkých a novověkých navážek.

10. 4. 2. polovina 14. století a 1. polovina 15. století

V tomto období postupně doznívá keramická třída TZ4. Nadále se vyskytují tuhové zásobnice keramické třídy TZ1, mají kyjovité okraje a jednoduchou výzdobu pomocí rytých a žlábkovaných linií. Dále přežívají jemně tuhové hrnce keramické třídy TZ3, které mají především výrazně ovalené okraje (typ B). Dominantní keramickou třídou, ze které se vyrábí největší množství keramické produkce, je TZ6. Má ostřívo v podobě jemného písku. Mezi druhy nádob výrazně dominují hrnce, častější jsou však i zvonovité poklice, mísy, poháry a džbány. U okrajové profilace hrnců dožívají ovalené okraje stříškovitého tvaru s podžlabením (typ A) a hlavní slovo dostávají výrazně ovalené okraje (typ B). Vedle nich se ještě vyskytují vodorovně vytažené okraje a okraje ve tvaru okruží, které však jsou více typické pro džbány. Výzdoba je především na džbánech, pohárech a některých hrncích. Velké oblibě se těší vtlačená výzdoba pomocí kolků. Jedná se především o obdélníčky, čtverečky a spojené půlobloučky

obíhající celou nádobu. U hrnců je dále častá jednoduchá žlábkovaná linie na plecích. Keramická třída TZ5 je typická velkými kousky slídy v keramickém těstě, její těžiště je podle okrajové profilace ve druhé polovině 14. století. Keramická třída TZ8 představuje loštickou keramiku, která by v našem kontext patřila nejspíše do 2. poloviny 14. století a 15. století. V souboru jsou zastoupeny hrnce a poháry s okrajem ve tvaru okruží. Keramická třída TZ8 je svou strukturou velice podobná loštické keramice, má výraznou příměs tuhy a vyskytuje se ve formě hrubších zásobních hrnců. Je možné, že má s loštickou keramikou stejnou oblast původu, nasvědčoval by tomu i nejčastější užívaný druh okrajové profilace, okruží. Oxidačně pálená keramická třídy TZ9 se vyvíjí paralelně s TZ6, ale ve výrazně menším objemu. Vyrábí se z ní častěji větší množství druhů keramiky, hrnce již nejsou ve výrazné většině. Keramická třída TZ10 je vlastně polévaná TZ9, která má převážně jemně plavenou keramickou hmotu. Začíná se objevovat ve 14. století a v 15. století je častější. Vyrábí se z ní především trojnožky, které jsem v souboru lokalizoval především jako fragmenty nožek a tulejových držadel. Okraje trojnožek se mi tak přesně lokalizovat nepodařilo. Nejstarší poleva je bezbarvá, medové hnědá a žlutozelená, tyto odstíny se však mohou vykytovat i později. Podobná situace je u glazované keramiky z Jihlavy a hradu Rokštejna (*Běhounková 2012*, 58 – 59). Do sledovaného období náleží rovněž keramická plastika ženské postavy (*obr. 70.*) a lžička s tordovaným dříkem (*obr. 72.*).

Hlavní vývojový trend v keramické produkci pro sledované období je analogický ke konkrétním vývojovým horizontům okolních lokalit. Jde především o mladší fázi II. horizontu a III. horizontu ve Mstěnicích (*Nekuda 1985*, 86 – 91). Dále pak poslední vývojová fáze staré Telče, před jejím přestěhováním a zatopením starého sídliště nově vzniklým rybníkem (*Běhounková 2015*, 135).

Do období 2. poloviny 14. století a 1. poloviny 15. století můžeme zařadit třetí stavební fázi budovy (nebo komplexu budov) v jižní ohradní zdi areálu (*kap. 8. 11.*). Na konci tohoto časového úseku bylo provedeno vyrovnání terénu v prostoru „hradní zahrádky“ a u severní zdi budovy došlo k navýšení terénu přibližně o 3, 5 m. Výzkum u apsidy baziliky ukázal, že původní podloží je v prostoru hradní zahrádky přibližně 1, 75 – 2, 75 m hluboko (*kap. 8. 2.*). Artefakty vyzvednuté z prvních dvou úrovní nad podložím (1 – 2 m a více) představují především redukčně pálenou keramiku s písčítým ostřivem, jemně plavenou keramiku a keramiku s příměsí slídy. Soubor nálezů z úrovně

0 – 1 m má již výraznější příměs glazované keramiky. Při výzkumech ambitu se podařilo zachytit sídlištní vrstvy a pravděpodobně i pochozí horizonty a podlahy (*kap. 8. 4.; 7. 6.; 8. 15. 1.*). Objevena byla rovněž blíže nedatovaná „původní gotická dlažba“ v prostoru rajského dvora (*kap. 8. 3.*). Podobná situace je i na „předzámčí“, kde byly při rekonstrukci vnitřních prostor a drenážování zachyceny sídlištní a pochozí vrstvy (*kap. 8. 15. 3; 8. 16. 1.; 8. 16. 2.*). Na vnějším nádvoří se pravděpodobné sídlištní vrstvy ze zájmového časového úseku vyskytují především v hloubce cca 30 - 40 cm pod povrchem a rozkládají se zejména v horních partiích vnějšího nádvoří, při západní straně (*kap. 8. 7.; 8. 8.; 8. 12.; 8. 15. 2.; 8. 15. 3.*). Tedy v místech, kde nebyly porušeny novověkými stavebními úpravami a recentnímu výkopu. Na konci sledovaného období také vzniká nová východní brána a přístupový koridor vedoucí směrem k severní předsíni baziliky. V prostoru brány a koridoru byla pod mocnou jednorázovou navážkou nalezena původní dlážděná cesta, postavená na terénní vyrovnávce bez nálezů (*kap. 8. 10.; 8. 13.*).

Zajímavou záležitostí jsou tmavé vrstvy s množstvím uhlíků a přepáleného materiálu, ale často i úplně bez nálezů. Stratigraficky se nacházejí nad vrstvou z vrcholného středověku a pod situacemi z novověku. Jejich rozšíření je především v prostoru předzámčí, severně od severní předsíne baziliky a pokračují až k západní a severozápadní části přístupové komunikace (*kap. 8. 10.; 8. 13.; 8. 15. 3.*). Jedna obdobná „požárová“ vrstva se našla i v západním křídle kvadratury (*kap. 8. 15. 1.*). Mohlo by se jednat pozůstatky válečných událostí 1. poloviny a začátku 2. poloviny 15. století. S tímto horizontem možná souvisí i soubor šipek do kuší (*obr. 86., č. 1 - 8*) a kamenné dělové koule (*obr. 79.*)

10. 5. 2. polovina 15. století a začátek 16. století

V tomto období doznívají výrazně ovalené okrajové profilace hrnců a směrem ke konci 15. století dostává keramické těsto třídy TZ6 podobu jemně plavené keramické hmoty. Okrajová profilace nádob se přibližuje blíže k okrajům typickým pro glazovanou keramiku TZ10 (typy L, M, N), která začíná na konci 15. století na lokalitě dominovat. Dále se vyskytují hrubší zásobní hrnce TZ3 a zásobnice TZ1, které se přestávají používat na konci středověku. Loštická keramika TZ8 vyznívá až

v 16. století. Současně se začínají více objevovat i oboustranně polévané nádoby TZ11 a kamenina TZ12. Pro toto období je obtížné oddělit pozdně středověký materiál od novověkého, kromě evidentních fragmentů jako je porcelán, nebo hnědě polévaná kamenina TZ13. Na konec 15. století patří rovněž soubor nepolévaných a reliéfně zdobených kachlů s různými druhy vyobrazení (*obr. 58. – 69.*). Polévané kachle jsou spíše již záležitostí 16. století. Do sledovaného období (nebo předchozího) můžeme zařadit i fragment ostruhy s bodcem v podobě ozubeného kolečka (*obr. 71.*) a soubor koňských podkov (*obr. 87.*).

Budova v jižní části ohrazení klášterního areálu byla zničena někde na přelomu 15. a 16. století (*kap. 8. 11.*). Pouze její severní křídlo bylo později využito jako součást fortifikačního systému a části příček mezi místnostmi budovy posloužily jako podpěry pro zeď. Destrukce zdí této budovy byly patrně objeveny při sondáži na jižním svahu pod kvadraturou (*kap. 8. 2.*). Nálezy ze spodních vrstev pocházejí především z konce 15. století. Další archeologické situace spadající do období začátku novověku se nacházejí po celém prostoru lokality. Jedná se především o vrstvy, které se nacházejí blíže současnému povrchu, jako je tomu například v „hradní zahrádce“ (*kap. 8. 2.; 8. 9.; 8. 10.; 8. 13.*). Bohužel se nedá spolehlivě rozlišit, které archeologické situace již pocházejí z mladších období novověku.

11. Interpretace

Poměrně rozsáhlé archeologické výzkumy, které se na lokalitě uskutečnily, bohužel nepřinesly téměř žádné odpovědi na otázky ohledně počátků kláštera. Nalezla se jen jediná konstrukce budovy, která předcházela stavbě baziliky v polovině 13. století. Jedná se o zděný základ nevelké budovy, porušený stavbou baziliky v její jihovýchodní části. Interpretace a datace stavby je nejasná, uvažuje se o jejím laickém využití (*kap. 8. 2.*). Při dobře dokumentovaných výzkumech benediktinských klášterů se často ukazuje, že nejstarší stavební fáze klášterů jsou dřevěné, podobně jako u klášterů sázavského a na Ostrově u Davle (*Royt – Sommer – Stecker 2013, 16 - 18; Břicháček – Richter – Sommer 2003, 13 – 28*). První dřevěná fáze se připouští i u vilémovského kláštera (*Somer – Šrámek 2015, 235*). Není to však pravidlem, jak se můžeme přesvědčit u

kladrubského kláštera, kde jsou již nejstarší klášterní stavby zděné (*Nováček a kol. 2010, 25*). V případě třebičského kláštera nemůžeme potvrdit ani jednu možnost. Nabízí se jednoduché řešení s konstatováním, že základy nejstarších klášterních staveb se nacházejí pod bazilikou. Je potřeba si ovšem uvědomit, že klášter musel fungovat i po dobu stavby nového sídla. Likvidace starých budov a zdlouhavá a nákladná stavba baziliky na jejich místě se v tomto kontextu jeví minimálně jako problematická. Stále je zde možnost, že původní klášter byl vybudován na jiném (třeba nepříliš vzdáleném) místě. Tuto skutečnost může nepřímou naznačovat i slabá přítomnost nálezů z doby založení kláštera na počátku 12. století. Nepočetné keramické fragmenty, které se dají datovat do mladohradištního období navíc s opatrností zařazují spíše do 2. poloviny 12. století. Musíme však brát na zřetel, že na lokalitě probíhaly od začátku budování goticko-románského klášterního komplexu téměř neustálé stavební úpravy a vyrovnávání svažitého terénu, který byl pro velkou klášterní stavbu poněkud těsný. Charakter původního terénu, který byl náchylný k erozi starších vrstev a zmíněné stavební úpravy, mohly odstranit doklady konstrukcí nejstarších klášterních budov.

Největší objem nálezů na lokalitě náleží přibližně do 2. poloviny 13. století a 1. poloviny 15. století. Na základě výsledků historického bádání můžeme konstatovat, že se jedná o období, kdy byl klášter v zenitu své prosperity, ale již směřoval ke svému úpadku, který se definitivně dostavil na začátku 2. poloviny 15. století (*kap. 6.*). Většina materiálu pochází z druhotně přemístěných situací. Původní středověké sídlištní vrstvy se podařilo zachytit pouze v místech, kde zůstaly uchráněny před pozdějšími zásahy a úpravami terénu.

Středověké stavby se dochovaly především v podobě samotné baziliky, zbytků ambitu a reliktního původního opevnění (*kap. 7. 1; 7. 2.; 7. 4.*). Jediná přílehlá klášterní budova byla lokalizována v jižní části klášterního areálu, kde se z východu připojovala ke kvadratuře (*kap. 7. 3.*). Je možné, že byla zachycena pouze část komplexu budov, který původně lemoval celé jižní křídlo kvadratury. Tuto domněnku by mohlo potvrdit odkrytí kamenných destrukcí (ze zdí?) při sondáži na jižním svahu pod zámekem. Rovněž bylo v těchto místech objeveno velké množství reliéfních kachlů z konce 15. století, kdy měla budova, nebo komplex budov zaniknout. Interpretace zaniklé budovy není jednoduchá, uvažuje se, že by mohlo jít o prelaturu nebo laickou budovu. Podobná stavba byla v kladrubském klášteře interpretována jako infirmarium,

tedy místo určené k ošetřování nemocných (*Nováček a kol. 2010*, 44 - 48). Argument pro toto tvrzení je odlehlost budovy v rámci celého areálu (bylo žádoucí nemocné izolovat) a fakt, že bylo zvykem prelaturu umisťovat spíše na více reprezentativním místě, například k příjezdové cestě do kláštera. V tomto kontextu se prelatura mohla původně nacházet na místě východního křídla renesanční budovy předzámčí. Na základě dosavadních výsledků bádání však toto tvrzení nemůžeme doložit.

Pohřbívání probíhalo především u východní apsidy baziliky, kde bylo objeveno na 165 hrobů ve 3 až 5 vrstvách (*kap. 8. 2.*). Datace jednotlivých hrobů je problematická, podle interpretace autorky výzkumu jsou nejstarší hroby z konce 12. století a nejmladší z 2. poloviny 15. století (*Karasová 1961*, 740 - 741). V průběhu vrcholného středověku docházelo v prostoru „hradní zahrádky“, kde se zmíněný hřbitov nacházel, k postupnému navršování zeminy. Tato činnost nemusela souviset pouze, jak se obecně soudí, s vyrovnáváním svažitého terénu, ale rovněž s navážením materiálu, do kterého by bylo možné pochovat další mrtvé a zvětšit tak kapacitu hřbitova. Tímto způsobem se vytváří takzvané etážovitě navrstvené hroby, které jsou typické pro vrcholný středověk (*Lutovský 2001*, 243). Stejný postup navršování zeminy byl pozorován i při výzkumu kladrubského kláštera (*Nováček a kol. 2010*, 104 – 106). Pohřbení na klášterním hřbitově v Třebíči, tvořili výrazně nehomogenní skupinu, jednalo se o hroby mužů, žen i dětí všech věkových kategorií, většinou zcela bez milodarů. Hřbitov svým charakterem odpovídá klasickým klášterním farním hřbitovům, které u benediktinů nebyly žádnou vzácností. Podobná situace byla například i v kláštorech sázavském, na Ostrově u Davle a možná i ve vilémovském opatství (*Reichertová a kol. 1988*, 201 - 205; *Břicháček – Richter – Sommer 200*, 19 – 20, 22; *Peňhal 2011*, 25 - 26). Další pohřby se našly v křížové chodbě, opět se jedná o muže, ženy i děti. Tento jev také není nijak výjimečný, ale o klasickou formu pohřbívání se nejedná (*Unger 2000*, 143 - 150). Nabízí se otázka, zda byli příslušníci konventu pohřbíváni na specifickém, pro ně vyhrazeném místě, nebo zda se s nimi nakládalo stejně, jako s laiky. Podle milodarů a pohřebního rytu bohužel rozdíl nepoznáme.

Soubor movitých artefaktů, získaných při terénních pracích můžeme v kontextu středověké archeologie označit za klasický až obyčejný výběr artefaktů nacházených na středověkých lokalitách. V celkovém souhrnu však není nezbytně nutné se domnívat, že původní mobiliář vypadal jinak. S podobně „chudým“ nálezovým fondem se setkáváme

i na jiných klášterních lokalitách (např. *Pehal 2011*, 25 - 26; *Nováček a kol 2010*, 66 – 78). Skromnost nálezového fondu by mohla minimálně naznačovat logicky schůdné vysvětlení, že benediktinský slib chudoby byl v praxi dodržován. Většina nálezů nepochází z původních kulturních a sídlištních vrstev, ale jedná se o druhotně přemístěné artefakty. Tím pádem se dají jen těžko zařadit do patřičných souvislostí.

Základním předpokladem existence kláštera byla jeho duchovní činnost. Artefakty, které by naznačovaly duchovní praxi, budeme však v souboru hledat marně. Jediné „nepraktické“ předměty jsou keramická postava ženy v kápi, kostěná patrně šachová figurka ve tvaru věže a bronzová záušnice. První dva nálezy odkazují spíše do světa her a zábavy, které se, především v podobě šachů, mohli oddávat i například představení kláštera. Záušnice se našla v hrobu ženy u apsidy a jedná se o ozdobu do vlasů. Artefakty související s manuální prací rovněž nejsou příliš časté. Jedná se především o tesařskou sekeru, čepelky nožů a skleněný přeslen. Nálezy pocházejí především z vnějšího nádvoří, které bylo de facto ve spojení s někdejším hospodářským zázemím, pro které byly pracovní nástroje rozhodně nezbytné. Bohužel se nemohu vyjádřit ke způsobu stravování v třebíčském klášteře. Nezabýval jsem se analýzou zvířecích kostí, obilných zrn ani jinými relevantními indikátory. Mohu jen konstatovat, že se na lokalitě našlo velké množství zvířecích kostí, ale tento samotný fakt se dá jen obtížně konkrétně interpretovat. Fragменты keramických nádob představují nejčastější druh nálezů na lokalitě. Chronologii a vývojové horizonty stavím především na analýze nádob kuchyňské, stolní, zásobní a technické keramiky (*kap. 8. 1. 1.*). Nejčastějším druhem nádoby, všech významných keramických tříd na lokalitě, jsou hrnce. Tento fakt má jistě svůj původ ve skutečnosti, že hrnec byl nejčastěji používaný a nanejvýš univerzální druh nádoby po celý středověk. Přesto je zajímavá jeho výrazná dominance oproti mísám a džbánům, která byla pozorovaná například i při výzkumu kláštera v Kladrubech (*Nováček a kol 2010*, 76 – 77). Může se tedy jednat o autentickou skladbu mobiliáře konventní kuchyňské keramiky. Soubor fragmentů keramických kachlů je druh nálezů, který je na lokalitě rovněž významně zastoupen a odkazuje na vyšší kulturu bydlení především pro pozdější období středověku, kdy je nemalá část nalezených kachlů navíc reliéfně zdobená. Dále jsou časté artefakty související s konstrukcí staveb. Jedná se o poměrně bohatý soubor střešní krytiny v podobě prejzů, několika fragmentů cihel a stavební kování reprezentované především různými druhy hřebíků. Hřebíky

představují nejčastější druh nálezů vyrobený z kovu. Mezi militárie můžeme zařadit starší trojbokou šipku do luku, soubor šipek do kuše, olovené kule a dva fragmenty kamenných dělových koulí. Tři posledně jmenované druhy artefaktů mohou mít souvislost s válečnými událostmi, které klášter postihly v 15. století a v konečném důsledku ukončili jeho faktickou existenci.

Další nepřímými doklady těchto dramatických událostí mohou být požárové vrstvy nalezené především v prostoru předzámčí a západní části přístupové komunikace, jejich definitivní interpretace je však problematická. Především v prostoru předzámčí se může jednat o pozůstatky po stavební činnosti na počátku novověku. Přítomnost dvou vápenných pecí v severozápadním rohu vnějšího nádvoří tuto domněnku částečně podporují. Nevysvětlují však již přítomnost uhlíkatých vrstev u severní předsíně baziliky a ve východní části přístupové komunikace, kde se může jednat o zánikový horizont blíže nespecifikované dřevěné stavby.

12. Závěr

V sérii archeologických výzkumů, které především v posledních letech nabraly na intenzitě, se podařilo odkrýt velkou část badatelsky významné lokality Třebíč – zámek. Ambicí této práce bylo nashromáždit všechny dostupné (nejen, ale především archeologické) informace o bývalém benediktinském klášteře v Třebíči, které by mohly pomoci poodhalit někdejší vzhled kláštera, způsob jakým se v průběhu času měnil a v neposlední řadě také podobu každodenního života kláštera. Množství objevených archeologických situací a vyzvednutých artefaktů má rozhodně velký potenciál tímto směrem nemalou měrou přispět. Zmíněné archeologické akce rozhodně mnoho vypověděly o samotném charakteru lokality, která se po celou dobu své existence dynamicky vyvíjela a měnila, a proto je často obtížné (až nemožné) správně „přečíst“ informaci zprostředkovanou právě archeologickým odkryvem. Ohledně samotných výsledků diplomové práce lze konstatovat, že základní otázky i po vyhodnocení nálezů a nálezových situací zůstávají nadále otevřeny. Za ony základní otázky považují především: Jak vypadaly stavební fáze kláštera před vybudováním románsko-gotické baziliky v polovině 13. století? Nacházel se původní klášter na místě současné stavby?

Proč je na lokalitě tak málo nálezů z mladohradištního období? Jak se v archeologických pramenech podepsal dramatický zánik kláštera popisovaný v historických pramenech? Co znamenají požárové vrstvy nacházené v některých částech klášterního areálu a dají se skutečně interpretovat jako zánikové horizonty z 2. poloviny 15. století? Jaká budova byla nalezena v jižním ohrazení kláštera a jaká byla její skutečná rozloha? Další otázky se samozřejmě týkají hřbitova u apsidy, podoby hospodářského dvora a dalších dílčích problémů. Já jsem se na tyto otázky pokoušel odpovědět především prostřednictvím analýzy artefaktů a vyhodnocením nálezových situací všech archeologických výzkumů, které se na lokalitě udály. Doufám, že se mi alespoň částečně podařilo poodhalit některé skutečnosti spojené s existencí a činností bývalého benediktinského kláštera v Třebíči.

13. Použité zdroje

13. 1. Literatura

- BARTUŠEK, A. 1969: Umělecké památky Třebíče. Brno.
- BALCÁRKOVÁ, A. 2013: Povelkomoravská a mladohradištní keramika datovaná mincemi z Kostic – Zadního hrúdu, AR LXV, 786 – 824.
- BELCREDI, L. 1988: Užití kovu ve středověké osadě. Výsledky dosavadního archeologického výzkumu zaniklé středověké osady Bystřec, AH 13, 459-485.
- BELCREDI, L. 2006: Bystřec, o založení, životě a zániku středověké vsi. Brno.
- BĚHOUNKOVÁ, L. 2012: Vyhodnocení souborů středověké glazované keramiky z města Jihlavy a hradu Rokštejna. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU Brno.
- BĚHOUNKOVÁ, L. 2015: Keramická produkce ze středověkého sídliště Telč – Staroměstský rybník se zaměřením na technologii výroby nádoby. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU Brno.
- BIEDERMAN, J. 2013: „Kule, sanytr, dílo ohnivě a šípy“ - Příspěvek k historickému vývoji munice palných zbraní v 15. a 16. století, Historie a vojenství 62, 4 – 14.
- BLAŽEK, M. 2011: Třebíčské románské stavitelství v kontextu kosmopolitních uměleckých vlivů. In: M. Matějka (ed.), Benediktini ve středověku, Třebíč, 196-202.
- BLÁHOVÁ, M – HRDINA, K. 1972: Kosmova kronika česká. Praha.
- BLÁHOVÁ, M. – FROLÍK, J. – PROFANTOVÁ, N. 1999: Velké dějiny zemí Koruny české I. Do roku 1197. Praha.
- BLÁHOVÁ, M. 2002: Funkce a pramenná hodnota pamětních zápisů středověkých církevních institucí. Tak zvaná zakládací listina kláštera Třebíčského. In: L. Jan - P. Obšusta (eds.), Ve stopách sv. Benedikta, Brno, 97 - 111.
- BOROVSKÝ, T. 2005: Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě. Brno.
- BORSKÝ, P. 2006: Zámek Třebíč. Severní a západní křídlo čestného dvora (předzámčí), SHP ulož. v archivu Archaia Brno, o. p. s.
- BORSKÝ, P. 2007: Fara Zámek č. 1 v Třebíči, SHP ulož. v archivu Archaia Brno, o. p. s.

- BORSKÝ, P. 2008: Dům čp. 163 (k. ú, Podklášteří) v Třebíči, SHP ulož. v archivu Archaia Brno, o. p. s.
- BORSKÝ, P. 2009: Zámek Třebíč. Most u severního křídla čestného dvora (předzámčí), SHP ulož. v archivu Archaia Brno, o. p. s.
- BRYCH, V. – STEHLÍKOVÁ, D. (eds) 2003: 1000 let kláštera na Ostrově (999 – 1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku. Praha.
- BRYCH, V. 2004: Kachle doby gotické, renesanční a ranně barokní. Praha.
- BŘEZINOVÁ, H. 2007: Textilní výroba v českých zemích ve 13. – 15. století. Praha – Brno.
- BŘICHÁČEK, P. – RYCHTER, M. – SOMMER, P. 2003: Archeologie k miléniu ostrovského kláštera. In: D. Stehlíková - V. Brych (eds.), 1000 let kláštera na Ostrově (999 – 1999), Praha, 13 – 28.
- CULEK, M. (ed.) 1996: Biogeografické členění České republiky. Praha.
- ČAPEK, L. 2013: Archeologické transformace v městském prostředí. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni.
- ČECH, F. 1980: Minerologické poměry, In: S. Ondráčková (ed.), Třebíč, Příroda Třebíčska, Brno.
- ČECH, L. a kol. 2002: Chráněná území ČR VII. Jihlavsko. Praha.
- ČEPLÁ, A. 2011: Severní portál baziliky sv. Prokopa v Třebíči v evropských souvislostech. In: M. Matějka (ed.), Benediktini ve středověku, Třebíč, 204.
- ČERNÁ, E. 2004: Svědectví archeologických nálezů okenních skel, Svorník 2, 21–32.
- ČERNÁ, E. – FRÝDA, F. 2010: Sklo vrcholného středověku – současný stav a perspektivy studia historických technologií, AH 35, 335 – 357.
- ČERNOUŠKOVÁ, D. – DVORSKÝ, P. 2001: Zámek (bývalí klášter benediktinů v Třebíči), SHP ulož. v archivu Archaia Brno, o. p. s.
- ČERNOUŠKOVÁ, D. 1992: Třebíč – východní křídlo bývalého kláštera, dílčí stavebněhistorické posouzení, SHP ulož. v archivu Archaia Brno, o. p. s.
- DAIM, F. – POLÁČEK, L. 1995: Studien zum Burgwall von Mikulčice I. Brno – Nitra.
- DEMEK, J. 1980: Geomorfologické poměry, in: Ondráčková, S. a kol.: Třebíč, Příroda Třebíčska. Brno, 11 – 12.
- DEMEK, J. (ed.) 1987: Zeměpisný lexikon ČSR, Hory a nížiny. Praha.

- DOLEŽAL, F. 1939: Průvodce basilikou Sv. Prokopa v Třebíči – zámku. Třebíč.
- DOSTÁL, B. 1994: K počátkům slovanské tuhové keramiky na Moravě, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E39, 43 – 59.
- DROBNÁ, Z. 1941: Basilika sv. Prokopa v Třebíči, Poklady národního umění 28, 5 – 6, 20 -22.
- FIŠER, R. – NOVÁČKOVÁ, E. – UHLÍŘ, J. 1978: Třebíč, dějiny města I. Brno.
- FIŠER, R. – UHLÍŘ, J. 2001: Benediktinský klášter v Třebíči. Třebíč.
- FIŠER, R. 1978: Za sporů s vrchností. In: Fišer, R. – Nováčková, E. – Uhlář, J.: Třebíč, Dějiny města I. Brno, 167.
- FIŠER, R. 2001: Klášter uprostřed lesa, dvě studie o třebíčském benediktinském opatství. Brno.
- FIŠER, R. 2004: Třebíč, z historie benediktinského opatství. Třebíč.
- FIŠER, R. 2009: Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči. Praha.
- FOLTÝN, D. 2005: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha.
- GABRIEL, F. – KRACÍKOVÁ, L. 2010: K funkci drobné keramické plastiky, AH 35, 225 – 232.
- GOŠ, V. 1977: Slovanská keramiky 10. – 13. století na severní Moravě, Vlastivědný věstník moravský 29, 291 – 303.
- GOŠ, V. 2007: Loštice, město středověkých hrncířů. Opava.
- GOŠ, V – KAREL, J. 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy, AR XXXI, č. 2, 163 – 175.
- GREGOROVÁ, M. – HLOŽEK, M. 2008: Keramická petrografie loštické hrčiny, Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku XV, 86 – 89.
- HALL, J. 1991: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha.
- HLOBIL, I. – PERŮVKA, M. (ed.) 1999: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550 III. Olomoucko. Olomouc.
- HEJNA, A. 1974: Bradlo u Hostinného nad Labem, PA LXV, 365 – 418.
- HOLUB, P. 2004: Stavební keramika v Brně na základě archeologických výzkumů. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU Brno.
- HOUDEK, V. 1900: Stručný soupis historických uměleckých památek na Moravě, Časopis matice moravská 24, 79 – 87.

- HOUZAR, S. 1997: O Historickém dolování na jihozápadní Moravě, Západní Morava I, Brno, 33 – 49.
- HRUBÍ, P. a kol. 2014: Centrální Českomoravská vrchovina na prahu vrcholného středověku. Brno.
- CHARVÁTOVÁ, K. 1998: Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142 – 1420 I, Fundace 12. století. Praha.
- CHÁB, J. (ed.) a kol. 2007: Geologická mapa České Republiky 1:500 000. Praha.
- JAN, L. – OBŠUSTA, P. (eds) 2002: Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery zemí Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči. Brno.
- JOURA, J. 2006: Procházky starou Třebíčí podruhé. Třebíč.
- KALÁŠEK, J. 1980: Geologická stavba, in: Ondráčková, S. a kol.: Třebíč, Příroda Třebíčska. Brno, 15 – 21.
- KARASOVÁ, H. 1961: Archeologické výzkumy v areálu bývalého benediktýnského kláštera v Třebíči v letech 1959 – 1960, AR XIII, 665, 740 – 741.
- KARASOVÁ, H. 1963: Archeologické oddělení Západomoravského muzea v Třebíči v r. 1959 – 1961, Sb. ČSSA 3, 161 – 172.
- KLÍMA, B. 1970: Pozdně paleolitická kamenná industrie z Třebíče, AR XXII-I, 85 – 89.
- KLUČINA, P. 2004: Zbraně a zbroj, Evropa 6. – 17. století. Praha – Litomyšl.
- KOLAŘÍK, V. – MERTA, D. – PEŠKA, M. 2011: Ke stavební dispozici areálu bývalého benediktinského opatství v Třebíči, AH 36, 153 – 163.
- KOPECKÝ, T. 2012: Antropologická analýza kosterních pozůstatků z areálu zámku v Třebíči. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty MU Brno.
- KOŠTUŘÍK, P. a kol. 1986: Pravěk Třebíčska. Brno.
- KOTRBA, V. 1976: Česká barokní gotika, Dílo Jana Santiniho – Aichle. Praha.
- KOUTEK, J. 1936: O stavivu trebičské baziliky, Od Horácka k Podyjí 12, 98 – 100.
- KOVÁRNÍK, J. 1984: Terénní archeologický průzkum na jižní a jihozápadní Moravě, PV AÚ Brno 1982, 94 – 100.
- KOZEL, J. 1959: Pravěk Třebíčska a západní Moravy. In: Bartušek, A. a kol.: Třebíč, metropole západní Moravy. Brno, 9.

- KRAJÍČ, R. 2003: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. I. a II. díl. Praha -Sezimovo Ústí – Tábor.
- KRAJÍČ, R. 2008: Středověké cihlářství, Sezimovo Ústí – archeologie středověkého poddanského města 4. České Budějovice – Tábor.
- KRÁSA, J. 1982: Nástěnná a knižní malba 13. století v českých zemích. In: Janáček, J. a kol.: Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy, 36.
- KRUMPHANZLOVÁ, Z. 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. až 11. věku v Čechách, PA LXV, 34 – 110.
- KUBEŠ, A. 1874: Dějiny města Třebíče I. Třebíč.
- KUBEŠ, A. 1902: Manové bývalého benediktinského kláštera Třebického. Brno.
- KUDĚLKA, Z. 1984: Románská architektura na Moravě. In: Chadraba, R. a kol.: Dějiny českého výtvarného umění I. Od počátku do konce středověku. Praha, 76 - 102.
- KUTHAN, J. 1982: Architektura v přemyslovském státě 13. století. In: Janáček, J. a kol.: Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy, 310 – 316, 408.
- KUTHAN, J. 1994: Česká architektura v době posledních Přemyslovců, Města - hrady - kláštery – kostely. Vimperk, 409 – 420.
- KUTHAN, J. 2014: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura. Praha, 264 – 276.
- KUTAL, A. - LÍBAL, D. – MATĚJÍČEK, A. 1949: České umění gotické I. Stavitelství a sochařství. Praha.
- LEHNER, F. J. – MUŠKA, E. 1904: Opatský chrám Panny Marie v Třebíči a jeho dějiny. Třebíč.
- LÍBAL, D. 1948: Gotická architektura v Čechách a na Moravě III. Praha.
- LÍBAL, D. 1984: Gotická architektura. In: Chadraba, R. a kol.: Dějiny českého výtvarného umění I. Od počátku do konce středověku. Praha, 150 - 151.
- LOSKOTOVÁ, I. 2011: Brněnské kamnové kachle období gotiky. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU Brno.
- LOSKOTOVÁ, I. – PROCHÁZKOVÁ, R. 1995: Brněnské zemnice, příspěvek k vývoji městské zástavby 13. století, Brno v minulosti a dnes 13, 112 – 150.
- LUTOVSKÝ, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.

- MACOZSKOVÁ, N. 2013: Benediktinský klášter v Třebíči. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
- MAŠÍN, J. 1954: Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě. Praha.
- MAZÁČOVÁ, P. 2012: Opasek jako symbol a součást středověkého oděvu. Praha.
- MENOUSHKOVÁ, D. 2008: Neznámé komorové kachle z Uherského Hradiště, z výzkumů v 90. letech 20. století, Slovácko (2007) XLIX, 183 – 223.
- MENOUSHKOVÁ, D. (ed.) – MĚŘÍNSKÝ, Z. (ed.) 2008: Krása, která hřeje. Uherské Hradiště.
- MERHAUTOVÁ, A. - TŘEŠTÍK, D. 1984: Románské umění v Čechách a na Moravě, Sv. 59. Praha.
- MĚCHUROVÁ, Z. 1988: Drobná středověká plastika ve sbírkách Moravského muzea v Brně, Časopis Moravského muzea 73, 71–76.
- MĚCHUROVÁ, Z. 1990: Projevy duchovní kultury ve hmotných památkách na Moravě a ve Slezsku, AH 15, 311 – 321.
- MĚCHUROVÁ, Z. 1997: Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese. Brno.
- MĚCHUROVÁ, Z. 2010: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, AH 35, 95 – 107.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1969: Přehled typů loštické keramiky, jejich vývoj a datování. Vlastivědný věstník moravský 21, 89 – 105.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1988: Počátky osídlení Brtnicka a nejstarší dějiny obce. In: Janák, J. a kol.: Dějiny Brtnice a připojených obcí. Brno, 13 – 49.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1993: Otázky kolonizace a interetnických vztahů na středověké Moravě, AH 18, 99 – 118.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 2002: Církevní instituce na Moravě a historické pozadí vzniku třebíčského kláštera. In: L. Jan – P. Obšusta (eds.), Ve stopách sv. Benedikta, Brno, 57 - 83.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 2009: Morava součástí přemyslovského státu. In: Sommer, P. – Třeštík, D. – Žemlička, J.: Přemyslovci, budování českého státu. Praha.
- MIKYŠKA, R. (ed.) a kol. 1968: Geobotanická mapa ČSSR. 1. České země. In: Vegetace ČSSR. Praha.
- NEKUDA, R. 1980: Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska, AH 5, 369 – 450.

- NEKUDA, R. 1993: Sociální a hospodářské podmínky středověké kolonizace z hlediska archeologie, AH, 18, 151 – 157.
- NEKUDA, R - NEKUDA, V. 1997: Mstěnice, zaniklá středověká ves u Hrotovic 2, Dům a dvůr ve středověké vesnici. Brno.
- NEKUDA, V. 1985: Mstěnice, zaniklá středověká ves u Hrotovic 1, Hrádek - tvrz - dvůr - předsunutá opevnění. Brno.
- NEKUDA, V. 2000: Mstěnice, zaniklá středověká ves u Hrotovic 3, Raně středověké sídliště. Brno.
- NEKUDA, V. – REICHERTOVÁ, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.
- NEUHÄSLOVÁ, Z. a kol. 1997: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky 1 : 500 000. Praha.
- NIKODÉM, V. 1911: Stručné dějiny města Třebíče. Třebíč.
- NOVÁČEK, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115 – 1421. Plzeň.
- NOVÁČKOVÁ, E. 1978: Od válek husitských po zkázu města Třebíče. In: Fišer, R. – Nováčková, E. – Uhlíř, J.: Třebíč, Dějiny města I. Brno, 49 – 55.
- NOVÁČKOVÁ, E. 1978: Třebíč v době předbělohorské (1556 – 1618). In: Fišer, R. – Nováčková, E. – Uhlíř, J.: Třebíč, Dějiny města I. Brno, 77.
- OBŠUSTA, P. 1998: Archeologické výzkumy na Třebíčsku v letech 1996 - 1997, Západní Morava II, 188.
- OBŠUSTA, P. 2002: Přehled archeologických výzkumů středověkého města Třebíče, Západní Morava IV, 105 – 107.
- OBŠUSTA, P. 2002: Třebíčské benediktinské opatství a jeho odraz v archeologických pramenech. In: L. Jan – P. Obšusta (eds.), Ve stopách sv. Benedikta, Brno, 219 – 229.
- ONDRÁČKOVÁ, S. (ed.) 1980: Třebíč. Příroda Třebíčska. Brno.
- PAVLÍK, Č. – VÍTANOVSKÝ, V. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- PEHAL, Z. 2011: Novější poznatky k vilémovskému klášteru a jeho půdorysu, Archeologické výzkumy na Vysočině 2/2011, 24 – 38.
- PETRÁŇ, J. 1985: Dějiny hmotné kultury I, svazek 2. Praha.
- PEŠKA, M. - PROCHÁZKA, R. 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12. 13./14. století, přehled výzkumů 48, Brno. 143 – 232.

- POLÁČEK, L. 1992: Vývoj mladohradištního osídlení jihozápadní Moravy ve světle archeologických nálezů z Třebíčska I – III. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU Brno.
- POLÁČEK, L. 1993: Další doklady pozdně hradištního osídlení Třebíče, PV AÚ Brno 1989, 92.
- PROCHÁZKA, R. 1984: Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech, AR XXXVI, 430 – 442.
- PROCHÁZKA, R. 1991c: Brünner Keramik des 13. und der erste Hälfte des 14. Jahrhundert und die Frage Iber auswärtigen Beziehungen. XX. Mikulovské sympozium, 233 – 246.
- QUITT, E. 1971: Klimatické oblasti ČSSR. Studia geographica ČSAV 16. Brno, 73.
- RAZÍM, V – ZAHRADNÍK, P. 2003: Třebíč, středověké opevnění bývalého kláštera benediktýnů, Třebíč – Praha.
- ROYT, J. – SOMMER, P. – STECKER, M. 2013: Sázavský klášter. Havlíčkův Brod.
- RUTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II, Slovenská archeológia 24, 245 - 395.
- RUTTKAY, A. 1989: Prvky gotickej módy v odeve a ozdobách dedinského obyvateľstva na území Slovenska, AH 14, 355 – 378.
- REICHERTOVÁ, J. 1982: Středověké kachle. Praha.
- REICHERTOVÁ, J. a kol. 1988: Sázava, Památník staroslověnské kultury v Čechách. Praha.
- SAMEK, B. 1994: Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha.
- SAMEŠ, Č. 1934: Opravy opatského chrámu třebíčského v letech 1725 – 1732. Třebíč.
- SAMEŠ, Č. 1948: I. ročenka městského musea, okresního a městského archívu v Třebíči. Třebíč.
- SAMEŠ, Č. 1968: Rok 1468 a Třebíč, vydáno k pětistému výročí dobytí a zkázy města Třebíče vojsky uherského krále Matyáše Korvína. Třebíč.
- SEDLÁČKOVÁ, H. 2010: Vypovídací hodnota archeologických nálezů skla na Moravě z období ca 1200–1550, AH 35, 359 – 366.
- SEJBAL, J. 1978: K vývoji peněžních poměrů na Třebíčsku do roku 1750. In: Fišer, R. – Nováčková, E. - Uhlíř, J.: Třebíč, Dějiny města I. Brno, 183 – 195.

- SKALICKÝ, V. 1997: Regionálně fytogeografické členění. In: Hejný, S. – Slavík, B. (ed.), Květena ČR 1, Praha.
- SKLENÁŘ, K. – Hartl, J. 1989: Archeologický slovník 1. Kamenné artefakty. Praha.
- SKLENÁŘ, K. a kol. 1992: Archeologický slovník 2. Kovové artefakty. Praha.
- SKLENÁŘ, K. 1998: Archeologický slovník 3. Keramika a sklo. Praha.
- SKLENÁŘ, K. 2000: Archeologický slovník 4. Kostěné artefakty. Praha.
- SKLENÁŘ, K. 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů. Praha.
- SMETÁNKA, Z. 1983: Ad lupum predikantem, reliéf pozdně gotického kachle jako historický pramen, AR XXXV, 316, 326.
- SMETÁNKA, Z. 1983: K počátkům výroby komorových kachlů v Čechách, AH 8, 145 – 154.
- SOMER, T. – ŠRÁMEK, J. 2015: Benediktinské opatství ve Vilémově. České Budějovice.
- SVOBODA, J. a kol. 1994: Paleolit Moravy a Slezska, Dolnověstonické studie, sv. I, Brno.
- ŠABACKÝ, J. 1969: Sedmdesát let třebíčského muzea, Vlastivědný sborník Vysočiny 5, 126 – 127.
- ŠTEFAN, I. 2010: Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic, Studia mediaevalia Pragensia 9, 171 – 205.
- TOLASZ, R. 2007: Atlas podnebí Česka. Praha.
- TOMÁŠEK, M. 2000: Půdy České republiky. Praha.
- TURECKÝ, P. 1999: Přestavba třebíčské baziliky v letech 1725-1733, Západní Morava III, 171 – 183.
- UHLÍŘ, J. 1968: Archeologický výzkum ambitu bývalého benediktýnského kláštera v Třebíči – předběžná zpráva, Vlastivědný věstník moravský 20, 285 – 290.
- UHLÍŘ, J. 1978: Od založení benediktýnského kláštera k počátkům města. in: Fišer, R. – Nováčková, E. - Uhlíř, J.: Třebíč, dějiny města I. Brno, 17.
- UHLÍŘ, J. 2002: Klášterní kostel třebíčských benediktýnů a jeho architektura. In: L. Jan – P. Obšusta (eds.), Ve stopách sv. Benedikta, Brno, 231 – 243.
- UNGER, J. 1981: Hradištní a středověká osada u Šakvic, okr. Břeclav, AR XXXIII, 55 – 87, 120.

- UNGER, J. 1984b: Základní horizonty keramiky 12 – 15. stol. na soutoku Jihlavy a Svratky, okr. Břeclav, AR XXXVI, 288 – 296.
- UNGER, J. 2000: Archeologický výzkum premonstrátského kláštera v Louce u Znojma. Příspěvek ke způsobu pohřbívání ve středověkých kláštorech, Pravěk NŘ 10, 143 – 150.
- UNGER, J. 2011: Přezky s kruhovým rámečkem jako součást mužského oděvu ve středověku, AR LXIII, 674 – 679.
- VÁLKA, J. 1991: Dějiny Moravy I. Brno.
- VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.
- VOKÁČ, M. 2000: Počátky města Třebíče a nejbližšího okolí ve světle archeologických pramenů. (Nepubl. rkp. dipl. práce) Filozoficko – přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě.
- VOREL, P. 1999: Páni z Pernštejna, vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy. Praha.
- WIHODA, M. 2010: Morava v době knížecí, 906 – 1197. Praha.
- ZÁDRAPA, K a kol. 1971: Slinutá keramika, kamenina a porcelán. Praha.
- ŽAMBERSKÝ, A – UHLÍŘ. 1995: Bazilika bývalého opatství benediktinů v Třebíči. Třebíč.

13. 2. Nálezové zprávy

- KARASOVÁ, H. 1960: Archeologický výzkum prostranství u apsidy baziliky v Třebíči [Nálezová zpráva], MV Třebíč.
- KOLAŘÍK, V. – MERTA, D. – PEŠKA, M. 2009: Třebíč zámek, rekonstrukce kanalizace a odvlhčení [Nálezová zpráva], Archaia Brno, o. p. s.
- UHLÍŘ, J. 1968: Archeologický průzkum bývalého benediktýnského kláštera v Třebíči [Nálezová zpráva], MV Třebíč
- VOKÁČ, M. 2008: Třebíč – bazilika sv. Prokopa, Přístupová komunikace [Nálezová zpráva], MV Jihlava.
- VOKÁČ, M. 2009: Třebíč – stavební úpravy vnějšího nádvoří zámku [Nálezová zpráva], MV Jihlava.

VOKÁČ, M. 2009: Třebíč – zámek, Přístupová komunikace k bazilice, I. etapa [Nálezová zpráva], MV Jihlava.

VOKÁČ, M. 2010: Třebíč – zámek, Přístupová komunikace, brána, II. etapa [Nálezová zpráva], MV Jihlava.

VOKÁČ, M. 2011: Zámecká zahrada u apsidy baziliky, dešťová kanalizace [Nálezová zpráva], MV Jihlava.

VOKÁČ, M. 2013: Třebíč – zámek, Bazilika, rekonstrukce podlahy [Nálezová zpráva], MV Jihlava.

VOKÁČ, M. 2013: Třebíč – zámek, Modernizace a zpřístupnění nových expozic, rekonstrukce [Nálezová zpráva], MV Jihlava.

VOKÁČ, M. 2013: Třebíč – „Předzámčí“, Obnova a adaptace interiéru a exteriéru [Nálezová zpráva], MV Jihlava.

13. 3. Internetové zdroje

Mapy I. a II. vojenského mapování - <http://oldmaps.geolab.cz/> (dostupné dne 20. 3. 2016)